

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

10724

TÜRKİYE'NİN EKONOMİK YAPI SORUNLARINA ÇÖZÜM
OLARAK ANAYASAL İKTİSAT YAKLAŞIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

107244

HAZIRLAYAN
MEHMET AVCI

DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. M. FAYSAL GÖKALP

HAZİRAN-2001

MUĞLA

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN EKONOMİK YAPI SORUNLARINA ÇÖZÜM OLARAK
ANAYASAL İKTİSAT YAKLAŞIMI

Hazırlayan: Mehmet AVCI

Sosyal Bilimler Enstitüsünce

“Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 30.06.2001

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 12.09.2001

Tezin Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. M. Faysal GÖKALP

İmza:

Jüri Üyesi: Yrd.Doç.Dr. M.Faysal GÖKALP

İmza:

Jüri Üyesi: Yrd.Doç.Dr. Yenal KESBİÇ

İmza:

Jüri Üyesi: Yrd.Doç.Dr. Tülay CEYLAN

İmza:

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Ömer GÜRKAN

Haziran-2001

MUĞLA

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’nin Ekonomik Yapı Sorunlarına Çözüm Olarak Anayasal İktisat Yaklaşımı” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma baş vurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

12/09/2001

Mehmet AVCI

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün 23/08/2001 tarih ve 151-4 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin 23.maddesine göre, İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Mehmet AVCI'nın "Türkiye'nin Ekonomik Yapı Sorunlarına Çözüm Olarak Anayasal İktisat Yaklaşımı" adlı tezini incelemiş ve aday 12/09/2001 tarihinde saat 11:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 50 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. M. Faysal GÖKALP

Üye
Yrd.Doç.Dr. M.Faysal GÖKALP
(İmza)

Üye
Yrd.Doç.Dr. Tülay CEYLAN
(İmza)

Üye
Yrd.Doç.Dr. Yenal KESBİÇ
(İmza)

ÖZET

Kamu Tercih Teorisi, devletin başarısızlığı teoremine dayanır. Devletin ekonomideki yeri ve rolünün artması halinde politik yozlaşmanın, bürokratik yozlaşmanın ve nihayet ekonomik yozlaşmanın ortaya çıkacağını ileri sürer. Ülkelerin ekonomik sorunlarının önemli bir kısmının devletin ekonomik faaliyetlerinin sınırlandırılmamış olmasından kaynaklandığını belirtir. Çözüm olarak da Anayasal İktisat Yaklaşımını geliştirir.

Anayasal İktisat, Kamu Tercih Teorisi çerçevesinde, devletin ekonomik güç ve yetkilerine anayasal sınırlamalar getirilmesi gerektiğini savunur. Siyasetçilerin oy, bürokratların bütçe, seçmenlerinde fayda maksimizasyonu yaptıkları gerçeğinden hareket ederek, siyaset ve ekonominin yozlaşmasını engellemenin tek yolu olarak, devletin ekonomiye müdahale alanının daraltılması gerektiğini ileri sürer.

Türkiye ekonomisi incelendiğinde de, ekonomik yapıya ilişkin sorunların önemli bir kısmının devletin ekonomik hayat içindeki rolünden kaynaklandığı görülmektedir. Nitekim, enflasyon, işsizlik, gelir dağılımındaki eşitsizlik, büyüme, ödemeler dengesi açıkları gibi sorunların kaynağı olarak devletin ön plana çıktığı yapılan uygulamadan da ulaşılmaktadır. Türkiye içinde ekonomik yapı sorunlarının çözümü olarak Anayasal İktisat Yaklaşımı çerçevesinde düzenlemelerin yapılması gerektiğini önerebilir.

ABSTRACT

Public Choice Theory is based on state failure theory. It puts forward the idea that if states position and role in economy increases political and bureaucratic and in the end economic corruption comes true. This theory points out that majority of the economic problems of states result from states economic activities not being limited. As a solution this theory develops Constitutional Economy Approach.

Constitutional economy, within in the frame of Public Choice Theory, suggests that economic power and authority of state should be limited by means of constitutional exertions politicians care about votes, bureaucrats about budget and voters about utility. Taking all these facts into consideration, Constitutional Economy Theory asserts the idea that the only way to prevent economic and political corruption is to narrow states interference with economy.

When Turkish economy is analysed it is noticed that problems related to the economic structure mainly result from states role in economic activity. As a result, it can be concluded from this study, too that problems such inflation, unemployment, inequality in distribution of national profit, discrepancy between growth and payment balance result from states forefront position in economy. As a solution for economic structural problems in Turkey institutional economy can be advised.

ÖNSÖZ

Kamu Tercih Teorisi, en genel biçimiyle siyaset biliminin ekonomik analizlere uygulanmasıdır. 1930'lu ve 1940'lu yılların piyasanın başarısızlığına dayanan ve kamunun, yani devletin ekonomiye müdahale etmesini öneren Refah İktisadına karşılık kamu kesiminin başarısızlığını vurgulamaktadır. Devletin ekonomik güç ve yetkilerinin sınırlarının belirlenmesinde Anayasal İktisat önerisini getirmektedirler. Özel çıkar peşinde koşan aktörlerin, iktisat politikası araçlarını keyfice kullanmasını önlemek için anayasal olarak sınırlandırılmasından yanadırlar.

Bu çalışma sözü edilen durumun önemini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada Türkiye de Anayasal İktisat yaklaşımının gerekliliğini ortaya koymak amacıyla bir uygulama yapılmıştır.

Tez çalışmam boyunca bana tavsiye ve yardımlarda bulunan, danışman hocam Yrd. Doç. Dr. M. Faysal GÖKALP'e teşekkür ederim. Ayrıca, yardımlarından dolayı Prof. Dr. Ömer GÜRKAN'a, kaynak sağlamadaki yardımlarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Tülay CEYLAN'a, uygulama bölümündeki yardımlarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Ercan BALDEMİR'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
TABLolar ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ	VII

BÖLÜM I

KAMU TERCİHİ TEORİSİ VE ANAYASAL İKTİSAT

GİRİŞ	1
1. KAMU TERCİHİ TEORİSİNİN GELİŞİMİ	2
2. KAMU TERCİHİ TEORİSİNİN VARSAYIMLARI	5
2.1. Metodolojik Bireycilik	5
2.2. Ekonomik İnsan (Homoeconomicus) veya Bireysel Rasyonellik	6
2.3. Politikanın Mübadele Olduğu Varsayımı (Catallaxy)	7
3. KAMU TERCİHİ TEORİSİNE GÖRE KAMU EKONOMİSİNİN BÜYÜMESİNİN NEDEN VE SONUÇLARI	9
3.1. Kamu Ekonomisinin Büyümesinin Nedenleri	9
3.2. Kamu Ekonomisinin Büyümesinin Sonuçları	10
3.2.1. Ekonomik Yozlaşma	10
3.2.1.1. Keynesyen Teorinin Etkisi	11
3.2.1.2. Mali Farklılaştırma	13
3.2.1.3. Rant Kollama ve Yağmacılık	14
3.2.1.4. Ekonominin Politize Olması	15
3.2.2 Politik Yozlaşma	16
3.2.2.1. Politik Yozlaşma Türleri	17
3.2.2.1.1. Rüşvet	17

3.2.2.1.2. Zimmet	19
3.2.2.1.3. Adam Kayırmacılık	19
3.2.2.1.4. Hizmet Kayırmacılığı	19
3.2.2.1.5. Politik Yandaşlık ve Patronaj	20
3.2.2.1.6. Lobicilik	20
3.2.2.1.7. Rant Kollama	21
3.2.2.1.8. Kamu Sırlarını Sızdırma ve Vurgunculuk	22
3.2.2.1.9. Gönül Yapma (Suvasyon)	22
3.2.2.2. Politik Yozlaşmaya Neden Olan Ekonomik Faktörler	23
3.2.2.3. Politik Yozlaşmanın Ekonomik Sonuçları	25
4. KAMU TERCİHİ TEORİSİNİN ÇÖZÜM ÖNERİSİ OLARAK ANAYASAL İKTİSAT YAKLAŞIMI	28
4.1. Freiburg İktisat Okulu ve Ekonomik Anayasa Yaklaşımı	30
4.2. Virginia Politik İktisat Okulu ve Ekonomik Anayasa Kavramı	32
4.3. Virginia Politik İktisat Okulu'nun Anayasal Reform Önerisi	34
4.3.1. Parasal Anayasa	36
4.3.1.1. Parasal Anayasa Örnekleri	37
4.3.1.1.1. Endeksleme Yöntemi	37
4.3.1.1.2. Bernholz'un Önerileri	38
4.3.1.1.3. Leijonhufvud'un Önerileri	39
4.3.1.1.3.1. Miktar Prensibi	39
4.3.1.1.3.2. Konvertibilite Prensibi	39
4.3.1.1.4. Friedman'ın Önerileri	39
4.3.1.1.5. Buchanan ve Brennan'ın Önerileri	40
4.3.2. Mali Anayasa	41

4.3.2.1. Vergi Konusu	42
4.3.2.2. Vergi Oranı	42
4.3.2.3. Bütçe Büyüklüğü	43
4.3.2.4. Vergi Yasalarının Çıkarılışı	43
4.4. Virginia Politik İktisat Okulu'nun Anayasal Reform Önerisine Yöneltilen Eleştiriler	44

BÖLÜM II

TÜRKİYE'NİN EKONOMİK YAPI SORUNLARI

1. MALİ DİSİPLİNSİZLİK	46
1.1. Kamu Harcamaları	49
1.1.1. Gerçek Harcamalar	49
1.1.1.1. Cari Harcamalar	50
1.1.1.2. Yatırım Harcamaları	50
1.1.2. Transfer Harcamaları	51
1.2. Kamu Gelirleri	53
1.2.1. Vergi Gelirleri	53
1.2.2. Vergi Dışı Normal Gelirler	55
1.2.3. Özel Gelir ve Fonlar	55
1.3. Konsolide Bütçe Dengesi	56
1.4. Konsolide Bütçe Açıkları ve Finansmanı	57
1.4.1. Bütçe Açıklarının Finansman Aracı Olarak Borçlanma	57
1.4.1.1. Türkiye'de İç Borçlanma ve Gelişimi	58
1.4.1.2. Türkiye'de Dış Borçlanma ve Gelişimi	59

2. PARASAL DİSİPLİNSİZLİK	62
2.1. Türkiye’de Para Arzı ve Gelişmeler	63
2.1.1. Emisyon	63
2.1.2. Dolaşımdaki Para	64
2.1.3. Merkez Bankası Parası	65
2.1.4. Dar ve Geniş Anlamda Para Arzı	65
2.1.5. Para Arzını Artıran Faktörler	67
2.2. Türkiye Ekonomisinde Temel Sorun: Kronik Enflasyon	69
2.3. Dış Ödemeler Dengesinin Gelişimi	72
2.3.1. Türkiye’de Ödemeler Bilançosu Hesapları ve Gelişimi	73
2.3.1.1. Cari İşlemler Hesabındaki Gelişmeler	73
2.3.1.2. Sermaye Hesabındaki Gelişmeler	74
2.3.1.3. Resmi Rezervler Hesabındaki Gelişmeler	75
2.3.2. Türkiye’de Dış Ticaretteki Gelişmeler	76
3. TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİ SORUNU	78
4. TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI	81
5. TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİKRAR	84

BÖLÜM III

TÜRKİYE’DE PARASAL VE MALİ DİSİPLİNSİZLİĞİ ÖLÇMEYE YÖNELİK EKONOMETRİK ANALİZ

1. TÜRKİYE’DE YAPILAN ÇALIŞMALAR	87
2. YÖNTEM	91
3. VERİLERİN ANALİZİ	93
4. GRANGER NEDENSELLİK TESTİ	93

5. UYGULAMA SONUÇLARI	95
5.1. ADF Test Sonuçları	95
5.2. Para Arzı (M2) ile Enflasyon (TEFE) Arasındaki Granger Nedenselliği	96
5.3. Para Arzı (M2) ile Büyüme (SGSMH) Arasındaki Granger Nedenselliği	99
5.4. Toplam Kamu Harcamaları (TPKAMUHRC) ile Enflasyon (TEFE) Arasındaki Granger Nedenselliği	100
5.5. Transfer Harcamaları (TRNFHRC) ile Büyüme (SGSMH) Arasındaki Nedensel İlişkinin Analizi	101
6 TÜRKİYE İÇİN EKONOMİK ANAYASA ÖNERİSİ	104
6.1. Türkiye İçin Alternatif Mali Anayasa Önerisi	104
6.2. Türkiye İçin Alternatif Parasal Anayasa Önerisi	106
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	113

TABLOLAR ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Tablo Şekil ve Grafik No</u>	<u>Sayfa No</u>
 <u>Bölüm I</u>	
Şekil: 1.1. Ücret Seviyesi ile Yolsuzluk İlişkisi	24
Şekil: 1.2. Freiburg Okulu ve Ekonomik Anayasa Yaklaşımı	32
Şekil: 1.3. Virginia Politik İktisat Okulu ve Ekonomik Anayasa Yaklaşımı	33
 <u>Bölüm II</u>	
Grafik:2.1 Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin GSMH İçindeki Payı	54
Şekil: 2.1 Mali Disiplinsizlik ve Sonuçları	48
Tablo: 2.1 Konsolide Bütçe Giderlerinin GSMH İçindeki Payı	52
Tablo: 2.2 Konsolide Bütçe Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı	53
Tablo: 2.3 Bütçe Gelirlerinin Dağılımı	54
Tablo: 2.4 Konsolide Bütçe Dengesinin GSMH İçindeki Payı	56
Tablo: 2.5 İç Borç Stoku ve GSMH İçindeki Payı	59
Tablo: 2.6 Dış Borç Stoku ve GSMH İçindeki Payı	60
Tablo: 2.7 Türkiye’de Emisyon Hacmi ve Değişimi	63
Tablo: 2.8 Türkiye’de Dolaşımdaki Para Miktarı	64
Tablo: 2.9 Türkiye’de Merkez Bankası Parası Miktarı ve Değişimi	65
Tablo: 2.10 Türkiye’de Dar ve Geniş Anlamda Para Arzındaki Gelişmeler	66
Tablo: 2.11 Parasal Göstergelerin GSMH İçindeki Payı	67
Tablo: 2.12 TEFE–TÜFE Artış Oranları	71
Tablo: 2.13 Türkiye’nin Yıllar İtibariyle Ödemeler Dengesi	72

Tablo: 2.14 Ödemeler Dengesi	75
Tablo: 2.15 Dış Ticaret Gerçekleşmeleri	76
Tablo: 2.16 Kayıt Dışı Ekonomi	81
Tablo: 2.17 Türkiye’de Gelir Dağılımı	83
Tablo: 2.18 GSMH ve KBDGSMH’deki Gelişmeler	85

Bölüm III

Tablo: 3.1 ADF Test Sonuçları	96
Tablo: 3.2. Para Arzı (M2) ile Enflasyon (TEFE) Arasındaki Granger Nedenselliği	96
Tablo: 3.3 Para Arzı (M2) ile Büyüme (SGSMH) Arasındaki Granger Nedenselliği	99
Tablo: 3.4 Toplam Kamu Harcamaları (TPKAMUHRC) ile Enflasyon (TEFE) Arasındaki Granger Nedenselliği	100
Tablo: 3.5 Toplam Kamu Harcamaları ile TEFE Regresyon Sonucu	101
Tablo: 3.6 Transfer Harcamaları (TRNFHRC) ile Büyüme (SGSMH) Arasındaki Granger Nedenselliği	103
Tablo: 3.7 Transfer Harcamaları ile Büyüme Regresyon Sonucu	103
Tablo: 3.8 Mali Anayasa Reformu İçin Alternatif Öneriler	105
Tablo: 3.9 Parasal Anayasa Reformu İçin Alternatif Öneriler	106

GİRİŞ

Kamu Tercihi Teorisi, devletin başarısızlığı teoremine dayanır. Devletin ekonomideki yeri ve rolünün artması halinde politik yozlaşmanın, bürokratik yozlaşmanın ve nihayet ekonomik yozlaşmanın ortaya çıkacağını ileri sürer. Ülkelerin ekonomik sorunlarının önemli bir kısmının devletin ekonomik faaliyetlerinin sınırlandırılmamış olmasından kaynaklandığını belirtir. Çözüm olarak da Anayasal İktisat Yaklaşımını geliştirir. Anayasal İktisat Yaklaşımı, Kamu Tercihi Teorisi'nin ampirik çalışmalar ışığına ulaştığı sonuçlardan hareket edilerek geliştirilmiştir. Devletin gücü ve yetkilerinin nasıl sınırlandırılabilceği ve nasıl sınırlandırılması gerektiğini inceleyen bir disiplindir.

Klasik Politik İktisadın yeniden ve genel düzeyde canlanması olarak kabul edilen Anayasal İktisat, tezimizin konusunu oluşturmaktadır Türkiye'nin ekonomik yapı sorunların, Anayasal İktisat yaklaşımının öngördüğü gibi, devletin ekonomik güç ve yetkilerinin sınırlandırılmamış olmasından kaynaklandığı görüşü incelenmiştir. Bu çerçevede tezimizin birinci bölümünde Kamu Tercihi Teorisi ve Anayasal İktisat yaklaşımının tanımı, tarihsel gelişimi, teorik temelleri ve devletin ekonomideki rolünün artmasının sonucu olarak gördükleri ekonomik ve politik yozlaşmaların neden ve sonuçları ele alınmıştır. Bunlara çözüm olarak önerilen mali ve parasal anayasa örnekleri açıklanmıştır. İkinci bölümde Türkiye'nin ekonomik yapı sorunları anayasal iktisat bağlamında 1980-2000 dönemlerini kapsayan dönemde ele alınmıştır. İncelenen dönemde Türkiye'nin karşı karşıya olduğu mali ve parasal disiplinsizlikler gibi temel sorunlar incelenmiştir. Üçüncü bölümde, Granger nedensellik testi kullanılarak 1980-2000 arası dönemde enflasyon, büyüme, Transfer Harcamaları, Toplam Kamu Harcamaları, para arzı arasındaki nedensellik ilişkileri analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar yorumlanarak Türkiye'nin ekonomik yapı sorunlarına Anayasal İktisat Yaklaşımı'nın çözüm olup olmayacağı konusunda öneriler getirilmiştir.

BÖLÜM I

KAMU TERCİHİ TEORİSİ VE ANAYASAL İKTİSAT

1. KAMU TERCİHİ TEORİSİNİN GELİŞİMİ

Klasik Politik İktisadın yeniden ve genel düzeyde canlanması olarak kabul edilen Anayasal İktisat, Kamu Tercih Teorisinden kaynaklanmıştır.

Kamu Tercih Teorisi, yeni bir disiplin olmakla beraber teorik temelleri 18. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Dönemin matematikçilerinden Concordet, Borda, Laplace, Lewis Carroll oylama mekanizmasının matematiksel analiziyle ilgilenmişler ve siyasi karar alma sürecini açıklamaya çalışmışlardır. Bu çalışmaların ardından Kenneth Arrow'un (1951) "Sosyal Seçim ve Bireysel Değerler" ve Duncan Black'in (1958) "Komiteler ve Seçimler Teorisi" olarak yayınladıkları iki önemli eser ile Kamu Tercih Teorisi daha farklı bir bakış açısı ile tekrar gündeme gelmiştir. Arrow'un Olanaksızlık Teorisi'nin sonuçlarından hareketle demokratik bir toplumda sosyal refahın nasıl artırılacağı üzerinde odaklanmaktadır.¹ Kamu Tercih Teorisi alanındaki en önemli çalışmalar ise, Virginia Politik İktisat Okulu'nun kurucuları olan James Buchanan ve Gordon Tullock tarafından yapılmıştır.² Kamu Tercih Teorisi kısaca, "Politika Biliminin Ekonomik Analizi" olarak tanımlanabilir. Kamu tercihi, politik süreçte alınan karar ve uygulamaları iktisat biliminin kullandığı araç, metot ve varsayımlara dayalı olarak açıklayan bir disiplindir. Bir başka ifadeyle, siyaset biliminin temel konularını iktisat biliminin araçları ve teknikleri yardımıyla analiz etmektedir. James Buchanan söz konusu teoriyi şu şekilde tanımlamaktadır:³ "Kamu Tercih Teorisi, esas olarak ekonomi teorisinde oldukça ayrıntılı analizler için geliştirilmiş araç ve metotları almakta ve bunları politik sürece ve kamu sektörüne uygulamaktadır. Kamu Tercih, siyasal karar alma sürecinde rol alan kimselerin; örneğin seçmenlerin, politikacıların ve bürokratların davranışlarını

¹ Enver Alper GÜVEL, *Politik İktisat ve Akıl*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s.177

² Ömer ALP, *Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat*, *İktisat Politikası*, Der: Vildan SERİN, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1998, s.499

³ Coşkun Can AKTAN, *Çağdaş Liberal Düşünce ve Politik İktisat*, Takav Matbaası, Ankara, 1994, ss.131-132

gözlemlediğimiz veya gözlemleyeceğimiz sonuçların bileşimi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır”.

Yöntemi pozitif nitelikte olup, konusu sosyal kurumların, özellikle modern politik kurumların nasıl işlediklerinin analiz edilmesidir. Kamu Tercih Kuramı, piyasa dışı karar alma sürecinin ekonomik incelemesi yada basitçe iktisat biliminin siyaset bilimine uygulanmasıdır.⁴

Kamu Tercih Teorisyenleri, kamu ekonomisinde ekonomik karar birimlerinin (siyasal iktidar, bürokrasi v.s.) tıpkı piyasa ekonomisindeki karar birimleri gibi, rasyonel tercihlerde bulunduğu ve temel amaçların özel çıkarlarını maksimize etmek olduğunu savunmaktadır. Daha açık bir ifade ile, kamu ekonomisinde;⁵

- siyasal iktidarların “oy” maksimizasyonu,
- bürokrasinin “bütçe” maksimizasyonu,
- çıkar ve baskı gruplarının rant maksimizasyonu,
- seçmenlerin ise “fayda” maksimizasyonu peşinde oldukları ileri sürülmektedir.

Kamu Tercih Teorisi’ne göre; özel çıkar doğrultusunda karar ve tercihlerde bulunan siyasal aktörler, sonuçta kamu ekonomisinde sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Amacı iktidarı ele geçirmek olan siyasetçiler, seçim öncesinde aşırı vaatler ile seçmenin oyunu kazanma yarışı içine girmektedirler. İktidarı elinde bulunduran siyasi parti ise, elindeki mevcut iktisat politikası araçlarını (kamu harcamaları, vergi, borçlanma, emisyon v.s.) yeniden seçilebilme mücadelesinde kullanabilmektedir. İktisat politikalarının bu şekilde kullanımı, ekonomik istikrarı bozmakta, ekonomik sorunları ağırlaştırmaktadır.

⁴ Enver Alper GÜVEL, “Demokrasi, Piyasa Ekonomisi ve Liberal Düşünce Geleneği”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt 3, Sayı 12, www.liberal-dt.org.tr/dergiler.htm (01.04.2001).

⁵ Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, TİSK İnceleme Yayınları, Sayı 19, s.19.

Kamu Tercihi Teorisi, devletin ekonomiye müdahale etmesini öneren Refah İktisadının savunduğu “piyasanın başarısızlığı”⁶ ilkesine karşılık “kamu ekonomisinin başarısızlığı”⁷ ilkesinden hareket etmektedir. Piyasa başarısızlığını ortadan kaldırmak için devlet müdahalelerinin artırılması, kamu ekonomisinin başarısızlığını gündeme getirmektedir. Kamu Tercihi teorisyenleri, hem bireylerin hem de devletin hak, yetki, güç ve sorumluluklarının mümkün olduğu ölçüde kesin çizgilerle belirlenmesi gerektiğini ileri sürmüşler ve bu çerçevede Anayasal İktisat Teorisini geliştirmişlerdir. Anayasal İktisat Teorisi, devletin iktisadi alandaki görev ve fonksiyonlarının sınırlandırılması gerektiğini, aksi halde büyüyen devletin bireylerin hak ve özgürlükleri üzerinde tehlike olacağını ileri sürmektedir.

Anayasal İktisat, Kamu Tercihi Teorisinin ampirik çalışmalar ışığına ulaştığı sonuçlardan hareket edilerek geliştirilmiştir. Devletin gücü ve yetkilerinin nasıl sınırlandırılabilir ve nasıl sınırlandırılması gerektiğini inceleyen bir disiplindir. James Buchanan, Anayasal İktisatı şu şekilde tanımlamaktadır: “Anayasal İktisat, ekonomik ve politik birimlerin tercihlerini ve faaliyetlerini sınırlayan alternatif yasal, kurumsal ve anayasal kurallar bütününe ilişkin işleyiş özelliklerini açıklamaya çalışır”⁸

Siyasi iktidarlar anayasal kurallarla sınırlanmadığı zaman seçmen ile politikacı arasındaki oy verme-çıkar sağlama ticareti hem seçmen hem de politikacı tarafından sürdürülmek istenecektir. Demokrasiyi yozlaştırmada politikacı kadar seçmende aynı derecede sorumludur. Bunun için anayasal sınırlamalar, siyasi iktidarı seçmenden gelecek baskılara karşı da koruyacaktır. Anayasal iktisadın temel amacı, ekonomik alanda insan davranışlarını sınırlayan

⁶ Piyasanın başarısızlığı, 1930’lu 1940’lı yıllarda ortaya atılan piyasa ekonomisinin milli ekonomi içerisinde başarısız/yetersiz olduğunu ve dolayısıyla devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunan teoridir. Geniş bilgi için bkz. Coşkun Can AKTAN, *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*, a.g.e., s. 136., Jr. Charles Wolf, *Piyasa ve Devlet*, Ege Üniversitesi İİBF Yayını, No:1, İzmir, 1998, Vural SAVAŞ, *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*, Beta Basım Yayın, İstanbul, 1978

⁷ Kamu ekonomisinin başarısızlığı, Kamu Tercihi iktisatçılarının 1960’ lı yıllar başından itibaren kamu ekonomisinin de optimumdan uzak olduğunu açıkladıkları ve ortaya attıkları teoridir. Geniş bilgi için bkz. Coşkun Can AKTAN, *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*, a.g.e., s. 136., Jr. Charles Wolf, *Piyasa ve Devlet*, Ege Üniversitesi İİBF Yayını, No:1, İzmir, 1998, Vural SAVAŞ, *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*, Beta Basım Yayın, İstanbul, 1978

⁸ Coşkun Can AKTAN, *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*, a.g.e., s.144

ve insana kendi dışından empoze edilen sınırları incelemektedir. Anayasal iktisat, ekonomik ve politik birimlerin içinde faaliyet gösterdikleri hukuksal ve anayasal yapının ekonomik etkilerini belirlemek amacıyla.⁹

Kamu Tercih Teorisinin bir parçasını oluşturan Anayasal İktisat Teorisi, kısmen 19. ve 20. yüzyıl perspektiflerine karşılık olarak 18. yüzyıl perspektifine dönüşü temsil etmektedir. “politikacıların yetkilerine gem vurmak” şeklinde ifade edilen 18. yüzyıl sloganı, politik saygınlığı kumanda etmek için tekrar su yüzüne çıkmış bulunmaktadır.¹⁰

2. KAMU TERCİHİ TEORİSİNİN VARSAYIMLARI

Anayasal İktisat, yukarıda da değindiğimiz gibi Kamu tercihi Teorisi’nden kaynaklanmıştır. Kamu Tercih Teorisi, politikanın ekonomik analizi olarak ele alınmaktadır. Anayasal İktisatta bu bağlamda politik davranışları sınırlayan anayasal hükümlerin nasıl olması gerektiği konusunu ilgi alanı olarak ele almaktadır. Bu ilişki nedeniyle Kamu Tercih Teorisi’nin teorik temellerini oluşturan üç önemli varsayım ki bunlar metodolojik bireycilik, ekonomik insan (homoeconomicus) ve politikanın bir mübadele biçimi olduğu varsayımı (catallaxy), Anayasal İktisat teorisinin de temel varsayımları olarak kabul edilir.¹¹

2.1. Metodolojik Bireycilik

Metodolojik bireycilik ilkesine göre, toplumda bütün ekonomik ve sosyal kararlar bireysel tercihlere göre belirlenir. Bu yaklaşıma göre birey bir takım kollektif kurum yada varlıklardan daha üstün bir değere ve konuma sahiptir. Buchanan’a göre Anayasal iktisat teorisi ekonomi teorisi gibi metodolojik olarak bireycidir.¹² Temel birimler, partiler, devletler veya uluslar gibi organik birimler

⁹ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 3. Baskı, Avcıol Basım Yayım, İstanbul, 1997, ss. 55-57.

¹⁰ James BUCHANAN, *Kamu Tercih ve Anayasal İktisat*, Yayına Haz: Aytaç EKER ve Coşkun Can AKTAN, Takav Matbaası, İzmir, 1991, s.280

¹¹ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., s.60

¹² Coşkun Can AKTAN, “James Buchanan’ın Politik İktisada Katkıları”, *Türkiye Günü*, Sayı 26. Ocak-Şubat 1994, ss.42-43

değil, seçimde bulunan çeşitli eylem ve davranış motiflerine sahip olan kişilerdir. Bu açıklama ışığı çerçevesinde Kamu Tercih Teorisi esasen “politikanın bir bireyci teorisi” adını almaktadır.¹³

Bireysellik kavramının iki değişik anlamı vardır. Birinci anlamda bir analiz yönteminin adı olup, bireyi değerlendiren, seçen, karar veren ve ona göre hareket eden temel ünite olarak kabul eder. İkinci anlamda ise bireysellik, bir toplumsal organizasyon biçimi olup “her şey insan içindir” kuralı ile şekillenir. Anayasal iktisatta bireycilik, bir analiz yöntemi anlamında kullanıldığı zaman buna Metodolojik Bireycilik adı verilir. Metodolojik bireycilik insan faaliyetlerinin toplumsal ve özel diye ikiye ayrılmasına kesinlikle karşıdır. Bir karar veren veya seçim yapan varlıklar olarak, özel veya toplumsal bütün davranışların gerisinde bireyler vardır. İktisat teorisinde, bireysel seçimler sonucu bireyin fayda maksimizasyonuna ulaştığı öne sürülür. Politikada ise yapılan seçimler yönünden kurumsal ve yasal yapının ihmal edilmesi mümkün olmadığı gibi, karar veren bireyin bir maksimizasyonu söz konusu olamaz.¹⁴ Toplumda bütün ekonomik ve sosyal kararlar birey tercihlerine göre belirlenir. Devleti oluşturan organların kararları temelde birey tercihlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁵

Bireyin seçimi hiç şüphesiz ki içinde bulunulan kurumsal yapıyı etkiler. Kurumsal yapının dikkate alınmaması ve piyasada bireyin daima fayda maksimizasyonuna ulaştığının farz edilmesi gibi iki önemli eksikliğe rağmen iktisat ilminde piyasada oluşan kararların tek sahibi olarak bireyin gösterilmesi, politikaya da uygulanabilir.¹⁶

2.2. Ekonomik İnsan (Homoeconomicus) veya Bireysel Rasyonellik

Homoeconomicus modelinde bireyler önlere çıkan kısıtlamalar karşısında çıkarlarını maksimize edecek biçimde davranış gösterirler.¹⁷ Bu

¹³ Coşkun Can AKTAN, *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*, a.g.e., s.133.

¹⁴ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., ss.60-62.

¹⁵ Coşkun Can AKTAN, *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*, a.g.e., ss.132-133.

¹⁶ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1.Baskı, Avcıol Basım.Yayın, İstanbul, 1989, s.43.

¹⁷ Enver Alper GÜVEL, a.g.e., s.177.

kavram kanunlar ve kurumlar çerçevesinde, kendi kişisel çıkarları peşinde koşan bireylerin farkında olmadan toplum çıkarlarına da hizmet ettikleri gerçeğini keşfeden klasik iktisatçıların çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır.¹⁸ Homoeconomicus'un kendi çıkarını artırma dışında davranacağı düşünülemez, aksine o kendisinin veya temsil ettiği kesimin net çıkarını artırma doğrultusunda faaliyette bulunacaktır. Bu, ekonomik alanda olduğu kadar, ekonomik olmayan alanda da ve politika için de geçerlidir.¹⁹ Homoeconomicus, modelinin kurumsal ve anayasal seçim yapılmasına yönelik mukayeseli kurumsal analize yönetsel olarak en uygun davranış modeli olduğu öngörülmektedir.

Teoriye göre, bireyler, rasyonel ve tutarlı tercihlere sahiptirler. Bireyler kamu ekonomisinde karar alma sürecinde, rasyonel seçimler yapmak suretiyle kendini gösterir. Kamu ekonomisinde de piyasa ekonomisindeki gibi özel çıkar maksimizasyonu ilkesi geçerlidir. Anayasal İktisat, kamu ekonomisinde temel amacın kamu çıkarı veya toplumsal çıkarı maksimize etmek olduğu düşüncesini reddeder. Kamu ekonomisinde karar alma sürecinde seçmenler kendilerine en fazla ekonomik hizmeti sunacak olan siyasal parti için oylamada bulunurken, siyasal partiler de kendilerine en çok oyu kazandıracak ve böylece yeniden seçilmeyi garanti edecek ekonomik programı sunmaya özen gösterirler. Seçmenler faydalarını, politikacılarda politik kararlarını maksimum düzeye çıkarmaya gayret ederler. Bürokratlar ise, bütçe maksimizasyonu sağlayacak, baskı ve çıkar grupları da karar almada lobicilik yaparak kararların lehlerine olacak şekilde çıkması için çaba gösterirler. Diğer bir deyişle, siyasal iktidarı ve bürokrasiyi etkileyerek çıkar sağlamaya yani rant kollamaya çaba gösterirler.²⁰

2.3. Politikanın Mübadele Olduğu Varsayımı (Catalaxy)

Anayasal iktisat teorisinde, siyasal karar alma mekanizmasının esasen politik süreçte rol alan kimseler arasındaki bir politik mübadele olduğu görüşü hakimdir. Kamu Tercihi Teorisi, politikayı güç açısından değil taraflar arasında bir gönüllü değişim olarak görmekte, değişim paradigması açısından

¹⁸ James BUCHANAN, a.g.e., ss.36-37

¹⁹ Enver Alper GÜVEL, a.g.m.

²⁰ Coşkun Can AKTAN, *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*, a.g.e., ss.132-134

modellemektedir.²¹ Piyasa ekonomisinde karar alma sürecinde alıcılar ile satıcılar arasındaki piyasa mübadelesine benzer bir şekilde kamu ekonomisinde toplumsal istek oluşumunda bir politik mübadele söz konusudur. Politik değişim ekonomik değişimden çok daha karmaşıktır. Çünkü, ekonomik değişimde iki değişim olmasına karşılık politik değişim süreci, toplumun bütün üyelerini içerir. Politik değişim, anayasal değişim sürecinde de anayasa sonrası seçim sürecinde de söz konusudur.²² Anayasal iktisadın en önemli metodolojik temeli olan catallaxy yaklaşımını önemli kılan ilk neden ekonominin politize edilmesine engel olacak bir görüşü de beraberinde getirmesidir. Bu durum ekonomik teorinin belki de tek gerçek ilkesi olan, kendiliğinden oluşan düzen veya kendiliğinden sağlanan koordinasyon ilkesini de beraberinde getirecektir. Devletin ekonomiye müdahalesi mübadeleye dayanması gereken ve kendiliğinden düzen oluşması beklenen piyasa güçlerinin çalışmasını zorlaştıracaktır. Politikayı mübadele sayan görtüşü önemli kılan ikinci husus yasal ve anayasal reformlara imkan vermesidir.

Bu mübadelenin, tıpkı piyasadaki gibi katılan bütün bireylerin refahını arttıran ve kendiliğinden sonuca ulaşan bir mübadele olması gerekmektedir. Bunu sağlamanın çaresi ise, politikanın içinde cereyan ettiği yasal, kurumsal ve anayasal çerçeveyi yeni baştan düzenlemektir. İlk başlayacağı yer ise, toplumsal uzlaşmayı belirleyen anayasadır. Anayasa, konulacak hükümlerle, politikanın ve politikacının ekonomik yaşamdaki hareket serbestisinin sınırlanması gerekmektedir. Bu açıklamalar bizi “Ekonomik Anayasa” kavramına götürmektedir.²³

Politika, bireyler arasında mevcut karmaşık bir mübadele yapısıdır. Bu yapı içerisinde kişiler, basit bir piyasa mübadelesi ile etkin bir şekilde sağlanamayan kendi özel amaçlarını topluca sağlamaya çalışırlar. Ferdi çıkarın olmadığı bir yerde, başka bir çıkar yoktur. Politikada bireyler toplum olarak ihtiyaç duyulan hizmetlerin maliyetini karşılamak için katkı paylarını mübadele ederler.

²¹ Enver Alper GÜVEL, a.g.e., s.177

²² Enver Alper GÜVEL, a.g.m.

²³ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., s,60-62

3. KAMU TERCİHİ TEORİSİNE GÖRE KAMU EKONOMİSİNİN BÜYÜMESİNİN NEDEN VE SONUÇLARI

3.1. Kamu Ekonomisinin Büyümesinin Nedenleri

Devletin rolü ve fonksiyonlarının genişlemesi ile birlikte siyasal karar alma süresinde rol oynayan kimselerin çıkarlarının artması söz konusu olmaktadır. Seçmenler kendilerine daha fazla kamusal mal ve hizmet sunulmasını isterler. Dolayısıyla kamusal hizmetlerin talebinin genişlemesi, kamu sektörünün büyümesinin ilk nedeni olarak kabul edilmektedir. Böylece bürokratlar bürokrasinin genişlemesi yoluyla kendilerine tanınmış olan yüksek mevkii, yüksek maaş vb. imkanları muhafaza etmiş olurlar. Ayrıca, siyasal süreçte kamusal malların arzı genişlerken, bu arzın finansmanı genellikle vergi gelirleri ile değil, vergi dışı gelirler ile sağlanmaktadır. Seçmenler, kamu harcamalarının artması sonucunda memnun olurken, bunların karşılığında bir bedel ödemeyi genelde pek iyi karşılamazlar. Yani vergi ödemek seçmenler için bir kulfet özelliğine sahiptir. Bu nedenle siyasal iktidar oy kaybına uğramamak ve yeniden seçilebilmek için kamu harcamalarının finansmanını vergi dışı kaynaklara yani borçlanma ve emisyon gibi- başvurmak suretiyle karşılamaya çalışırlar.²⁴

Devletin büyümesi ile toplumda belirli bazı kesimlerin bundan çıkar sağlamaları söz konusudur. Baskı ve çıkar grupları olarak adlandırılan bazı kesimler devletten karşılıksız bir transfer elde etmek için adeta yarışırlar. Rant kollama olarak adlandırılan bu çabalar sonucunda da devletin faaliyetleri genişlemiş olur.

Diğer taraftan Kamu Tercihî iktisatçılara göre devletin faaliyetlerinin genişlemesinde Keynesyen iktisadında çok önemli etkileri olmuştur. Keynesyen iktisatçılar, devletin ekonomiye aktif olarak müdahale etmesi görüşünü savunmuşlardır. Klasik iktisatçıların tarafsız devlet ya da koruyucu devlet anlayışını şiddetle eleştirerek, devletin milli ekonomi içerisinde rolü ve fonksiyonlarının arttırılması düşüncesini savunmuşlardır.²⁵

²⁴ Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa Sempozyumu*: 28-29 Mayıs 1992. Ankara. s.76-77

²⁵ Coşkun Can AKTAN, a.g.e., s.77

Kamu Tercihi iktisatçılara göre, Keynesyenlerin müdahaleci devlet anlayışları kamu sektörünün zaman içerisinde büyümesinde önemli rol oynamıştır. Yine, denk bütçe ilkesi yerine telafi edici bütçe görüşünü savunmaları, devletin büyümesi ve böylece demokratik yapının yozlaşmasının temel nedenidir. Bu teoriye göre devletin depresyon dönemlerinde açık bütçe politikası takip etmesi, depresyondan canlanmaya geçiş ile birlikte tekrar denk bütçeye geçiş yapması gereklidir. Kamu Tercihi teorisyenlerine göre Keynesyen iktisadın önemli yanlışlıklarından birisi de politikacılara vergilemeden harcama imkanı sağlanmış olmasıdır. Kamu harcamalarının vergilerle değil, emisyon ve borçlanma ile karşılanması Keynesyen iktisadın politik yaşama bıraktığı bir mirastır. J.M. Buchanan, vergilemeden harcamak imkanı tanıyan açık finansman politikasını şiddetle eleştirmektedir. Açık finansman eğilimi, politikacılara kendi özel çıkarları peşinde koşmaları için akademik temele dayalı bir imkan sağlamıştır.²⁶ J.M.Buchanan aşırı büyümüş devleti Leviathan²⁷ olarak tanımlamış, ekonomik ve politik özgürlüğün gerçekleştirilmesi için devletin yetkilerinin ve gücünün sınırlanması gerektiğinin savunmuştur.

3.2. Kamu Ekonomisinin Büyümesinin Sonuçları

Kamu sektörünün büyümesinin, diğer bir ifadeyle Leviathan'ın sosyal maliyeti yüksektir. Bunları ekonomik yozlaşma ve politik yozlaşma olarak ikiye ayırarak incelemek mümkündür.

3.2.1. Ekonomik Yozlaşma

Tüm dünya ülkelerinde, özellikle az gelişmiş ülkelerde, hızla yayılmakta olan yozlaşma, normatif değerlerin, yasal düzenlemelerin ve kurumsal formların

²⁶ Coşkun Can AKTAN, a.g.e., s.77

²⁷ Leviathan, Tevrat ve İncil' de kötülüğü temsil eden su canavarının adı olarak geçmektedir. Bu kavram 1651 yılında Thomas Hobbes' un ünlü "Leviathan" adını taşıyan eseri ile egemen bir devleti ifade etmek üzere kullanıldı. Buchanan ise bu kavramı aşırı bir ölçüde genişlemiş kamu sektörü faaliyetleri ve bunun tehlikelerine işaret etmek üzere kullanılmıştır. Bkz. Coşkun Can AKTAN, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1992.

ötesinde, kural dışı uygulamaların ön plana çıkmasını ifade etmektedir. Esas olarak kamu aleyhine özel çıkar sağlama faaliyetlerini içermektedir.²⁸

Yozlaşma, belli bir otoriteye dayanan kişinin kendisinden beklenen veya temsil ettiği ve kullandığı uygun davranış standartlarından haksız kişisel yarar elde etme olarak tanımlanabilir.

Çağdaş demokrasileri yozlaştıran, yani kişi hak ve özgürlüklerini sınırlayan nedenlerden bir kısmı, ekonomik nedenler olarak gruplandırılabilir. Ekonomik neden ile siyasi nedeni tam olarak ayırmak mümkün değildir. Çünkü siyasi yozlaşmanın nedenleri ile ekonomik yozlaşmanın nedenleri arasında içeriklerinin ekonomikliği bakımından fark bulunmamaktadır. Ekonomik yozlaşmanın nedenleri aşağıda belirtildiği şekilde sınıflanabilmektedir:

3.2.1.1. Keynesyen Teorinin Etkisi

1930 Büyük Dünya Bunalımına kadar egemen olan Neo-Klasik İktisat Teorisinin özelliği, piyasa mekanizmasına dayalı olması ve her türlü devlet müdahalesine karşı çıkmasıdır. Devletin müdahalesine gerek kalmadan, fiyat hareketlerinin etkisi ile ekonomide dengenin sağlanacağını savunmaktaydı.²⁹ 1930'larda geliştirilen Keynesyen Teori ise, ekonomik hayata devletin müdahalesinin kaçınılmaz olduğunu savunmuştur. Keynes'e göre, eksik istihdam dengesinin tam istihdam dengesine dönüşebilmesi için devlet para ve maliye politikaları ile ekonomiyi müdahalede bulunmalıdır.³⁰ Keynesyen Teori, devlet bütçesini, ekonomik hayatın düzenlenmesi amacıyla kullanılacak politik araç olarak kabul ediyor ve açık bütçe uygulamasının yararlı olacağını savunuyordu.³¹

Açık finansman eğilimi Post-Keynesyen dönemde önem kazanmıştır. Bu dönemde Keynesyen İktisat, politikacıların kendi özel çıkarları peşinde koşmaları

²⁸ Mehmet Hüseyin BİLGİN, "Politik Yozlaşma ve Anayasal İktisat", *İktisat Dergisi*, Sayı 376, Şubat 1998, s.63

²⁹ Kemali SAYBAŞLI, *Devletin Ekonomiye Müdahalesi*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1986, s.136

³⁰ Ömer DEMİR, *Kurumcu İktisat*, Vadi Yayınları, Ankara, 1996, s.26

³¹ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., s.27

sürecinde bütçe açığının yaratılmasına adeta bir destek olmaktadır. Bu politika kamu borçlarının artmasına ve bununla birlikte para basma (emisyon) sonucunda enflasyona neden olmuştur.³²

Keynesyen iktisat, politikacılara vergilemeden harcamada bulunacakları ideal bir ortam sağlanmış olmaktadır. Seçmenleri ile kişisel çıkar-oy pazarlığı yapan siyasi iktidar için hiçbir teörinin Keynesyen Teori kadar cazip olmayacağı açıktır.³³

Hayek'e göre; çoğunluğun desteğine dayanan ve adeta sınırsız güce sahip olan hükümetin, çoğunluğunun desteğini güvence altına almak için sınırsız gücünü ekonomik gereklerden çok, çeşitli özel çıkarlarının hizmetinde kullanması ekonomik yozlaşmanın temelini teşkil etmektedir.³⁴

Devletin ekonomik hayata her gün yeni konularda müdahale etmesi, bu müdahaleler için gerekli kaynağın devlet bütçesine yüklenmesi, bütçe açıklarına ve bütçe açıklarının devamlılık kazanmasına neden olmuştur. Bütçe açıklarının gerisinde ise, kişisel çıkar-oy pazarlığı yapan siyasi iktidarın artan harcamaları vergiler yoluyla değil (grupların baskısıyla) borçlanmaya finanse etmesi yatmaktadır. Bütçe açıklarının sonucunda da,

- hızla artan devlet borçları,
- yüksek faiz oranları,
- düşen yatırımlar ve işsizlik,
- ulusal paranın değer kaybetmesi,
- artan enflasyon oranı,
- kronikleşen dış ticaret açıkları vb. gibi pek çok ekonomik dengesizlik ortaya çıkmakta, toplumda gelir dağılımı bozulmakta ve hayat standartlarında kötüleşme gözlenmektedir.³⁵

³² Coşkun Can AKTAN, "J. M. Buchanan'ın Politik İktisada Katkıları", a.g.m., ss.45-46

³³ Vural SAVAŞ, a.g.e., ss.27-28

³⁴ Alper Enver GÜVEL, a.g.m.

³⁵ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., s.28

J.M. Buchanan bu yüzden devletin sahip olduğu sınırsız güç ve yetkilerin keyfi olarak kullanılmasını önlemek üzere devletin sahip olduğu bu yetkilerin (yasa yapma, vergilendirme, borçlanma, bütçe yapma, para basma vb.) anayasal çerçevede belirlenmesi ve sınırlandırılmasını savunmaktadır.³⁶

Kamu Tercihi Teorisinin çözüm önerisi olan Anayasal İktisat yaklaşımı da Keynesyen Teorinin eksiklikleri sonucu, iktidarın güç ve yetkilerini sınırsızca ve kişisel çıkarlar doğrultusunda kullanılması sonucu ekonominin büyümesi ve yozlaşmanın ortaya çıkması konusunda iktidarın bu güç ve yetkileri keyfice kullanması ve devletin ekonomiye müdahalesinin yersiz olduğunu savunmaktadır. Bunun için anayasal sınırlamaların konması gerektiği görüşünü savunmaktadır.

3.2.1.2. Mali Farklılaştırma

Piyasada bir mal veya hizmetten yararlanmayı isteyen bir tüketici, o mal veya hizmetin fiyatını ödemeye hazırdır. Bir fiyat ödemedi o mal veya hizmetten yararlanamayacağını bilmektedir. Kamu sektöründe ise, bir mal veya hizmetin üretiminin fiyatını ödemezler. Mal veya hizmeti üretmenin maliyetini karşılayanla, o mal veya hizmetten yararlananlar genellikle aynı kişi değildir. Bu duruma “mali farklılaştırma” adı verilmektedir.

Mali farklılaştırmanın, yani toplumun bir kesimini, diğer kesimler aleyhine kayırmanın en basit şekli, seçimleri kazanan kesimin yani çoğunluğun, seçimleri kaybeden azınlık aleyhine kendini zenginleştirmesidir.³⁷ Çoğunluk kuralının geçerli olduğu politik sistemde de aynı durum söz konusudur. Çoğunluk kuralının üstünlüğü, uygulamada kolaylık sağlamasından ileri gelmektedir. Zayıf tarafı ise, tüketici tercihlerini yansıtmama bakımından azınlıkta kalan seçmenlerin tercihlerini ihmal etmesinden ileri gelmektedir. Azınlıkta kalanların oyları bu kuralla yansıtılmadığından, ekonomide refah maksimizasyonu gerçekleştirilememektedir.³⁸

³⁶ Coşkun Can AKTAN, “J.M.Buchanan’ın Politik İktisada Katkıları”. a.g.m., s.46

³⁷ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., s.29

³⁸ Orhan ŞENER, “Kamu Kesiminde Kişisel Tercih”, *Bursa İ.T.İ.A. Dergisi*, Cilt 6, No 1-2, Temmuz-Kasım 1977, s.185

Demokratik mekanizma, politikanın faturasının en azından bir kısmını azınlığa ödetmek gücünü vermektedir. Böyle bir güç, çoğunluğu uygulamaya koydukları politikaların maliyetini dikkate almama yönünde teşvik eder. Sonuçta da; devletin ekonomik alandaki yerinde ve payında önemli artışlar meydana gelir. Hemen her seçmen, destekledikleri partinin siyasi iktidarı ele geçirmesini, başkaları tarafından ödenecek olan politikalar sayesinde kendilerine çıkar sağlamaları fırsatı olarak görür. Böylece başkaları tarafından, toplum dışında birileri tarafından ödendiği görünümü yaratılarak bu politikalar uygulanır. Bu yüzden, iç ve dış borçlanma, dolaylı vergileme, para basımı vb. sonuçlarla sık sık karşılaşmaktadır. Vergilendirme ve harcamada mali farklılaştırma yaratılmamış olsaydı, demokratik siyasi mekanizma hem ferdi hak ve özgürlüklerle mülkiyet hakkına saygılı olur, hem de etkinliği yani istenen amaçlara ulaşmadaki başarısı artardı. Daha açık ifadeyle, mali farklılaştırmanın önüne geçilmesi halinde siyasi karar mekanizması, piyasanın tam rekabet koşullarının varlığında sağlandığı gibi kendiliğinden ve herkesi tatmin edecek sonuçlar veren bir biçimde işleyebilirdi.³⁹

3.2.1.3. Rant Kollama ve Yağmacılık

Rant kollama, bireylerin ve çıkar gruplarının, kişisel çıkar amacıyla devletin uyguladığı politikaları değiştirmek için giriştikleri faaliyetlere denilmektedir. Siyasal iktidarın yeniden seçilmeyi garantilemek için özel çıkarları himaye etmeye önem vermesi, toplumda rant kollama istek ve gayretlerini arttırmıştır.⁴⁰

Rant kollama faaliyetlerinin yaygınlaşması, ekonomide kaynakların israf olmasına yol açar. Rant ekonomisinde, toplam piyasa üretiminde bir artma olmaksızın, mevcut gelir sadece bir kesimden diğerine karşılıksız transfer edilmektedir. Rantiye ve faiz ekonomisi, günümüz Türkiye' sinde gözlemlendiği üzere, sonuçta ülkelerin fakirleşmesine ve toplum kesimleri arasındaki gelir dengesizliğinin daha da bozulmasına neden olmaktadır.⁴¹ Ayrıca, rant kollama davranışı, devletin rollerinin çok sınırlı olması gerektiği konusunda genel bir

³⁹ Vural SAVAS, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., ss.30-31

⁴⁰ Vural SAVAS, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e.,s.31

⁴¹ Coşkun Can AKTAN, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*, a.g.e., ss.34-35.

anlama sahip olduğu zaman sorun olmamakta, ancak kurumsal değişmelerin yeni fırsatlar yaratmasıyla çok önemli hale gelmektedir. Amaçlarına göre uzmanlaşarak gruplaşan baskı gruplarının sayılarındaki artışın, ulusların ekonomik büyüme oranlarında ortaya çıkan azalmaların en önemli nedenini oluşturduğu ileri sürülmüştür.⁴² Bu grupların kendi ekonomik amacı ve çıkarı için devletin gücünü kullandıklarını belirtmiştir. Klasik minimal devlet anlayışında geçerli olan fonksiyonlarla devlet sınırlı olduğu takdirde, bu şekilde gelir transfer etme imkanları azalacaktır. Çünkü, devletin fonksiyonlarının artması, bazı birey ve grupların politik faaliyetler vasıtasıyla gelir fırsatları yaratmaya yönlendirecektir.⁴³

3.2.1.4. Ekonominin Politize Olması

Politik realite, eğer kamusalık ekonomik anlamda tanımlanmış ise, bireylerde, gruplarda ve onları temsil eden politik girişimcilerde, kolektif politik faaliyetleri makul kabul edilmiş herhangi bir kamusalık sınırının ötesine taşıma eğilimi olduğunu göstermektedir. Bu anlamda ekonominin politizasyonundan kasıt, özel olması gerekenin kamu faaliyetine dönüştürülmesidir. Böylece, kişisel çıkar ve fayda maksimizasyonu arayışları, kamusal alanın sınırını özel olan aleyhine genişlemesine neden olmaktadır. Böylece, devlet koruyucu konumundan çıkıp, piyasa ekonomisine yapay müdahalelere bulunmaya zorlanmaktadır. Dolayısıyla piyasa ekonomisinin, politik seçim ve kararlara giderek daha açık hale gelmesine, politize olmasına, bölüşüm değişim ve üretim süreçlerini tahrif edici etkilerin doğmasına yol açmaktadır.⁴⁴ Kamu Tercihi Teorisi, devletin koruyucu konumundan ayrı, devletin üretici görevinin kamusal mallar adı verilen malların üretimi ile sınırlı olması gerektiğini ileri sürmüştür. Kamusal malların temel özelliği ise bu malların tüketiminin sadece malın bedelini ödeyenle sınırlı tutulmamasıdır. Kamusal mallar söz konusu olduğunda bir bedavacılar grubu oluşması kaçınılmazdır. Hemen bütün ekonomik sosyal, sınai, ticari ve ideolojik çıkar grupları devletten bazı şeylerin denetlenmesini, düzenlenmesini veya

⁴² E.C. PASOUR Jr, "Rent Seeking: Some Conceptual Problems and Implication", *The Review of Austrian Economics*, Vol: 1, www.mises.org/journals/rae/pdf/R1_8.pdf, s.123-143.

⁴³ E.C. PASOUR Jr, "Rent Seeking: Some Conceptual Problems and Implication", a.g.m .s.123-143.

⁴⁴ Enver Alper GÜVEL, a.g.m.

engellenmesini istemektedir. Seçilmiş olan, tekrar seçilmeye muhtaç olan siyasi iktidarlar, çıkar gruplarının isteklerine karşı koyamamakta ve devlet müdahalesinin toplumsal maliyetini dikkate almadan bu istekleri karşılamaya çalışmaktadır. Siyasi iktidarların seçimi kazanmak endişesi ile giriştikleri müdahaleler nedeniyle, bir yandan piyasa mekanizmasının sınırları daralıp ekonomi politize edilmekte, diğer yandan piyasanın etkinliği zayıflamaktadır. Buna karşılık devlet müdahalesi yaygınlaşmakta, ekonomik sorunların çözümü siyasi kararlarla sağlanmaktadır. Bu müdahale arttıkça, iş çevreleri siyasi iktidarı yeni konularda ekonomiye müdahale etmeye zorlamaktadır. Özel sektör devletten yeni düzenlemeler istedikçe, devletin ekonomiye müdahalesi de artmaktadır. Böylece serbest piyasa tarafından çözümlenen sorunların sayısı azalmakta, yerini siyasi pazarlık almaktadır.⁴⁵ Piyasa ekonomisine devletin aşırı müdahalesi beklenenin aksine piyasa ekonomisinin işleyişinde ciddi ekonomik, siyasal ve sosyal sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Aşırı müdahale ekonomik denge ve istikrarı bozmakta, kamu harcamaları sürekli artmakta, bunun sonucunda vergi yükü ağırlaşmaktadır. Verginin toplam yatırımlar üzerine etkisi işsizlik sorununu daha da ağırlaştırmaktadır. Kamu harcamaları bütçe açıkları üzerinde etkili olmakta, açıkların giderek artmasına ve vergi dışı kaynaklarla (borçlanma ve emisyon) karşılanmasına yol açmaktadır. Anayasal İktisat yaklaşımı, sınırlı devlet yaklaşımıyla, ulusal ekonomi içinde kamu ekonomisinin görevlerinin ve fonksiyonlarının mümkün olduğu ölçüde daraltılması ve piyasa ekonomisi faaliyetlerinin genişletilmesini savunur. Devletin büyümesi, kamu harcamalarının GSYİH' ye olan oranın yıllar itibariyle sürekli artma eğiliminde olması, devletin ekonomiye yaptığı dolaylı-dolaysız müdahalelerin genişlemesine yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak politik ve ekonomik yozlaşmalar ortaya çıkmaktadır. Sınırlı devlet gerektiğinde ve sınırlı ölçüde ekonomi müdahalesini savunur.⁴⁶

3.2.2. Politik Yozlaşma

Devletin ekonomideki rolü ve fonksiyonlarının giderek artmasının diğer bir sonucu politik yozlaşmadır. Politik yozlaşma, meşru olmayan bir özel çıkar

⁴⁵ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., ss.34-35.

⁴⁶ Coşkun Can AKTAN, "21.Yüzyıl Türkiye ve Sivil Toplum", *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, www.liberal-dt.org.tr/dergiler.htm, (01.04.2001).

uğruna kamu görevi yada otoritesinin kötüye kullanılması⁴⁷, kısaca kamu yararı amacıyla saptırılması olarak tanımlanabilir.⁴⁸ Başka bir ifadeyle politik yozlaşma, politik karar alma mekanizmasında rol alan aktörlerin (seçmeler, politikacılar, bürokratlar, baskı ve çıkar grupları, v.s.) özel çıkar sağlama gayesiyle toplumda mevcut hukuki, dini,ahlaki ve kültürel normları ihlal edici davranış ve eylemlerde bulunmalarına denir. ⁴⁹

Politik yozlaşmanın nitelikleri:⁵⁰

- Politik yozlaşma, politik süreçte rol alan kimselerin birbirleriyle olan ilişkilerinde yeni politik müdahale içerisinde ortaya çıkmaktadır.
- Politik yozlaşma ile karar verme yetkisine sahip olan kimseler sahip oldukları kamusal yetki ve gücü mevcut yasa, norm ve ahlak kurallarına aykırı olarak kullanmaktadır.
- Politik yozlaşma, kamu zararına özel çıkar sağlama eylem ve davranışları içerir.
- Politik yozlaşma, genellikle gizlidir
- Politik yozlaşma zaman içinde toplumun tüm, kesimine yayılma özelliği gösterir
- Politik yozlaşma ile demokratik kurumlar zaman içerisinde işlerliğini yitirirler.
- Politik yozlaşma hakim olduğu tek tip devlet düzeni yoktur. Politika tüm devlet sistemlerinde değişik boyutta ve türde yozlaşabilir.

3.2.2.1. Politik Yozlaşma Türleri

3.2.2.1.1. Rüşvet

Rüşvet, kamu mal ve hizmetlerinin arz edilmesinde görev ve yetkilerini kötüye kullanmak suretiyle muhatap oldukları kişi ve kurumlara ayrıcalıklı

⁴⁷ Dilek YILMAZCAN, "Kamu Kesiminde Yolsuzlukla Mücadele". *Yergi Sorunları Dergisi*. Sayı 127, Nisan 1999, www.saydamlik.org.tr/makaleler (22.02.2001).

⁴⁸ Mustafa ERDOĞAN, "Siyasal Yozlaşma ve Türkiye Örneği", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 3. Sayı 13, 1997, s.161

⁴⁹ Coşkun Can AKTAN, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*, a.g.e., s.22

⁵⁰ Coşkun Can AKTAN, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*, a.g.e. s.22-23

işlemler yaparak para ve diğer şekillerde menfaat elde etmektir.⁵¹ Rüşvet, kanuna uygun kamu işlerinin çabuklaştırılması ve kanuna uygun olamayan işlerin menfaat karşılığı yerine getirilmesi için görev ve yetkilerini kötüye kullanması olarak iki şekilde ortaya çıkar.⁵² Yani rüşvet ve yolsuzlukların toplumsal yaygınlığı hiç kuşkusuz, dünyada da bir çok örnekte görüldüğü gibi politik ve bürokratik yozlaşma sonucu ortaya çıkar.⁵³ Rüşvet olayı, siyasal kararların hazırlanması ve kabul edilmesi gibi yasama faaliyetlerinin yanı sıra, politika belirleyen hükümet kararlarını ve nihayet bakanların ferdi olarak aldıkları kararları kapsar. Rüşvet, ihaleler, teşvik uygulaması, ithalat ve ihracat rejimlerinin düzenlenmesi gibi ekonomik rantın yüksek olduğu alanlarda ortaya çıktığı, ayrıca parlamento üyeleri veya bakanlar gibi üst düzeydeki kişilerce alındığı için maddi çıkarın oldukça yüksek olduğu söylenebilir.⁵⁴ Rüşvet mekanizmasını oluşturan faktörler incelendiğinde; rüşvetin ortaya çıkmasında rol oynayan faktörlerin başında sosyo-ekonomik yapı ve gelişmişlik düzeyinin geldiği görülmektedir.⁵⁵ Ekonomik kaynakları kullanma fırsatlarının kıtlığı, rüşveti teşvik etmektedir. Fırsatların kıtlığı ve ekonomik gelişmenin yetersiz oluşu, kıt fırsatlardan yararlanmak için kişileri rüşvet vermeye teşvik ederken, kamu görevlilerini de daha iyi imkanlar içerisinde yaşama arzusu ile rüşvet almaya teşvik etmektedir. Diğer bir faktörde bürokrasinin yapısı ve işleyişi ile ilgilidir. Bürokrasinin merkezîyetçi yapıda oluşturulması rüşvetin kurumsallaşmasını kolaylaştırır. Bürokratik yapıda karar süreci ve işleyişi de rüşvet mekanizmasının ortaya çıkmasında ve kurumsallaşmasında önem taşımaktadır. Kamu ekonomisinde karar ve uygulanmalar önceden belirli bir plana ve programa bağlanmışsa rüşvet için uygun bir ortam yaratılmış olur.

⁵¹ Coşkun Can AKTAN, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*, a.g.e., s.25

⁵² İsmail AYDOĞAN, "Siyaset ve Etik", *www.eyad.hypermart.net.*, (21.04.2001).

⁵³ Emre KONGAR, "Kamuda Rüşvetin Toplumsal Nedenleri", *Yolsuzluk ile Savaşım Stratejileri Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, *www.emre.kongar.org* (03.04.2001).

⁵⁴ Musa EKEN, M.Lutfi ŞEN, "Yönetimde Yozlaşmaya Karşı Yönetimsel ve Açıklık" *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 3, Sayı 14, 1997, s.1082.

⁵⁵ Coşkun Can AKATAN, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*, a.g.e., ss27-28

3.2.2.1.2. Zimmet

Zimmet , kamu görevlilerinin para ve mal niteliği taşıyan kamusal bir kaynağı yasalara aykırı olarak kişisel kullanımını için harcaması ya da kullanmasıdır. Örneğin; kamu görevlisinin devlete ait bir daktilo ya da bilgisayarını kendi özel kullanımına tahsis etmesi zimmet olayına bir örnek olarak verebilir.⁵⁶ Bu yozlaşma şekli de aynen rüşvette olduğu gibi, karar alma yetkisini elinde bulunduran kişilerin görev ve yetkilerini kötüye kullanmaları sonucu ortaya çıkmaktadır.⁵⁷

3.2.2.1.3 Adam Kayırmacılık

Politik karar alma sürecinde ortaya çıkan bir yozlaşma türü de adam kayırmacılıktır. Bu yozlaşma türü akrabalık ve/veya arkadaşlık-dostluk ilişkileri esas alınarak bir kişinin kamu görevlisi olarak istihdam edilmesidir.⁵⁸ Kamu görevlerine atamalarda, görevin gerektirdiği nitelikten daha çok, siyasi görüş, akraba, arkadaşlık, hemşehrlik gibi öğelerin ön plana çıkmasını sağlamaktadır.⁵⁹ Akrabalık ilişkilerine dayalı olarak yapılan bir kamu görevine atama “Nepotizm” arkadaşlık-dostluk ilişkilerine dayalı olarak yapılan bir atamaya ise “Kronizm” adı verilmektedir.⁶⁰

3.2.2.1.4 Hizmet Kayırmacılığı

Hizmet kayırmacılığı, siyasal iktidarın gelecek seçimlerde yeniden iktidarda kalabilmek amacıyla bütçe tahsilatlarını, oylarını maksimize edecek şekilde seçim bölgelerine harcaması ve bütçe kaynaklarını yağmalamasıdır.⁶¹ Böylece, bütçeden ayrılan ödenekler politik süreçte karar alan kişiler tarafından kendi özel çıkarlarını maksimize etmek amacıyla kullanılmakta ve bütçe açıklarını artırıcı yönde etkide bulunmaktadır.

⁵⁶ Coşkun Can AKATAN, “Siyasal Patoloji ve Siyasal Yozlaşma” *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 3, Sayı 14, 1997, s.1068

⁵⁷ Orhan Çoban, “Bir Siyasal Yozlaşma Türü Olarak Rüşvet ve Ekonomik Etkileri”, *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, Haziran 1999, s.180.

⁵⁸ Coşkun Can AKATAN, “Siyasal Patoloji ve Siyasal Yozlaşma”. a.g.m, s.1069.

⁵⁹ İsmail AYDOĞAN, a.g.m., *www.eyad.hypermart.net.*, (21.04.2001).

⁶⁰ Coşkun Can AKATAN, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*, a.g.e., s.31.

⁶¹ İsmail AYDOĞAN, a.g.m., *www.eyad.hypermart.net.*, (21.04.2001).

3.2.2.1.5 Politik Yandaşlık ve Patronaj

Siyasal partilerin, iktidara geldikten sonra kendilerini destekleyen seçmen grubundaki kimselere ayrıcalıklı işlem yaparak, haksız menfaat elde etmelerini sağlamalarına “Politik Yandaşlık” adı verilmektedir. Siyasal kayırmacılık partizanlık olarak da adlandırılabilir. Politik yandaşlık, bürokrasinin üst düzeyinde olduğu kadar alt düzeyinde de kamu kaynaklarının israf edilmesine yol açar.⁶² Politik süreç içerisinde yer alan siyasi partiler iktidara geldikten sonra kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan üst düzey bürokratları görevden almaları ve bu görevlere yeni kimseleri atamaları yaygın bir durumu arz etmektedir. Bu duruma Patronaj adı verilmektedir. Patronaj sistemi, nüfusun politik açıdan etkili olan kesimini birbirini bağlı bir kitle içerisinde birleştirmenin ana yöntemi olarak hizmet vermiş ve hala da vermektedir.⁶³ ABD’de 19.yy’da uygulanan “spoils system”⁶⁴ siyasal kayırmacılığın ve patronajın güzel bir örneğidir. Ganimet sistemi olarak adlandırılan bu sistemde, memuriyet siyasal iktidar tarafından seçimi kaybeden partinin memurlarından alınarak seçimi kazanan siyasal partinin memurlarına bırakılmaktadır.

3.2.2.1.6. Lobicilik

Siyasal karar alma sürecinde çıkar ve baskı grupları lobicilik yaparak kamu sektöründe optimum karar alınmasını engellerler.⁶⁵ Holdingler, sendikalar, sanayi ve ticaret odaları gibi çıkar ve baskı grupları seçim öncesinde bir siyasal partiye parasal ve diğer şekillerde yardımda bulunurlar. Bu yöntemde, çıkar ve baskı grupları seçim sonrası destekledikleri partinin iktidar olması halinde, iktidar üzerinde etkili olarak optimum karar alınmasını engellemeye ve kendi çıkarları yönünde karar alınmasını sağlamaya çalışırlar.⁶⁶

⁶² Coşkun Can AKTAN, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*, a.g.e., ss.29-30

⁶³ V.O.KEY, Jr., “Politikada Yolsuzluk Teknikleri”, Çev. Zeynep ARIKAN, *Politik Yozlaşma ve Rant Kollama*, Yay.Haz. Aytaç EKER ve Coşkun Can AKTAN, Takav Matbaası, Ankara, 1994, s.21

⁶⁴ **Spoils system**, 19.YY’da ABD’de uygulanan bu sistemde, her seçim sonucu, memurların yerlerini, seçimi kazanan siyasal partinin memurlarına bıraktığı sistemdir.

⁶⁵ Suavi TUNCAY, *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s.159

⁶⁶ İsmail AYDOĞAN, a.g.m., www.eyad.hypermart.net.. (21.04.2001).

3.2.2.1.7 Rant Kollama

Baskı ve çıkar gruplarının, devlet tarafından suni olarak yaratılmış bir ekonomik transferi elde etmek için giriştikleri faaliyetlere rant kollama denilmektedir.⁶⁷ Rant kollama fertlerin veya çıkar gruplarının, kişisel çıkar amacıyla devletin uyguladığı politikaları değiştirmek için giriştikleri faaliyetlerdir.⁶⁸ Siyasi iktidarın yeniden seçilmeyi garantilemek için özel çıkarlarını himaye etmeye önem vermesi, toplumda rant kollama istek ve gayretini artırmıştır. Toplumsal israfa, yani ekonomide kaynak israfına yol açan rant kollama kaynaklar değer üreten uğraşanlara tahsis edilemediği takdirde bölüşümsel neticelerden başka bir şeyle sonuçlanamayan rekabet çabalarına yönelir.⁶⁹ Hayek'e göre, hukuk devleti ilkesi ile sınırlandırılmamış bir yasama organı, kendilerini etkin şekilde hissettirebilen organize baskı gruplarının isteklerine karşı çıkamayacak ve özel çıkar gruplarının etkisi altında kalacaktır. Bunun en önemli nedeni ise, iktidarın yeniden seçilebilmek için, toplumun kendisini örgütlü olarak hissettirebilen çeşitli kesimlerine, değişik çıkarlar sağlamak zorunda olmalarındandır.⁷⁰ Klasik minimal devlet anlayışında geçerli olan fonksiyonlarla sınırlı olduğu takdirde baskı ve çıkar gruplarının rant kollama, imkanları azalacaktır. Çünkü devletin fonksiyonları arttığında bazı birey ve çıkar grupları politik faaliyetler vasıtasıyla gelir fırsatları yaratmaya çalışırlar.⁷¹ Bazı uzmanlar, rant kollamayı kaynak kullanımı yönünden, hırsızlığa benzetmektedir.⁷² Rant kollama da hırsızlık gibi, bir şey almak için karşılığında bir şey vermeden başkalarından transfer olarak gelir elde etme yöntemidir. Rant kollamanın yaygınlaşması ekonomide gelirin yeniden dağılımı ile ilgili faaliyetleri artıracak ve kaynakların üretimi yerine bu gibi faaliyetlere kaymasına neden olacaktır. Yani üretime yönelmesi gereken kaynakların israf edilmesi demektir.⁷³ Halka ait hazine arazisinin seçim döneminde oy-tapu ikilemi

⁶⁷ Coşkun Can AKTAN, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*, a.g.e., ss.34-36.

⁶⁸ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., s. 31.

⁶⁹ James BUCHANAN, a.g.e., s.254.

⁷⁰ Tanel DEMİREL, "Hayek' in Düşüncesinde Hukuk Devleti Kavramı", *Liberal Düşünce Dergisi*, Kış 1997, s.113.

⁷¹ E.C. PASOUR Jr, "Rent Seeking: Some Conceptual Problems and Implication", a.g.m., s.123-143.

⁷² Gordon TULLOCK, "Tarifelerin, Tekellerin ve Hırsızlığın Refah Maliyetleri", Çev: Fevzi Devrim, *Politik Yozlaşma ve Rant Kollama*, a.g.e., s.205.

⁷³ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., ss.31-32

içerisinde dağıtılması rant kollamadan kaynaklanan siyasal yolsuzluğa iyi bir örnektir.

Ekonomik ve sosyal transfer şeklindeki rant kollamanın belli başlıları şu şekilde sıralanmaktadır.⁷⁴

- Monopol kollama
- Tarife kollama
- Lisans kollama
- Kota kollama
- Sosyal yardım kollama
- Teşvik (sübvansiyon) kollama

3.2.2.1.8. Kamu Sırlarını Sızdırma ve Vurgunculuk

Bu türde politik yozlaşma, daha çok hükümetlerin yürütme alanında aldıkları kararlar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Hükümetçe alınması düşünülen bir ekonomik kararın, bazı bakanlar, üst düzey bürokratlar ve bazı iktidar partisi milletvekillerince önceden çıkar ve baskı gruplarına çıkar karşılığı sunulması veya bildirilmesi söz konusu olabilmektedir. Özellikle ekonomide devletin müdahaleci ve düzenleyici rolünün fazla olması bu tür politik yozlaşmayı artırmaktadır. Örneğin, devletin KİT'ler aracılığı ile ürettiği bazı mal ve hizmetlere yaptığı fiyat ayarlamalarından önceden haberdar olan bazı kişi ve kurumlar yaptıkları stoklarla yüksek kazanç elde edebilmektedir. Bu tür siyasal yozlaşma halk dilinde “vurgunculuk” olarak adlandırılmaktadır.⁷⁵

3.2.2.1.9. Gönül Yapma (Suvasyon)

Siyasal iktidarın seçim öncesinde kendisine yardımcı olan bazı partizan grupları seçim sonrasında devletin imkanlarından daha fazla yararlandırması olarak tanımlanan gönül yapma, siyasal kayırmacılığın, adam kayırmacılığının ve hizmet kayırmacılığının değişik bir uygulamasıdır. Politikacılar gelecek

⁷⁴ Geniş bilgi için bkz. Coşkun Can AKTAN, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*, a.g.e., ss.35-37

⁷⁵ Coşkun Can AKTAN, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*, a.g.e., ss.42-43.

seçimlerde oy kaybına uğramamak için baskı ve çıkar gruplarının isteklerine mümkün olduğunca uymaya özen göstermektedirler.⁷⁶

3.2.2.2. Politik Yozlaşmaya Neden Olan Ekonomik Faktörler

Uluslararası Şeffaflık Enstitüsü'nün ve diğer kurumların yayınlamış olduğu yolsuzluk endekslerine baktığımızda, yozlaşmanın gelişmekte olan ve piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan ülkelerde daha yaygın olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yozlaşmayı besleyen ekonomik, sosyal ve siyasal faktörler bulunmaktadır. Bunlar devletin ekonomideki rolü ve izlemiş olduğu politikalar, yoksulluk, gelir dağılımında eşitsizlik, fiyat kontrolleri, ticari kısıtlamalar, çoklu kur sistemleri, devlet sübvansiyonları, kıt kaynaklar, düşük ücretler, okur-yazar oranının düşüklüğü, yetersiz denetim, kötü yönetim, kötü çalışma koşulları şeklinde sıralanabilir. Yozlaşmayı etkileyen ekonomik faktörleri şöyle sıralayabiliriz.⁷⁷

- **Kişi Başına Düşen Milli Gelir ve Gelir Dağılımı :** Yolsuzluğun gelişmekte olan ülkelerde daha yaygın olarak görülmesinin nedeni, yaşam şartlarının uygun olmamasındandır. Bu ülkelerde kişi başına düşen milli gelir düşük olduğu için ek gelir elde etme motivasyonu yüksektir. Yoksullaşan kamu çalışanları gelir dağılımının bütçeleri üzerindeki sarsıcı etkilerini gidermek için kamu gücünü kullanırken bireylerden hakları olmayan menfaatleri temini yoluna gideceklerdir.⁷⁸ Ayrıca bu ülkelerde insanların herhangi bir sosyal güvenliği bulunmamakta siyasi rekabet ve özgürlükler sıkça sınırlandırılmaktadır.
- **Devletin Ekonomideki Rolü:** Ekonomik faaliyetlere devlet tarafından konulan kısıtlamalar hem rant yaratmakta hem de rant kollama faaliyetlerini artırmaktadır. Piyasa aleyhine genişleyen devlet, sorunların çözümü değil kaynağıdır. Sınırsız devlet, siyasi yozlaşmanın esas nedenidir. Sadece siyasal özgürlüklerin değil, ekonomik hak ve siyasal

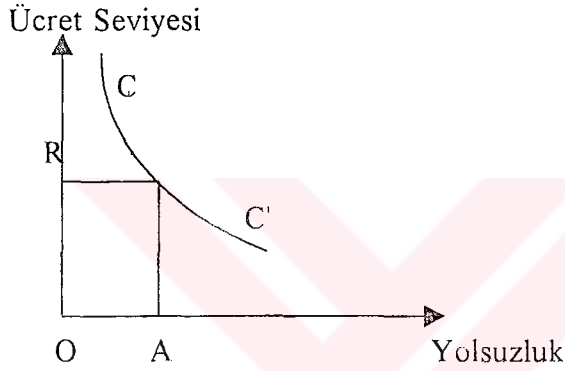
⁷⁶ Coşkun Can AKTAN, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*, a.g.e., s.43.

⁷⁷ Selçuk AKÇAY, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Yolsuzluğun Ekonomik Nedenleri ve Etkileri", *AKÜ İİBF Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Temmuz 2000, s.113

⁷⁸ Hüseyin İŞİK, "Yolsuzluk Olgusunun Kamu Çalışanları ve Bireyler Açısından İncelenmesi", *Malîye Yazıları Dergisi*, Sayı 67, www.saydamlik.org.tr/makaleler, (01.02.2001).

özgürlükler ile bu alandaki güç ve yetkilerin anayasal kurallar ile sınırlanması gerekir. Ücret seviyesi ile yolsuzluk arasındaki ilişki hakkında ampirik çalışmalar yapılmış ve sonuçta ücret seviyesiyle yolsuzluk arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Yani düşük ücretlerde yüksek yolsuzluk, yüksek ücretlerde düşük yolsuzluk meydana gelmektedir. Ayrıca kamu ve özel sektör arasındaki ücret farklılığının da yolsuzluğu beslediği bulunmuştur.⁷⁹

Şekil : 1.1. Ücret Seviyesi ile Yolsuzluk İlişkisi



Kaynak : Vito TANZİ, "Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope and Cures", IMF Working Paper, Vol 45, No 4, Washington: International Monetary Fund 1998.

Yolsuzlukların daha çok gelir elde etme isteğinden yada ihtiyactan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Şekil: 1.1'de, CC' eğrisi yolsuzluklar ile ücret arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Eğriye göre yüksek ücretlerde düşük yolsuzluk, düşük ücretlerde yüksek yolsuzluk gerçekleşmektedir.

Günümüzde pek çok ülkede mal ve hizmetler piyasa fiyatlarından daha düşük bir fiyatla devlet tarafından sağlanmaktadır. Devlet tarafından düşük fiyatla sunulan mal ve hizmetlerden yararlanmak isteyenler, bu malların ve hizmetlerin tahsisini yapan kamu görevlilerine yüksek rüşvet vermektedirler.⁸⁰ Bunlar, döviz, kredi, elektrik, su, kamu konutları, karneye bağlı mallar, eğitim-sağlık hizmetleri ve kamu arazileridir.

⁷⁹ Caroline RIJCKEGHEM and Beatrice WEDER, "Corruption and the Rate of Temptation: Do Low Wages in the Civil Service Cause Corruption", *IMF Working Paper*, 97/73, Washington, 1997, www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9773.pdf, (21.05.2001)

⁸⁰ Selçuk AKÇAY, a.g.m., s.118.

• **Vergiler ve Şeffaf Olmayan Vergi Mevzuatı :** Gelişmekte olan ülkelerde yolsuzluğun sıkça görüldüğü bir başka alan ise vergi toplama ve vergilendirilmedir. Bu ülkelerde yapılan çalışmalar hazinenin toplanması gereken verginin yarısından fazlasını toplayamadığını ortaya çıkartmıştır.⁸¹ Aşağıdaki nedenlerden dolayı vergileme yolsuzlukları için iyi bir ortam oluşturmaktadır.⁸²

- Anlaşılması zor, değişik şekilde yorumlanmaya müsait vergi kanunları,
- Vergi ödemelerinde yada toplanmasında mükellef ile vergi otoritelerinin sık sık karşılaşması
- Vergi denetçilerine ödenen ücretlerin düşük olması
- Vergi otoritelerinin önemli kararlar üzerinde takdir gücünün olması

• **Kayıt Dışı Ekonomi :** Yolsuzluğun yaygın olduğu, hukuk sisteminin zayıf olduğu ülkelerde kayıt dışı ekonominin de yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca yüksek seviyedeki regülasyonlar yolsuzluklar için potansiyel oluşturmakta ve firmaları kayıt dışı ekonomiye itmektir.⁸³

3.2.2.3. Politik Yozlaşmanın Ekonomik Sonuçları

Politikacılar, oy maksimizasyonu ve siyasal iktidarların kısa vadeli politik çıkar hesapları çerçevesinde devlet bütçesini kullanabilmektedirler. Devlet bütçesinin bu şekilde, seçim ekonomisi stratejisine dayalı olarak kullanılması, kronik kamu açıklarına, kronik enflasyona ve borç yükünün sürekli artmasına neden olmaktadır. Bir başka ifadeyle, hükümetlerin seçim ekonomisi uygulaması ve ekonomiye müdahale etmeleri sonucunda enflasyon, işsizlik, bütçe ve

⁸¹ Emine KOBAN, "Türkiye' de Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu ve Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü", www.iktisat.uludag.edu.tr/dergi, (01.06.2001)

⁸² Selçuk AKÇAY, a.g.m., ss.119-120

⁸³ Selçuk AKÇAY, a.g.m., s.120

ödemeler dengesi açıkları, aşırı borçlanma gibi istenmeyen ekonomik sonuçlar ortaya çıkmaktadır.⁸⁴

Yolsuzluklar gelişmekte olan ülkelerde yatırımları, büyümeyi, sermaye akımlarını ve yabancı sermaye yatırımlarını, gelir dağılımını ve kamu harcamalarının kompozisyonunu olumsuz etkilemektedir.⁸⁵ Yozlaşma herşeyden önce kaynakların kötü kullanılması ve dağılmasına sebep olduğundan milli ekonomileri optimumdan saptıran gelişmelere yol açmaktadır. Bu optimumdan sapma kaynak kullanımında ve dağılımında etkinsizlik, aşırı bürokrasi ve hiyerarşiden kaynaklanan “X-etkinsizliği”⁸⁶ olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁷ Özellikle rant kollama çabaları sonucu imtiyaz hakkı kazanan monopollerin piyasada rekabet baskısını azaltmaları, rekabete bağlı olarak azalacak olan maliyetlerin artırmasına ve bu artan maliyetlerin fiyatlara yansımaya yol açmaktadır. Devletin ekonomik alanda büyümesinin rant kollama faaliyetlerini arttırdığını düşünürsek, devletin ekonomi içerisindeki payının artması, ekonomik sorunların ve yozlaşmaların bir kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁸ 1995 yılında yapılmış olan bir araştırmada yolsuzluğun hem toplam hem de özel sektör yatırımlarını düşürdüğü saptanmıştır.⁸⁹ Düşük yatırımlar ise doğal olarak düşük ekonomik büyümeyi gerektirmektedir.

Diğer taraftan yozlaşma, kamu harcamalarında artış meydana gelmesi sonucunu doğurmaktadır.⁹⁰ Çünkü politik yozlaşma ile bozulmuş olan gelir dağılımını düzeltmek amacıyla yeterli payı alamayan kesimlere gelir transferi yapılması zorunlu hale gelir. Bu durum ise, bütçe açıklarını artıracaktır. Artan bütçe açıkları ile uğraşan az gelişmiş ülkelerde enflasyonist baskının olması

⁸⁴ Uğur ESER, “İktisat Politikası Anayasası ve Bir Anayasal Reform Önerisi Üzerine Düşünceler”, *Toplum ve Bilim*, Güz 1990-Kış 1991, s.

⁸⁵ Selçuk AKÇAY, a.g.m., s.120.

⁸⁶ X-etkinsizliği: H.Libenstein tarafından ortaya atılmıştır. Hem bürokrasi alanında hemde firmalar da ortaya çıkan gereğinden fazla büyümenin olumsuz etkisini belirtmektedir. Geniş bilgi için bkz., E.C. PASSOUR Jr., “Conservation, X-Inefficiency and Efficient Use of Natural Resources”, *The Journal of Libertarian Studies*, Vol: 2, No: 4, Winter 1978, www.libertarianstudies.org/journals/jls/jlstoc.asp. (21.05.2001)

⁸⁷ Orhan ÇOBAN, a.g.m., s.187.

⁸⁸ TÜSİAD, *Optimal Devlet*, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği Yayını, Şubat 1995, s.61

⁸⁹ Selçuk AKÇAY, a.g.m., s.122.

⁹⁰ David OSTERFELD, “Yolsuzluk ve Ekonomik Kalkınma”. Çev: Coşkun Can AKTAN, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 30, Eylül-Ekim 1994, s.30.

kaçınılmaz olacaktır. Enflasyon sonucu sabit gelirli insanların gelirlerinin azalacağı aşikardır.

Bütçe açıklarının kapatılmasında, özellikle dış borç alması zor olan ülkelerde, devlet en kolay yoldan para basma politikasını yürürlüğe koymaktadır. Böylece, para hacmi üretime göre daha fazla artmakta ve enflasyona yol açmaktadır.

Vito TANZİ, 1997 yılında yapmış olduğu çalışmada şu sonuçlara ulaşmıştır:⁹¹

- Yolsuzluk, kamu yatırımlarını artırmakta, fakat bunlar verimi düşük kamu yatırımları olduğu için büyümeyi olumsuz etkilemektedir.
- Devletin tüketim harcamalarını artırmaktadır.
- Mevcut alt yapının kalitesi düşmektedir
- Verimli kamu yatırımlarının finansmanında kullanılacak devlet geliri düşürerek büyümeyi azaltmaktadır.

Sınırlandırılmamış bir politik iktidarın, iyi organize olmuş özel çıkar gruplarını kayırma eğilimi, milli gelir pastasının yeterince büyümemesinin en önemli nedenlerindedir. Anayasal kurullarla sınırlandırılmadıkça, parlamenterler genellikle ekonomiye zarar veren bütçe açıklarına yol açmaktadır. Bu açıkların nedenleri, parlamenterlerin seçmenlerini memnun edecek programlara para harcamayı yeğlemelerindedir. Ancak seçmenler vergiden pek hoşnut olmadıkları için, siyasal otorite vergileme yoluna gitmek yerine, açıkları borçlanma ile kapatarak devletin ödeme yükümlülüğünü ve toplumun katlanacağı mali yükü gelecek kuşaklara erteleyerek gizlemektedir. Anlaşılacağı üzere, bütçe açığı ve aynı bağlamda ekonomik yozlaşma temelde politik yapılı bir problem olup, sınırlandırılmamış bir demokratik iktidar sisteminden kaynaklanmaktadır.⁹²

⁹¹ Vito TANZİ and Hamid DAVOODİ, "Corruption, Public Investment and Growth", IMF Working Paper, Washington, 1997, www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp97139.pdf, (21.05.2001).

⁹² James D. GWARTNEY, Richard L. STROUP, *Temel Ekonomi*, Çev: Yıldırım ARSAN, İmaj Yayınevi, 2. Baskı, 1999, s.96-97.

Anlaşılabileceği gibi, siyasal hak ve özgürlüklerin, herkes tarafından kabul edilen ve tartışılmayan değişmez kurallara bağlı olduğu anayasal demokrasilerin önem ve ağırlıklarını ekonomik hak ve özgürlüklere kaydırması gerekmektedir. Ekonomik hak ve özgürlüklere yönelen en büyük tehdit ise, politikanın ver oyunu - al istediğini şeklinde bir yasal yağma düzenine dönüşmesidir. Hem seçmenin hem de politikacının bu davranışlarına son vermenin etkili çaresi oyunun kurallarını değiştirmektir. Bunu yapmak için ekonomik anayasa gereklidir.⁹³ Ekonomik anayasa, siyasal iktidarın ekonomi üzerindeki takdiri ve keyfi müdahalelerini azaltmayı amaçlayan, dolayısıyla ekonominin istikrar içinde işlemesine yönelik bir reformdur.⁹⁴

4. KAMU TERCİHİ TEORİSİNİN ÇÖZÜM ÖNERİSİ OLARAK ANAYASAL İKTİSAT YAKLAŞIMI

Devlet egemenlik kudretini temsil eden bir kurucu olarak bazı yetki ve sorumluluklara sahiptir. Anayasal iktisatçılar, devletin görev ve sorumluluklarının çok açık ve net şekilde, sınırları ile birlikte anayasada yer alması gerektiğini savunmaktadırlar. Ekonomik hak ve özgürlüklerin korunması için de anayasanın bir ekonomik anayasa olarak çok iyi şekilde düzenlenmesi gerektiğinden yanadırlar.⁹⁵ Ekonomik anayasa başlıca aşağıda belirtilen iki konuya ilişkin hukuksal normların nasıl olması gerektiğini teorik düzeyde incelemektedir

- Devletin ekonomik hak, yetki, görev ve sorumlulukları,
- Bireyin ekonomik hak ve özgürlükleri

Ekonomik anayasanın esas amacı, siyasal iktidarın ekonomik konularda düzenleme yetkisini sınırlamaktır. Başka bir ifadeyle hangi oy çokluğu gelirse gelsin, siyasal iktidarın ekonomik anlamda yapabilecekleri, ancak ekonomik anayasada sınırları belirlenmiş çerçevede kalmaktadır.⁹⁶

⁹³ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., s.76

⁹⁴ Can Coşkun AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, a.g.e., s.51

⁹⁵ Vural SAVAŞ, *Politik İktisat*, Beta Basım Yayın, Ankara, 1994, s.150

⁹⁶ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., s.78

Ekonomik anayasa, belli bir topluma ve belli bir döneme aittir. Toplumdan topluma ve dönemden döneme ekonomik anayasalar farklılık gösterebilir. Bu nedenler, gerek Anayasal İktisadı gerekse herhangi bir ekonomik anayasayı, belli bir siyasi ve ekonomik ideolojinin ürünü veya temsilcisi saymak doğru olmamaktadır.⁹⁷ Ülkemizde anayasal demokrasinin tesis edilmesi için yapılması gereken çağdaş anayasacılık anlayışına dayalı bir ekonomik anayasa oluşturmak gerekmektedir. Bu arada geleneksel anayasacılık ve çağdaş anayasacılık anlayışının açıklanması da yerinde olacaktır.

Anayasa, geleneksel anlamda siyasi hak ve özgürlükleri güvence altına almak üzere ortaya çıkmıştır.⁹⁸ Geleneksel anayasacılık anlayışında anayasa sadece ülkelerin siyasi yapısını ve devlet şeklini belirleyen yasama, yürütme ve yargı organlarının görev ve fonksiyonlarını açıklayan, temel siyasi hak ve özgürlükler ile ilgili hükümlere yer veren bir belge olarak kabul edilmektedir.⁹⁹ Çağdaş anayasacılık ise, yukarıdaki klasik anayasadan farklı olarak, anayasaların ekonomik hak ve özgürlükleri içeren, ekonomik sistemleri belirleyen hükümleri de içermesi görüşünü savunmaktadır.¹⁰⁰

Çağdaş anayasacılık, anayasa ve yasal normlar ile devletin ve devleti yönetenlerin güç ve yetkilerinin sınırlandırılmasını savunan bir yaklaşımdır. Teorikte anayasacılık hareketleri mutlak siyasi güce ve de otoriteye karşı verilen mücadelenin tarihidir. Anayasacılık hareketleri, devlet yönetiminde keyfiyetin önlenmesi için yapılan mücadeleleri ifade etmektedir.

Ekonomik anayasa kavramı esasen iki ayrı çağdaş düşünce okulu çerçevesinde ele almak ve incelemek gerekmektedir. Almanya'da Freiburg İktisat Okulu, ABD'de Virginia İktisat Okulu farklı bakış açısından ekonomik anayasa konusunda önerilerde bulunmaktadır.

⁹⁷ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., s.78

⁹⁸ Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, a.g.e., s.51

⁹⁹ Coşkun Can AKTAN, "21.Yüzyıl Türkiye ve Sivil Toplum", a.g.m.

¹⁰⁰ Vural SAVAŞ, *Yeni Anayasa Hazırlanırken Ekonomik Anayasa*, Ekonomik Anayasa Sempozyumu, Ankara. 1992, s.103

4.1. Freiburg İktisat Okulu ve Ekonomik Anayasa Yaklaşımı

Freiburg İktisat Okulu, Almanya'nın Freiburg şehrinde bulunan Albert Ludwigs Üniversitesi'nde 1930 ve 1940'lı yıllarda bilimsel araştırmalarda bulunan Walter Lucken ve Franz Böhm'ün öncülük ettiği bir grup iktisatçı ve hukukçunun geliştirdiği fikirlerle ortaya çıkmıştır. Freiburg okulu mensuplarının temel fikirleri aşağıda belirtildiği şekilde özetlenebilmektedir:

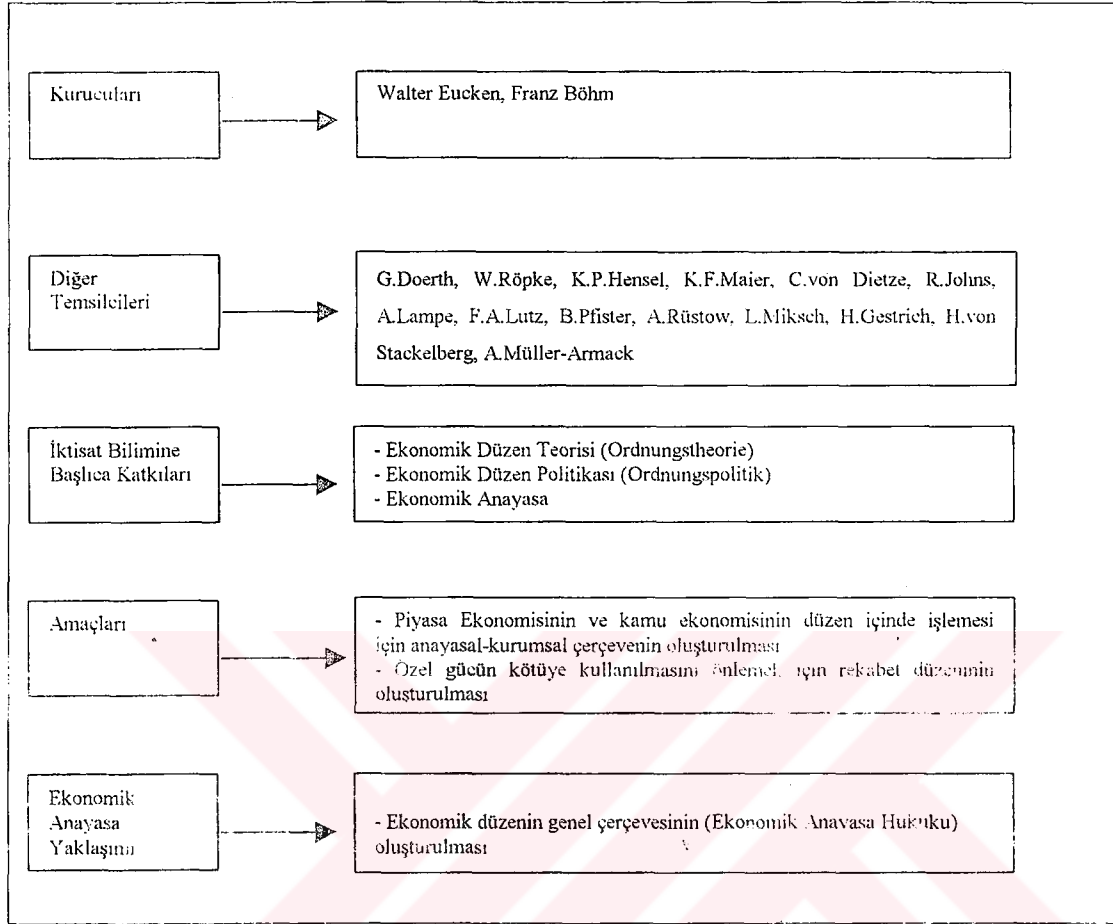
- Freiburg İktisat Okulu, ekonomik düzenin temel kural ve kurumlarının önceden devler tarafından oluşturulmasının önemi üzerinde durmaktadır. Freiburg İktisat Okulu mensupları ekonomik düzenin temel çerçevesini oluşturacak kural ve kurumlar bütünü "Ekonomik Anayasa" olarak adlandırmaktadır. Lucken, anayasayı bir toplumda ekonomik yaşamı düzenleyen kurallar bütünü olarak tanımlamaktadır.
- Freiburg İktisat Okulu mensuplarının temel amacı insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak bir ekonomik ve sosyal düzenin temel ilke, kural ve kurumlarını oluşturmaktır. Freiburg İktisat Okulu mensupları ekonomik düzene büyük önem vermektedir. Ekonomik Düzen Teorisi adı altındaki araştırmalarında ekonomik birimlerin karar alanları ve çerçevesel olarak koşulların bütününe analiz etmektedir. Ekonomik Düzen Politikası kısaca ekonomik düzen konusunda temel ekonomi politikası önerilerini araştırmaktır.
- Freiburg İktisat Okulu, piyasa ekonomisinin geçerli olduğu bir ekonomik düzeni savunmaktadır. Freiburg İktisat Okulu mensuplarına göre kamu ekonomisinin temel görevi piyasa ekonomisinin iyi işlemesi için gerekli kurumlaştırıcı ve düzenleyici tedbirleri almaktır. Piyasa ekonomisinin başarısızlıklarının ya da aksaklıklarının devlet tarafından düzenleyici kurullarla oluşturulması gerekmektedir.
- Freiburg İktisat Okulu'nun ekonomik anayasa yaklaşımının temel amacı piyasa ekonomisinin düzen içinde işlemesi için gerekli anayasal-kurumsal-yasal tedbirlerin alınmasıdır. Freiburg İktisat Okulu mensupları ekonominin

sağlıklı işlemleri açısından aşağıdaki adlarla hukuki norm ve kuralların oluşturulmasının gerekli olduğunu savunmaktadır:

- Piyasa düzenine ilişkin kurallar,
 - Çalışma düzenine ilişkin kurallar,
 - Sosyal güvenlik düzenine ilişkin kurallar,
 - Mali düzene ilişkin kurallar,
 - Parasal düzene ilişkin kurallar,
 - Dış ticaret düzenine ilişkin kurallar,
 - Fikir mülkiyeti düzenine ilişkin kurallar.
- Freiburg İktisat Okulu mensupları özel sektör ve girişimci özgürlüğüne dayalı bir ekonomik düzeni (Sosyal Piyasa Ekonomisi) savunmaktadır. Ordo liberalleri olarak adlandırılan Freiburg İktisat Okulu mensupları, piyasa ekonomisini savunmakla birlikte piyasa ekonomisinin mükemmel olmadığını ve uygulamada bazı piyasa aksaklıklarının ve yetersizliklerinin ortaya çıkabileceğini göz ardı etmemektedir. Ordo liberalleri piyasa ekonomisine fonksiyonel işlerlik kazandırmak için devletin düzenleyici kararlar almasını ve uygulamasını gerekli görmektedir.¹⁰¹
 - Freiburg İktisat Okulu mensupları piyasa ekonomisinde parasal gücü elinde tutan şirketlerin ve holdinglerin monopol ve kartel konumuna gelerek tüketicileri sömürebilecekleri ve haksız kazanç elde edebilecekleri tehlikesi üzerinde durmaktadır. Wilhem Röpke bu durumu, “mülkiyet plütokrasiye, otorite esaret ve diktatörlüğe, demokrasi ise keyfiyet ve demagojiye dönüşür” şeklinde belirtmektedir.

¹⁰¹ Coşkun Can AKTAN, *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*, a.g.e., s.18

Şekil: 1.2. Freiburg Okulu ve Ekonomik Anayasa Yaklaşımı



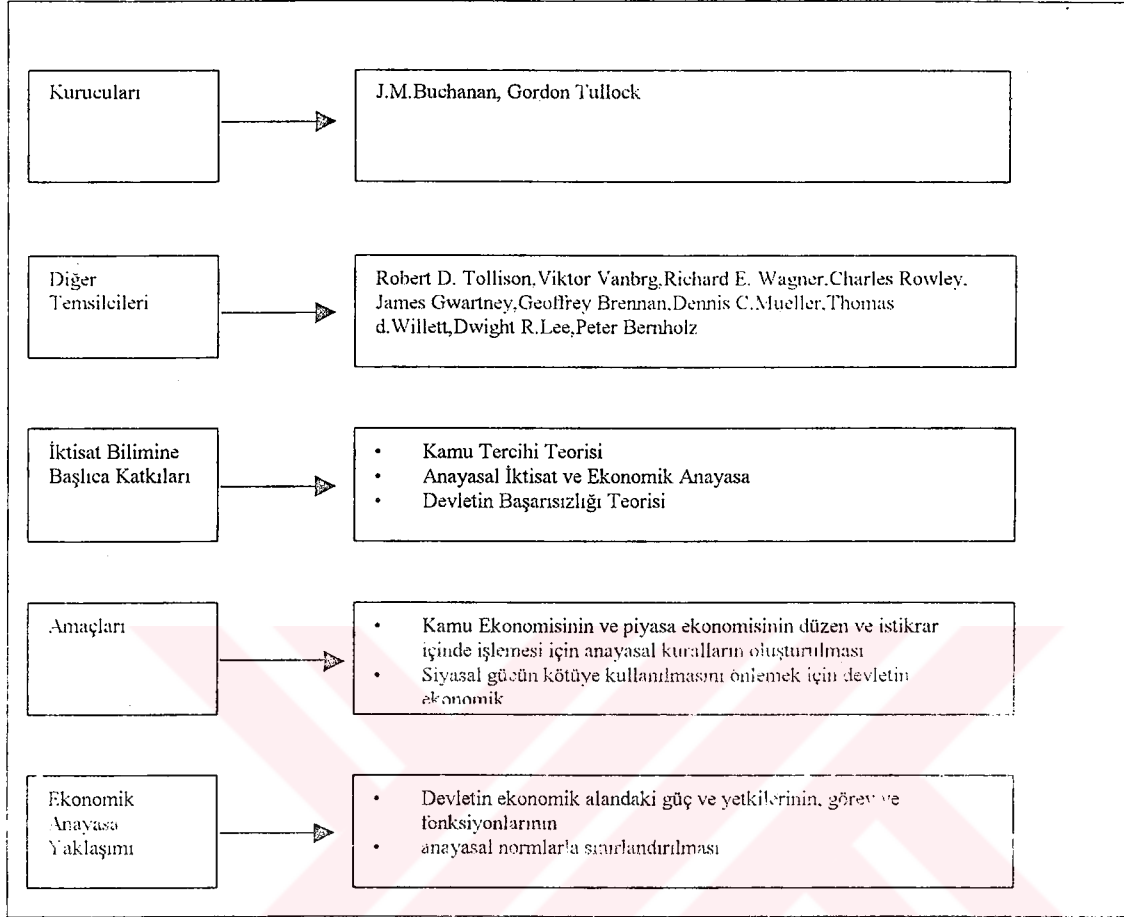
Kaynak : Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, TİSK İnceleme Yayınları, Sayı 19, s.18.

4.2. Virginia Politik İktisat Okulu ve Ekonomik Anayasa Kavramı

Virginia Politik İktisat Okulu, ABD'nin Virginia Üniversitesinde ve daha sonra yine aynı eyalette bulunan George Mason Üniversitesinde 1960'lı yılların başlarından günümüze kadar bilimsel araştırmalar yapan J.M.Buchanan ve bir grup iktisatçının geliştirdiği fikirlerle ortaya çıkmıştır.¹⁰² Okulun Anayasal İktisat yaklaşımı hakkındaki öncüleri ve iktisada katkıları Şekil: 1.3' te açıklanmıştır.

¹⁰² Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, a.g.e., ss.19-22

Şekil : 1.3. Virginia Politik İktisat Okulu ve Ekonomik Anayasa Yaklaşımı



Kaynak : Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, TİSK İnceleme Yayınları, Sayı 19, s.21.

Virginia Politik İktisat Okulu mensuplarının ekonomik anayasa konusundaki temel fikirleri aşağıda belirtildiği şekildedir:

- Virginia Politik İktisat Okulu'nun öğretisi kamu tercihi ve Anayasal İktisat olarak bilinmektedir. Kamu tercihi, kamusal karar alma sürecinin ekonomik analizini yapan bir teoridir,
- Kamu tercihi teorisi, kamu ekonomisinde karar birimlerinin rasyonel tercihlerde bulunduğunu ve temel amaçlarının özel çıkarlarını maksimize etmek olduğunu savunmaktadır. Yani;
 - Siyasal iktidar “oy” maksimizasyonu,
 - Bürokrasi “bütçe” maksimizasyonu,

- Çıkar ve baskı grupları “rant” maksimizasyonu,
 - Seçmenler ise “fayda” maksimizasyonu gerçekleştirme eğilimindedir.
- Kamu Tercih Teorisyenleri özel çıkar doğrultusunda çıkar ve tercihlerde bulunan siyasal aktörlerin sonuçta kamu ekonomisinde sonuçların ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtmektedir. Siyasetçilerin seçmenin oyunu kazanma yarışı içinde ellerindeki mevcut iktisat politikası araçlarını (kamu harcamaları, vergiler, borçlanma, para basımı vs.) sorumsuzca ve keyfice kullanarak ekonomik istikrarı bozabilmekte, ekonomik sorunları ağırlaştırabilmektedir.
 - Virginia Politik İktisat Okulu mensupları piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik düzeni benimsemektedirler. Piyasa başarısızlığı gibi devletin de başarısızlığının olduğunu belirtmektedirler. Piyasa mükemmel olmadığı gibi devlet de mükemmel değildir. Devlet müdahalelerinin arttırılması devletin başarısızlıklarını gündeme getirmektedir.
 - Virginia Politik İktisat Okulu’nun ekonomik anayasa yaklaşımının temel amacı kamu ekonomisinin düzen içinde işlemesi için gerekli anayasal kuralların oluşturulmasıdır. Ancak Virginia Politik İktisat Okulu, Frieberg İktisat Okulu’ dan farklı olarak kamu ekonomisinde düzen ve istikrar için siyasal iktidarın ekonomik alandaki güç ve yetkilerinin sınırlandırılması gereği üzerinde durmaktadır. Virginia Politik İktisat Okulu mensupları bunlara ek olarak devletin iktisadi alandaki temel görev ve fonksiyonlarının anayasada belirlenmesi gerektiğini belirtmektedir.
 - Virginia Politik İktisat Okulu’nun ekonomik anayasa yaklaşımı ile Frieberg İktisat Okulu’nun ki karşılaştırıldığında Virginia Politik İktisat Okulu’nun temel amacı devletin ekonomik alandaki güç ve yetkilerinin çerçevesinin anayasal normlarla sınırlandırılmasını ön görmektedir. Buna karşın, Frieberg İktisat Okulu özel gücün sınırlandırılması konusu üzerinde durmaktadır. Yine Virginia Politik İktisat Okulu, kamu ekonomisinde düzenin sağlanması konusu ile ilgilenirken Frieberg İktisat Okulu mali ve parasal düzen konusu

ile ilgilenmekte, mali ve parasal düzen ile devletin bu alandaki yetkilerinin anayasal normlarla sınırlandırılması şeklinde bir öneride bulunmaktadır.

4.3. Virginia Politik İktisat Okulu'nun Anayasal Reform Önerisi

Politik ve ekonomik yozlaşmanın temel nedeni olarak devletin ekonomideki yerini gören Anayasal İktisat yaklaşımının Anayasal Reform önerisine göre, politik ve ekonomik yozlaşmaları önlemenin yolu, politik karar alma sürecinde bir anayasal reform yapmaktır. Yani ver oyunu al istediğini alışverişine dönüşmüş olan demokrasiyi yozlaşmadan kurtarmak için oyunun kurallarının belirlenmesi gereğidir.

Buchanan'ın devletin güç ve yetkilerinin seçim kısıtlamaları ile değil, anayasal sınırlamalar ile disiplin altına alınabileceğini savunmaktadır. Yani politik ve ekonomik yozlaşmaların ortadan kaldırılması için politik karar alma mekanizmasının işleyişinde anayasal kısıtlamaların önem arz ettiğini savunmaktadır.¹⁰³ Anayasal İktisatçılar, Anayasal Reform önerisini devletin piyasaya keyfi müdahalelerini önleyici bir güvenceler sistemi olarak görmektedir.¹⁰⁴

Anayasal İktisatçılar, anayasanın politik anayasa niteliği yanında Ekonomik Anayasa niteliğinde olması gerektiğini savunmaktadır. Ekonomik Anayasa ile hükümetlerin harcama, vergi, para arzı, borçlanma gelir dağılımı ve benzeri konularda keyfi müdahaleleri önlemek gerekir. Diğer bir deyişle Ekonomik Anayasa, hem makro ekonomik istikrar hem de demokratik rejimin geleceği için bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Ekonomik Anayasa ile bir yandan gelecek ile ilgili belirsizlik ve risk unsurlarının azalacağı, diğer yandan da bireyin ekonomik özgürlüğün güvence altına alınacağı savunulmaktadır.¹⁰⁵ Devletin ekonomiye müdahalesinin sınırları anayasa ile belirlenmediği zaman, baskı ve çıkar gruplarının saptırıcı etkilerine çok açık olan politikacılar ile devlet yararı yerine kendi bireysel çıkarlarını ön planda düşünen ve rüşvet alma eğiliminde olan bürokratlar yetkilerini kötüye kullanabilir ve böylece politik ve ekonomik yozlaşmanın boyutlarında artış olur.¹⁰⁶

¹⁰³ Mehmet Hüseyin BİLGİN, a.g.m., s.66

¹⁰⁴ Güneri AKALIN, "Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçiş, Anayasamız ve Anayasal İktisat", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 13, Ocak-Şubat 1997, s.289-290

¹⁰⁵ Mehmet Hüseyin BİLGİN, a.g.m., s.66

¹⁰⁶ Nami ÇAĞAN, "Yeni Sağın Ekonomik Anayasa Yaklaşımı", *Ekonomide Durum Dergisi*, Bahar-Yaz 1997. s.125

Virginia Politik İktisat Okulu'nun, önerileri çerçevesinde Ekonomik Anayasaya yönelik yapılacak düzenlemeleri Parasal Anayasa ve Mali Anayasa şeklinde iki başlık altında incelememiz mümkündür.

4.3.1. Parasal Anayasa

Parasal anayasa, kısaca para sistemine ilişkin genel kuralları belirlemektedir. Kağıt para sisteminin geçerli olduğu bir ülkede ise parasal anayasa devletin para arzını ne ölçüde ve ne şekilde arttıracığına ilişkin hükümleri içermektedir.¹⁰⁷

II. Dünya savaşından sonraki yıllarda hemen bütün batılı ülkelerde ve de ülkemizde sık sık enflasyon ile karşılaşılmasının nedeni, devletin para arzını elinde tutması ve para arzına ayrıca dolaylı yollardan para piyasası araçları ile müdahale etme gücüne sahip olmasıdır. L. Van Mises “devlete paranın değerini etkileme gücü veren ilke kabul edildiği zaman, bu gücün kullanımında yanlışlıklar yapılması ve abartılmış biçimde kullanılmış olması ilkesi ortaya çıkar. Devletin, paranın değerini etkileyebilecek her türlü girişimden uzak kalması gerekir” şeklindeki açıklamayı 1912 yılında yapmıştır.¹⁰⁸

Para politikası araçlarının keyfi ve takdiri olarak kullanılmasını ekonomik birimlerin karar ve faaliyetleri üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Ülkemizde uzun yıllardan beri kronik enflasyonun süreceğinin nedeni hükümetlerin para basma yetkilerinin sınırlandırılmamasında ve para politikası araçları üzerindeki sınırsız yetkilerde aranmalıdır.¹⁰⁹ Para yaratma yetkisinin verildiği tek kurum olan Merkez Bankasının benzer ekonomik düzenlemeler içinde ülkelerin idari yapısının merkezi veya federal olmasından bağımsız olarak para yaratma merkezileşerek merkez bankasının üzerindeki baskı ve müdahaleler kaldırılmalı yani bağımsızlaştırılmalıdır.¹¹⁰ Hayek'te para basımı yetkisinin devletin elinden alınması gerektiğini savunanlardandır.¹¹¹

¹⁰⁷ Coşkun Can AKTAN, “Anayasal İktisadın Felsefi ve Teorik Temelleri”, *Ekonomik Anayasa Sempozyumu*, Ankara, 1982, s.96

¹⁰⁸ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., s.88

¹⁰⁹ Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, a.g.e., s.61

¹¹⁰ Hüsnü ERKAN, *Ekonomi Politikasının Temelleri*, Aydın Yayınevi, 4.Baskı, İzmir, 2000, s.188

¹¹¹ Viktor VANBERG, “Hayek's Constitutional Political Economy”, Çev: Mehmet AVCI, <http://www.lse.ac.uk/clubs/Hayek/magazine/essay8.htm>, (01.02.2001)

Aynı şekilde Friedman' da ekonomiye hükümetler tarafından dışarıdan para politikası şeklinde yapılan müdahalelerin ekonomide enflasyon ve işsizlik gibi kronik hastalıkların ve istikrarsızlıkların devamını sağlayacağını bildirmiştir. Bunun için devlet, müdahalesini sınırlayıcı kuralların getirilmesinden yanadır.¹¹² Enflasyonun temel sorumluluğunu, devletin para arzını doğrudan ve dolaylı yollardan yaptığı müdahalelerde bulan görüş, hemen bütün iktisatçılar tarafından paylaşılan bir görüştür.

Fischer, fiyat istikrarını sağlamak için para miktarının kontrol edilmesi gerektiği görüşünü savunmaktadır. Kağıt para sisteminde siyasal iktidarın yetkilerini kötüye kullanabileceğinden ve para arzını aşırı şekilde artırıp halkın paraya olan güvenini sarsacağından korkmuştur. Bu nedenle altına konvertibl bir kağıt para sistemi önermiştir.¹¹³

4.3.1.1. Parasal Anayasa Örnekleri

Devletin ve merkez bankasının para piyasasına müdahalede bulunma gücünü sınırlamak, hatta tümüyle ortadan kaldırmak amacıyla çok sayıda öneride bulunulmuştur. Parasal istikrarı sağlama amacına yönelik pek çok öneri yer almaktadır. Kuşkusuz anayasaya konacak kuralların ülke ekonomisinin özelliklerine ve ekonomik yapısına göre belirlenmesi gerekmektedir.

4.3.1.1.1. Endeksleme Yöntemi

Irwing Fischer ve Simsons para arzının siyaset endekslerindeki değişmelere bağlanması gerektiğini savunmuşlardır. Buna göre fiyat endeksi artıyorsa para arzını daraltmak, azalıyorsa para arzını yükseltmek gerekecektir. Ancak böyle bir kriter hangi fiyat endeksinin kullanılacağını, fiyat endekslerinin güvenilirliğini, fiyat endekslerinin devlet tarafından yayınlanması ve bireyler tarafından kontrol imkanının olmaması, fiyat değişimlerine göre para arzındaki yapılacak

¹¹² Vural SAVAS, *İktisadın Tarihi*, Gözden Geçirilmiş 2.Baskı, Avcıol Basım Yayım, İstanbul, 1998, s.872

¹¹³ Vural SAVAS, a.g.e., s.718

değişikliklerde gecikme olacağı ve bu nedenle para politikasının etkinliğini kaybedeceği gibi eleştiriler nedeniyle kabul görmemiştir.¹¹⁴

4.3.1.1.2. Bernholz'un Önerileri

Bernholz, uzun dönemli parasal istikrar için hem politikacıların hem de merkez bankasının, para arzını etkilemesini önlemekle mümkün olacağını savunmaktadır. Bunun için Bernholz, aşağıda belirtilen önerilerde bulunmuştur:

- Hükümetlerin yol açtığı bütçe açıklarının sınırlarını anayasal kurallarla belirlemek,
- Hükümetlerin ve MB' nin para arzını etkilemesine engel olacak anayasal kuralları koymak,
- Para arzını sınırlayacak bir mekanizma kurmak
- Parasal anayasayı oluşturacak bu ve benzeri kuralların değiştirilebilmesi için parlamentoda 2/3 gibi kaliteli çoğunluk şartını aramak,
- Bu kaliteli çoğunluk tarafından kabul edilen kanunların kesinlik kazanabilmesi için referandum zorunluluğu getirmek,
- Kabineye, hiçbir şart altında, parasal anayasa kuralları dışına çıkmak yetkisini vermemek.

Bernholz'un geçici nitelikli önerisi; Merkez Bankasının kaldırılması, altın para standardına geçilmesi ve serbest bankacılığa izin verilmesi yönündedir. Önerilerin en önemli yanı parasal sistemden devlet etkisinin tümüyle uzaklaştırılmaması ve bu alanda yeniliklere yol açılmasıdır.¹¹⁵

¹¹⁴ Vural SAVAŞ, a.g.e., s.716-721, Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., s.95

¹¹⁵ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., s.95-97, Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, a.g.e., s.61-63

4.3.1.1.3. Leijonhufvud'un Önerileri

Leijonhufvud parasal anayasa için Miktar Prensibi ve Konvertibilite Prensibi olmak üzere iki öneri öne sürmüştür.

4.3.1.1.3.1. Miktar Prensibi

Miktar prensibi önerisine göre, para arzının Friedman'ın öngördüğü şekilde yıllık artış oranları ile sınırlandırılmasıdır. Para arzının sınırlandırılmasının tek başına yeterli olmayacağı ve ayrıca MB kredilerinin de sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadır. Buna göre parasal anayasa;

- Para basımının yıllık miktarı,
- MB kredilerinin miktarını belirleyecek iki kuraldan oluşmaktadır.

Ayrıca MB' nin Emisyon Bölümü ve Bankacılık Bölümü olarak ikiye ayrılmasını da tavsiye etmektedir. Leijonhufvud, ulusal ekonomide genel fiyat seviyesini kontrol altında tutmak ve enflasyonu önlemek görevlerini MB' ye verilmesini savunmaktadır ve MB' ye bundan başka hiçbir görev verilmemesini önermektedir.¹¹⁶

4.3.1.1.3.2. Konvertibilite Prensibi

Leijonhufvud, para arzının sınırlanması yanında paranın konvertibilitesini de garanti altına alan bir anayasal düzenlemeyi gerekli bulmaktadır. Buna göre, devlet herhangi bir malın fiyatını belirleyecek, özel sektörün parasal ve mali büyüklükleri istediği gibi ayarlaması serbest bırakılacaktır. Önerisi konvertibilite prensibine dayalı bir parasal kontrol sisteminin getirilmesidir.¹¹⁷

4.3.1.1.4. Friedman'ın Önerileri

Friedman, altın veya gümüş standardına geri dönmenin mümkün olmadığını belirterek, sağlam bir para sistemi kurmak için bir şeyler yapmanın gerektiğini

¹¹⁶ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., s.97-98

¹¹⁷ Vural SAVAŞ, a.g.e., s.98-99

savunmuş, para sisteminin başıboş bırakılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Para otoritelerinin, para arzını sabit bir oranda arttırmaları gerektiğini belirtmiştir. Anayasada bunu sağlayacak değişikliği kaleme almak zor bir iştir. Bu önerinin belli bir kurumsal yapıyla sıkı bir ilişkisi vardır.¹¹⁸ Ekonominin istikrarını bozan etkenlerin çoğu, hükümetlerin izlediği maliye politikalarından ve para otoritelerinin firmalar ve kişiler arasında farklılık yaratıcı bir takdiri uygulamalarından kaynaklanır. Ekonomi esas itibarıyla istikrarlıdır ve kendi haline bırakıldığında yaygın enflasyon vb. istikrarsızlıklara sürüklenmez. Ekonomideki bu tür istikrarsızlıkların ortaya çıkmasının temel nedeni ekonomiye dışarıdan para ve Maliye Politikası şeklinde yapılan müdahaledir.¹¹⁹

Friedman'ın bir başka ilginç düşüncesi ise, anayasada mevcut olan ve bireylerin mülkiyet hakkını koruyan ve gerçek bedeli ödenmedikçe mülkün müsadere edilemeyeceğini emreden anayasa hükmünün geniş bir şekilde yorumlanması ile de enflasyonun önlenebileceğini öne sürmesidir.¹²⁰ Para arzının her yıl sabit bir oranda arttırılabileceğine ilişkin bir madde anayasada yer alabilir. Bu öneriyi ilk olarak Friedman ortaya atmıştır. Friedman 1980 yılında yayınladığı "Free to Choose" adlı eserinde para arzındaki yıllık gelişmelerin %5'ten fazla %3'ten az olmamak üzere bir anayasal kural olarak düzenlenebileceğini savunmaktadır.¹²¹

4.3.1.1.5. Buchanan ve Brennan'ın Önerileri

Buchanan ve Brennan, diğer önerilerle birlikte konuyu ele alıp parasal anayasanın içermesi mümkün alternatifleri belirlemeye çalışmışlardır. Buchanan ve Brennan'a göre iktisat politikası çerçevesi içinde kalan bir iktisatçı dilediği kararları alma gücüne sahip iktidarı belli politika alternatifleri arasında seçim yapması için ikna etmeye çalışır. Böyle bir ikna gayretinde başarılı olur veya olamaz. Anayasal iktisat alanında ise, siyasi iktidarın ikna edilmesi değil, belli kurallara göre davranması emredilir. Buchanan ve Brennan'ın görüşü şöyledir: "Hükümetin karar alma yetkisini kullananlar ölümlü kişilerdir ve iktisatçılar tarafından savunulan herhangi bir gerçekten daha çok kendi amaçları doğrultusunda hareket ederler.

¹¹⁸ Vural SAVAŞ, a.g.e., ss.99-100

¹¹⁹ Vural SAVAŞ, *İktisadın Tarihi*, a.g.e., s.872

¹²⁰ Vural SAVAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., s.100

¹²¹ Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, a.g.e., s.63

1980’li yılların başında sayıları gittikçe artan pek çok iktisatçı 1970’lerin büyük enflasyonunun kurumsal sebebinin devletin sınırsız para monopolü olduğunu görmeye başlamıştır. Enflasyon ancak parasal otoritelerin uyulması zorunlu hale getirilmiş anayasal kurallara uymalarını sağlamakla önlenir. Bunun için değiştirilmesi gereken para politikası değil para rejimidir.¹²²

4.3.2. Mali Anayasa

Devletin varlığının ve en doğru biçimde ortaya koyduğu bir başka alan vergileme ve harcama yani maliye alanıdır. Devlet bu alanda kendisine tanınmış olan yasa çıkarma ve zora başvurma yetkisi ile bir monopol teşkil eder. Bu gücün siyasiler tarafından nasıl kullanılacağı vatandaşın hak ve özgürlükleri yönünde olduğu kadar halk egemenliği ilkesi (demokrasi) yönünden de büyük önem taşır. Mali anayasanın inceleme konusu devlete verilmiş bulunan vergileme ve harcama gücünün siyasi iktidar tarafından nasıl kullanılabilmesi ve ne şekilde sınırlanabileceği durumudur.

Geleneksel maliye teorisinin inceleme konusu olan siyasi iktidarların etkinlik ve eşitlik gibi kriterler yönünden nasıl vergilenmeleri gerektiğini bir başka ifadeyle, vergileme gücünü nasıl kullanmaları gerektiğini inceler. Mali anayasada yapılmak istenen ise her şeyden önce siyasi iktidarın vergileme gücünü nasıl kullanacağını açıklığa kavuşturmasıdır.

Mali anayasa hükümleri belirlenirken, rasyonel davranan birey bir taraftan vergi mükellefi olarak katlanacağı gelir kaybı, diğer yandan da vergi gelirleri ile sağlanacak kamusal mal ve hizmetlerden elde edeceği fayda analiz edilir.

James Buchanan’a göre; “Mali anayasanın önemi, mali kurumların böyle bir yasal çerçeve içinde analize imkan vermesidir”. Hem devlet harcamalarından ve hem de vergilerden etkilenen vatandaşlar tek tek alındığı zaman ne harcamalar ne de vergiler üzerinde anlaşmaları mümkün olmadığı halde, konu genel vergi ve harcama kurallarının belirlenmesi şeklinde ortaya konursa, toplumsal bir uzlaşma sağlanabilir. Devletin vergileme ve harcama yetkilerinin genişlemesi, ferdin mülkiyet hakkını sınırlamak suretiyle ferdi hak ve özgürlükler üzerinde olumsuz bir etki

¹²² Parasal rejim, anayasal haklarla düzenlenmesi mümkün parasal sistem olarak tanımlanmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Vural SAVAS, *Anayasal İktisat*, 1989, a.g.e. s:66-67

yaratmaktadır. Çağdaş demokrasilerde basit çoğunluk oyu ile düzenlenmesi “ver oyunu al istediğini” ilişkisine dönüşmesi azınlığın ezilmesine neden olacağı için hem kişisel hak ve özgürlüklere ters düşer ve hem de toplumsal çıkarlarla bağdaşmaz. Bu nedenle anayasal kurullarla devletin harcama ve vergileme yetkisi sınırlandırılması gerektiği ileri sürülmektedir.

Mali anayasanın belirleyebileceği temel konuları şöyle sınırlayabiliriz.¹²³

- Devlet bütçesinin sahip olması gereken özelliklerin belirlenmesi
- Devletin kiralama, satın alma, kamulaştırma, özelleştirme yöntemlerinin belirlenmesi
- Devletin iç ve dış borç yapma koşullarının belirlenmesi
- Vergi araçları ile gelir araçları arasında uyumun sağlanması

Devlet harcamalarının milli gelir içindeki payının son derece arttığı ve bürokrasinin genişlediği çağdaş demokratik toplumlarda siyasi iktidar mali anayasada belirlenen sınırlar içinde vergi gelirlerini mümkün olan en yüksek düzeye çıkarmak için çaba sarf edecektir. Anayasal düzeyde de olsa herhangi bir toplumun ekonomik ve politik yapısı bilinmeden anayasal kurullar önermek mümkün değildir.

4.3.2.1. Vergi Konusu

Anayasal düzenleme yapılması mümkün ve gerekli alanlardan biri verginin konusudur. Geleneksel maliye teorisinde verginin konusunun mümkün olduğu kadar geniş ve bu yoldan vergi gelirinin artırılması görüşü egemendir. Vergi konusunun dikkatli seçilmesi vatandaşın mali sömürüden kurtulmasının mümkün olması sonucunu doğurur. Vergi konusunun anayasal düzeyde belirlenmesi halinde, vergi oranının da birlikte belirlenmesi önem kazanmaktadır.

4.3.2.2. Vergi Oranı

Mali anayasanın bir başka konusu da vergi oranı, yani matraha uygulanacak vergi nispetidir. Vergi oranları söz konusu olduğu zaman artan oranlı veya sabit

¹²³ Vural ŞAĞAŞ, *Anayasal İktisat*, 1997, a.g.e., s.114

oranlı vergilerin tercihi, oranların artacağı sınır gibi konular maliye teorisinde uzun uzun tartışılan konulardır. Vergi oranlarının sabit hale getirilmesi gelir ve servet yapısının ,vergi oranı belirsiz veya yüksek gelir ve servet türlerinden sabit oranlı olan türlere kaymasına yol açabilir. Aynı durum tersi için de geçerlidir. Devlet bunu bireylerin belli gelir ve servet türlerinin oluşmasını teşvik amacıyla sabit vergi oranı kullanabilir. Vergi oranının artan oranlı veya sabit oranlı olması kanun önünde eşitlik açısından da tartışılan bir konudur. Artan oranlı vergilerin kanun önünde eşitlik ilkesine imkan vermeyeceği savunulmaktadır.¹²⁴

4.3.2.3. Bütçe Büyüklüğü

Mali anayasanın belirlenmesinde başvurulacak yollardan biri devlet gelir ve giderlerinin belli bir makro değişkene göre (örneğin GSMH) belirlenmesi hususudur.

Çağdaş bütçe ilkelerinden sayılan ademi tahsis prensibi, yani devlet gelirlerinin önceden belirlenen harcamalar için toplaması, birey ne için ödediğini bilmeden vergi ödemektedir. Ademi tahsis ilkesi nedeniyle harcama ile doğrudan ilişkisiz vergileme sistemi uygulanıyorsa dolaysız vergiler daima tercih edilmelidir

Mali anayasanın temel amacı,siyasi iktidarın bütçeyi alabildiğine büyütmesini ve bunun sonucunda vergi gelirlerini artıracak araçlara sık sık başvurmasını önlemektir.

4.3.2.4. Vergi Yasalarının Çıkarılışı

Mali anayasa, vergi yasalarının çıkarılması ile ilgili parlamento usullerinin belirlenmesini de kapsar. Vergi yasaları ile ilgili taslakların parlamento ve bürokrasi dışında kalan uzmanlarca hazırlanması,vergi yasalarının mecliste belli süre görüşülmesinin zorunlu olması,parlamento dışı uzman ve ilgili çevrelerin görüşlerinin alınması, oyçokluğu ile kabulün zorunlu hale getirilmesi düşünülebilir.

Öte yandan, vergilerin kimlerden ve nasıl alınacağıının ayrıntılı olarak düzenlenmesine rağmen harcamaların kimler için ve nasıl yapılacağına dair düzenleme mevcut değildir. Bu durum siyasi iktidarlara bütün toplumun ödediği

¹²⁴ Fural SAVAŞ, a.g.e., s.118.

vergilerden bazı özel çıkar gruplarına veya bazı bölgelere yarar sağlayan projeleri finanse etmede kullanılabilecektir. Bunun için harcama ilkelerinin de anayasal kurallarla düzenlenmesi gerekmektedir.

Buchanan'a göre "eğer vergiler genel kriterlere uygunsuzsa ve kamu harcamaları toplumdaki bütün birey ve grupları yarandıracak mallara yapılırsa, çoğunluğu oluşturan koalisyonun kazanç dağılımını azınlıklar aleyhine kendine kaydırma gücü son derece azalmış olur".¹²⁵

4.4. Virginia Politik İktisat Okulu'nun Anayasal Reform Önerisine Yöneltilen Eleştiriler

Devletin ekonomik alandaki güç, yetki, görev ve fonksiyonlarının anayasal normlarla sınırlandırılmasını savunan Anayasal İktisat son yıllarda gerek akademik çevrelerde gerekse siyasi çevrelerde büyük bir ilgi görmüştür. Anayasal İktisadın önerilerini olumlu bulanlar olduğu gibi, eleştiren yaklaşımlar da vardır.

Eleştiriler özellikle; ekonomi politikalarının genel çerçevesinin katı anayasal kurallarla belirlenmesi, siyasi partilere büyük ölçüde tek tip bir ekonomi politikası empoze edeceği noktasında yoğunlaşmaktadır. Buna göre, siyasi partilerin ekonomik politikalar alanında böyle bir anayasal kısıtlamaya uğraması partileri birbirine benzer bir ekonomik politika izlemeye zorlar. Seçmenler için de tercih yapma imkanı ortadan kalkar. Anayasal sınırlamalar yüzünden programını tam olarak uygulayamayan bir iktidar partisi ise, kolaylıkla bu başarısızlığını anayasaya yıkabilir.¹²⁶

Ayrıca, Anayasal İktisatçılarca ortaya atılan önerilerin çekici görünmekle birlikte, temelde sağ ideolojiyi devletin resmi ideolojisi haline getirme amacıyla olduğu ileri sürülmektedir. Devletin ekonomik sınırlarının anayasada belirlenerek

hükümetlerin asli görevleri olan politika alanlarını daraltmak, politikacıları mekanik görev yapan teknisyenler konumuna getirecektir.¹²⁷ Hükümetlerin ekonomik ve mali

¹²⁵ Vural SAVAŞ, a.g.e., s.124

¹²⁶ Coşkun Can AKTAN, "Anayasal İktisat ve Ekonomik Anayasa Önerilerine Yönelik Eleştiriler ve Karşı Cevap", *Banka ve Ekonomik Yorum Dergisi*, Aralık 1996, s.12-27

¹²⁷ Coşkun Can AKTAN, a.g.m, s.23

kararlar almalarında anayasal hükümler ile bu derece sıkboğaz edilmesinin gereğini anlamak ve kabul etmek kimi yazarlarca mümkün değildir.¹²⁸

Diğer taraftan parlamentonun, parlamento üstündeki bir güç tarafından denetlenmesinin, parlamentonun tasarruflarının anayasal hedef olması anlamına geldiği, bunun da sağlıklı olmadığı ifade edilmektedir. Parlamentonun alacağı kararlara anayasal sınırların getirilmesi anti-demokratik seçkinci, tepeden inme bir yaklaşım olarak görülebilmektedir.¹²⁹

Kimi yazarlara göre; siyasal alanı sınırlandırarak toplumu depolitize eden Anayasal İktisat, yaşanan politik ve ekonomik yozlaşmaların nedenlerini devletin ekonomideki payına bağlamaktadır. Ancak soruna böyle yaklaşarak siyasal-kamusal alanı sınırlandırarak çözmek büyük yanılgıdır. Anayasal İktisat böyle olmakla anti-sosyal olmanın yanında anti-demokratik bir toplum projesidir.¹³⁰ Bunun yerine halkın katılımına açık, işlerliği olan demokratik rejimin yerleştirilmesi gerekmektedir. Yani politik gücü bireylerin doğrudan doğruya kullanabildikleri, politik yaşama aktif ve doğrudan katılabildikleri çoğulcu katılımcı bir toplum ve demokrasi bilincini yerleştirmek gerekir.¹³¹

¹²⁸ Coşkun Can AKTAN, a.g.m., s.24

¹²⁹ Coşkun Can AKTAN, a.g.m., s.24

¹³⁰ Mehmet Hüseyin BİLGİN, a.g.m., s.67

¹³¹ Uğur ESER, a.g.m., s.46

BÖLÜM II

TÜRKİYE’NİN EKONOMİK YAPI SORUNLARI

1.1. MALİ DİSİPLİNSİZLİK

Mali disiplin, kamu maliyesinde gelirler ve giderler arasında bir dengenin olması anlamına gelir. Mali disiplin, mali sorumluluk ahlakının bir gereğidir.¹³² Mali disiplin ve mali sorumluluk ahlakı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunda, içinde bulunduğumuz yüzyılın ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlamıştır. Türkiye’ de de mali disiplin analiz edilecektir.

Harcamaları ile kaynak dağıtan, gelir sistemi ile de yük dağıtan kamu kesimi ekonomide çıkar gruplarınca etki altına alınmaya çalışılan bir kesimdir. Bu nedenle kamu harcamaları ve gelir sistemleri ekonomik olanakları ve kamusal politikalar yanında toplumsal çıkar gruplarının etkileri altında şekillenen devlet politikalarını da yoğun biçimde yansıtır. Kamu kesiminin analizi yani kamu harcamaları ve gelirleri arasındaki ayrıntılı analiz maliye politikası ile başlamaktadır.¹³³ Sınırsızca artan kamu harcamaları, makro ekonomik sorunlarda beraberinde getirmektedir. Sürekli artan kamu harcamaları ister istemez vergi ve vergi dışı finansman kaynaklarının daha fazla kullanımını kaçınılmaz hale getirmektedir. Kamu harcamalarında verginin de aşırı kullanılması piyasa ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler yapar. Ağır vergi yükü ekonomik birimlerin yatırım, tasarruf ve çalışma kararlarını olumsuz etkilemesi sonucu işsizlik ve durgunluk ortaya çıkacaktır. Vergi dışı kaynaklarla finansman yoluna gidilmesi ise rant ekonomisini özendirir ve enflasyon sorununu gündeme getirmektedir.¹³⁴

Şekil 2.1’de görüldüğü üzere mali disiplinsizlik, kamu gelir ve giderlerindeki dengesizlikten ortaya çıkmaktadır. Bu dengesizlik mali

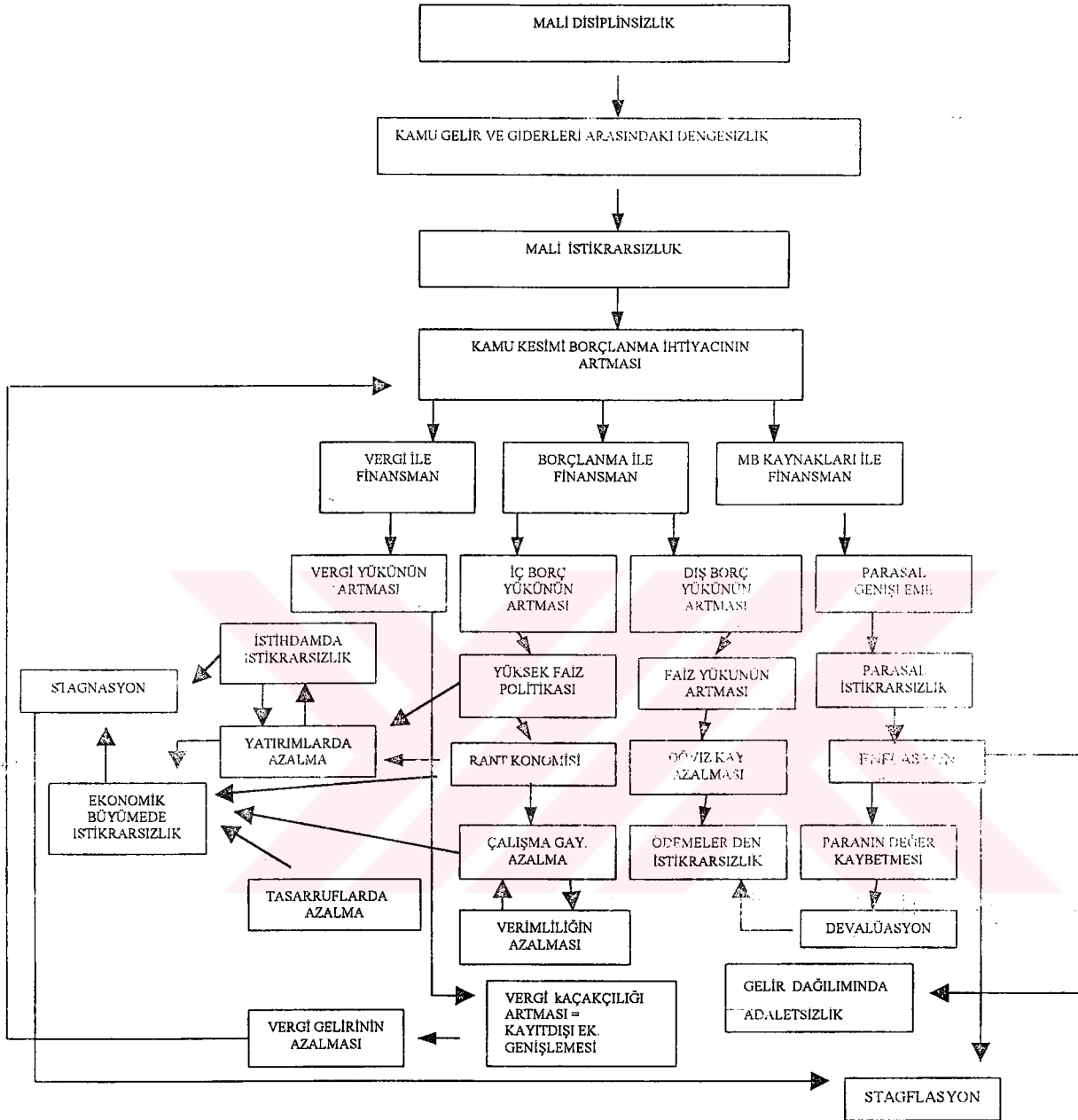
¹³² Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, a.g.e., s.26.

¹³³ İzzettin ÖNDER, “Türkiye’de Kamu Kesimi Ekonomisi ve Genel Öneriler”, *Türkiye Ekonomisine Sosyal Demokrat Çözümler*, TÜSES Yayını, Cilt 1, Makro Ekonomik Politikalar ve Kamu Dengesi, İstanbul, Aralık 1991, s.41.

¹³⁴ Kamil GÜNGÖR, “Kamu Harcamaları Bütçe Açıkları İlişkisi”, *AKÜ İİBF Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Aralık 1999, s.196.

istikrarsızlığa neden olarak kamu kesiminin borçlanma gereğini artırmaktadır. Borçlanma ihtiyacının vergi ile finansmanı halinde vergi yükü artacak ve ekonomide kayıt dışılığın artması ile sonuçlanacaktır. İç borçlanma ile finansman sağlanması halinde iç borç yükündeki artış faizlerin yüksek olması nedeniyle rant ekonomisi, o da çalışma gayretinin azalmasına ve verimliliğin düşmesi ile sonuçlanacaktır. Yüksek faizler ve rant ekonomisi yatırımların azalmasına, yatırımlardaki azalmada istihdama yansiyacak ve büyümede istikrarsızlıklar ortaya çıkacaktır. Dış borç yükündeki artma ise, döviz kaynaklarında bir azalma yaratacağı için ödemeler dengesinde istikrarsızlığa yol açacaktır. Merkez Bankası kaynakları ile finansman parasal istikrarsızlık yaratacağı için enflasyona neden olacak, TL'nin değer kaybetmesi yine ödemeler dengesizliklerini artıracaktır. Paranın aşırı değer kaybetmesi devalüasyonu kaçınılmaz kılacak, ekonomik büyümede istikrarsızlıkla birlikte ekonomide durgunluk yaratacaktır. Durgunluk ve enflasyon stagflasyon ile sonuçlanacaktır.

Şekil 2.1: Mali Disiplinsizlik ve Sonuçları



Kaynak : Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, TİSK, Sayı 19, s.24

1.1. Kamu Harcamaları

Türkiye’de, kamu tüzel kişilerinin bütçelerinden (Genel ve Katma Bütçeler ile Mahalli İdare Bütçeleri) yaptıkları harcamaların toplamından oluşan kamu harcamalarının gelişimine baktığımızda, 1980 yılından 2000’e kadar olan dönemde önemli artışlar olduğu görülmektedir.¹³⁵ Tablo 2.1’ de görüldüğü gibi, 1980 yılında kamu harcamalarının GSMH içindeki payı %17 iken 2000 yılında %37’ ye ulaşmıştır. Kamu harcamalarındaki bu artış ekonomik ve sosyal etkileri nedeniyle toplumsal refahı önemli ölçüde etkilemiştir. Nitekim, günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, kişi başına düşen milli gelir kriterinin yanı sıra, sosyal hizmet harcamalarının bütçedeki payına göre de ölçülmektedir.¹³⁶ Bu açıdan ele alındığında kamu harcamalarının gerçek harcamalar ve transfer harcamaları olarak sınıflandırılması önem kazanmaktadır. Kamu harcamalarını da yıllar itibariyle gözden geçirecek olursak transfer harcamalarının payının yıllar itibariyle arttığı görülmektedir.¹³⁷ Bu da kamu harcamalarındaki 1980-2000 yılı arasındaki seyrine bakıldığı zaman artışın önemli kalemi olduğuna ulaşılmaktadır.

1.1.1. Gerçek Harcamalar

Kamu sektörü tarafından yapılan girdi alımlarını gösteren gerçek harcamalar girdi miktarı ve girdi fiyatının çarpımı yoluyla bulunmaktadır.¹³⁸ Gerçek harcamaların GSMH içindeki payı, 1980’ de %12,80 iken 2000 yılında %12,72 olmuştur. Görüldüğü üzere GSMH içindeki payı 1980-2000 arasında fazla bir değişme göstermemiştir. Kamunun yaptığı gerçek harcamaların büyüklüğü, özel kesimin bu kaynakların kullanılmasını engellediği için, kaynak dağılımında yapılan müdahalenin büyüklüğünü de ifade eder. Gerçek harcamalarda genel olarak cari ve yatırım harcamaları olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir.

¹³⁵ Halil NADAROĞLU, *Kamu Maliyesi*, Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş 9.Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1996, s.135.

¹³⁶ Süleyman ULUTÜRK, *Türkiye’ de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Rolü*, Akçağ Basım Yayım, Ankara, 1998, ss.109-110.

¹³⁷ Kenan BULUTOĞLU, *Kamu Ekonomisine Giriş*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1981, s.219.

¹³⁸ Süleyman ULUTÜRK, a.g.e., s.114.

1.1.1.1. Cari Harcamalar

Ele alındığı dönemde GSMH'ya katkıda bulunan ve o dönemde tüketilen cari harcamalar, ekonominin var olan üretim kapasitesini kullanmak için gerekli mal ve hizmetlerin satın alınmasına yönelik olarak yapılmaktadır. Büyük ölçüde personel harcamalarından oluşan ve ekonomik kalkınma süreci içerisinde kıt kaynaklarla gerçekleştirilen kamu yatırımlarından yüksek düzeyde verim sağlamak için yeterli miktarda harcama yapılmasını gerektiren cari harcamaların 1980 yılında GSMH içindeki payı %9,3 iken 2000 yılında %10,9'a ulaşmıştır. Bu harcamaların yeterli düzeyde gerçekleşmemesi durumunda üretimde meydana gelecek olan kalite kaybı uzun dönemde ekonominin gelişimini engelleyen faktörlerin oluşumuna katkıda bulunacaktır.¹³⁹

Devletin personel için yaptığı ödemeler, demirbaş ve malzeme alımları ile daha çok tüketim niteliğindeki mal ve hizmetlere yapılan ödemeleri kapsayan cari harcamaların, artışına sebep olan en önemli kalem personel harcamalarıdır.¹⁴⁰ Cari harcamalar 2000 yılında GSMH içindeki payı %10,9 iken personel harcamalarının payı ise % 8'dir. Rakamlardan da anlaşılacağı üzere personel harcamaları cari harcamaların %75'ini oluşturmaktadır.

1.1.1.2. Yatırım Harcamaları

Üretimi artıran ve üretkenliği olumlu yönde etkileyen yatırım harcamaları kaynakların daha iyi kullanılmasını sağlamaktadır. Üretim faktörlerinin verimliliğini artıran genellikle dayanıklı nitelikte ve faydası birden fazla yıla yayılan mallara yapılmaktadır ve ülkenin kalkınması ve gelişimi açısından önemli bir harcama kalemidir.¹⁴¹

Türkiye' de üretim açısından önemli olan yatırım harcamaları 1980-2000 yılları arasında düşme eğilimi göstermiştir. Gelecek dönemlere kalan varlıklara yapılan bu harcamalar ülkenin sermaye stokuna eklendiği için bir ülke ekonomisinin doğrudan üretim gücünü artırıcı etkiye sahip bu harcama kaleminin

¹³⁹ Süleyman ULUTÜRK, a.g.e., s.115.

¹⁴⁰ Aslan EREN, *Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunlar*, 3.Baskı, Muğla Üniversitesi Basımevi, Muğla, 1999, s.60.

¹⁴¹ Abdurrahman AKDOĞAN, *Kamu Maliyesi*, 7.Baskı, Öncü Basımevi, Ankara, 1991, s.86.

ülkemizde GSMH'dan aldığı pay pek iç açıcı gözükmemektedir. 1980 yılında pay %3,5 iken 2000 yılında %1,9' a gerilemiştir. Etkileri uzun dönemde ortaya çıkan ve kısa dönemde herhangi bir dirençle karşılaşmayan bu harcamalarda kısıntı yapma olanağı diğer harcamalara göre daha fazladır. Ekonomide kısa dönemde enflasyonla mücadelede yatırım harcamalarında yapılacak bir indirim uzun dönem etkisiyle üretim gücü üzerinde daraltıcı etkisi olacak ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yaratacaktır.¹⁴² Türkiye'de kamu yatırımlarının daraltılmasının, özel sektör tarafından doldurulamaması nedeniyle toplam yatırımların oranı gerilemektedir.¹⁴³

1.1.2. Transfer Harcamaları

Ekonomik kaynakların kamu kesimince kullanımını gösteren¹⁴⁴ transfer harcamalarının karakteristik özelliği, bu harcama karşısında devlete mal ve hizmet verme zorunluluğunun bulunmamasıdır.¹⁴⁵ Karşılıksız olan transfer harcamaları 1980-2000 yılları arasında yüksek bir artış sergilemiştir. İçinde genel bütçeden diğer kamu kurum ve kuruluşları ile özel ve tüzel kişilere aktarılan kaynaklar, kamulaştırma ve bina satın alımları, ekonomik ve sosyal transfer ve yardım ile borç faiz ödemelerinin yer aldığı transfer harcamaları genelde gelir dağılımında adalet amacına yönelik hizmetlerin karşılığıdır.¹⁴⁶ Toplam talep düzeyini değiştirmeyen transfer harcamalarının Türkiye'de GSMH içindeki payı 1980-2000 tarihleri arasında hızlı bir artış ile 1980 yılında %7,5 iken 2000 yılında %24,5 olarak gerçekleşmiş ve borç faiz ödemelerinin etkisiyle aşırı bir artış yaşanmıştır. İktidara gelen siyasi partiler, oylarını maksimize etmek amacıyla artan kamu kesimi borçlanma gereğini özellikle 1980 sonrasında borçlanma ile finanse etmişlerdir. Borçlanma sonucu yüksek borç faiz ödemelerinin transfer harcamaları içerisindeki payı artarak %60'lar düzeyine ulaşmıştır. Faiz ödemelerinin GSMH içindeki payı ise transfer harcamalarındaki artışı etkileyecek düzeyde olup 1980 yılında %0,5 iken 2000 yılında %16,4'e ulaşmıştır. GSMH' ya

¹⁴² Süleyman ULUTÜRK, a.g.e., s.116.

¹⁴³ İzzettin ÖNDER, "Konsolide Bütçe Kamu Harcamaları", *Türkiye Ekonomisine Sosyal Demokrat Çözümler*, TÜSES Yayını, Cilt 1, Makro Ekonomik Politikalar ve Kamu Dengesi. İstanbul, Aralık 1991, s.75.

¹⁴⁴ Süleyman ULUTÜRK, a.g.e., s.116.

¹⁴⁵ Halil NADAROĞLU, a.g.e., s.158.

¹⁴⁶ Aslan EREN, a.g.e., s.60.

doğrudan katkısı olmayan transfer harcamaları bütçe açısından üçe ayrılarak incelenmektedir. Kamunun yatırımlara katkıda bulunmak amacıyla özellikle KİT'lere yaptığı "ekonomik olanlar", Emekli Sandığı, SSK ve derneklere yapılan ödemeler, öğrenci bursları gibi "mali olanlar" ile iç ve dış borç faiz ödemeleri ile anapara ödemelerini kapsayan "faiz ödemeleri" dir.¹⁴⁷

Daha öncede belirttiğimiz gibi en önemli paya sahip olan ve transfer harcamalarında artışa sebep olan kalem faiz ödemeleridir. Ülkemizde kamu finansmanı açısından mali disiplinsizlik kadar önemli bir sorunda mali verimsizliktir. Mali verimsizlik, kamu harcamalarının milli gelire katkı sağlayacak olan yatırım harcamalarından ziyade, cari harcamalar ve transfer harcamalarına dönüştüğünü ifade eden bir kavramdır.¹⁴⁸ Verimli sayılan yatırım harcamalarının konsolide bütçe ve GSMH içerisindeki payı yıllar itibariyle düşmüştür. 2000 yılında GSMH içerisindeki payı %2' ler düzeyinde oluşmuştur.

Tablo: 2.1 Konsolide Bütçe Giderlerinin GSMH İçindeki Payı

(%)	1980	1984	1988	1990	1992	1994	1996	1998	1999	2000
Giderler	20,33	17,07	16,26	17,21	20,42	23,21	26,45	29,18	35,88	37,46
Cari	9,33	6,72	6,09	8,42	10,37	8,93	8,59	9,69	11,72	10,93
Personel	6,44	4,04	4,24	6,66	8,52	7,02	6,50	7,23	8,83	8,02
Diğer Cari	2,89	2,68	1,85	1,76	1,85	1,91	2,08	2,46	2,89	2,90
Yatırım	3,50	3,12	2,10	2,49	2,96	1,98	1,70	1,87	1,97	1,99
Transfer	7,50	7,23	8,07	6,30	7,09	12,30	16,16	17,62	22,19	24,55
Faiz Ödemeleri	0,59	1,99	3,85	3,52	3,65	7,67	10,00	11,54	13,69	16,43
İç Borç Faizi	0,42	0,80	2,45	2,42	2,77	6,00	8,87	10,52	12,55	15,11
Dış Borç Faizi	0,17	1,19	1,41	1,10	0,88	1,67	1,12	1,02	1,14	1,32
KİT'lere Transferler	3,82	1,27	0,78	0,32	1,01	0,54	0,34	0,30	0,53	0,71
Vergi İadeleri	0,10	1,72	1,63	1,09	1,11	0,80	0,70	1,01	1,48	1,31
Sosyal Güvenlik	0,84	0,56	0,58	0,31	0,36	0,89	2,24	2,62	3,51	2,67
Diğer Transferler	2,15	1,69	1,22	1,06	0,83	1,09	1,59	1,29	1,48	1,62
GSMH (Milyar TL)	5.303	22.168	129.175	397.177	1.103.605	3.887.903	14.978.067	53.518.332	78.282.967	124.405.569

Kaynak : DPT, www.dpt.gov.tr,

Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, www.muhasebat.gov.tr

¹⁴⁷ Rıdvan KARLUK, *Türkiye Ekonomisi*, Beta Basım Yayım, Genişletilmiş 4.Baskı, İstanbul, 1996, s.98.

¹⁴⁸ Coşkun Can AKTAŞ, *Ekonomik Anayasa*, a.g.e., s.28.

1.2. Kamu Gelirleri

Türkiye’de, vergi gelirleri, vergi dışı normal gelirler, fonlar ve katma bütçe gelirlerinin toplamından oluşan ve kamu harcamalarını karşılamada temel finansman kaynağı olan kamu gelirlerinin GSMH içindeki payı 1980-2000 yılları arasında artış göstermiş, 1980 yılında %17,20 olan payı 2000 yılında %27,13’e ulaşmıştır. Kamu gelirleri içerisindeki en büyük pay GSMH içindeki %21,31’lik pay ile vergi gelirlerine aittir. Konsolide bütçe gelirlerinin ortalama $\frac{3}{4}$ ’ ü vergi gelirlerine aittir.¹⁴⁹ Konsolide bütçe geliri açısından bakıldığı zaman en büyük pay genel bütçe gelirine aittir.

1.2.1. Vergi Gelirleri

Dolaylı ve dolaysız olmak üzere ayrılan vergi gelirleri, konsolide bütçe gelirinin ortalama %75’ine sahiptir ve GSMH içindeki payı Tablo 2.2’de görüldüğü üzere 1980-2000 yılları arasında %14,14’ten %21,31’e yükselmiştir

Tablo: 2.2 Konsolide Bütçe Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı

(%)	1980	1984	1988	1990	1994	1996	1998	1999	2000
Gelirler	17,20	12,66	13,17	14,24	19,33	18,21	22,07	24,19	27,13
1. Vergi Gelirleri	14,14	10,70	11,02	11,43	15,12	14,98	17,24	18,91	21,31
1.1. Gelirden Al. V.	8,75	6,05	5,36	5,85	5,81	5,76	7,90	8,35	8,44
1.2. Servetten Al. V.	9,13	0,19	0,11	0,10	0,13	0,12	0,14	0,23	0,28
1.3. Mal ve Hiz. Al. V.	3,88	2,76	3,48	3,44	5,51	6,48	6,74	7,80	9,14
1.4. Dış Tic. Al. V.	1,38	1,70	2,07	2,03	2,31	2,58	2,46	2,53	3,45
2. Vergi Dışı Normal G.	2,66	1,33	0,95	1,07	1,24	1,07	2,28	2,41	2,80
3. Özel Gelirler ve Fon.	0,20	0,35	0,99	1,36	2,74	1,88	2,22	2,52	2,64
4. Katma Bütçe Gel.	0,20	0,28	0,22	0,38	0,23	0,29	0,33	0,35	0,37
GSMH (Milyar TL)	5.303	22.168	129.175	397.177	3.887.903	14.978.067	53.518.332	78.282.967	124.405.569

Kaynak : DPT, www.dpt.gov.tr

Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, www.muhasabat.gov.tr

Gelir ve servetten alınan vergilerden oluşan dolaysız vergilerin vergi geliri içerisindeki payı 1999 yılında Tablo 2.3’te görüldüğü üzere ortalama %42,6’dır. Buna karşın mal ve hizmetten alınan vergiler ile dış ticarettten alınan vergilerden oluşan dolaylı vergiler ise vergi gelirinin ortalama %50’lik payına sahiptir.

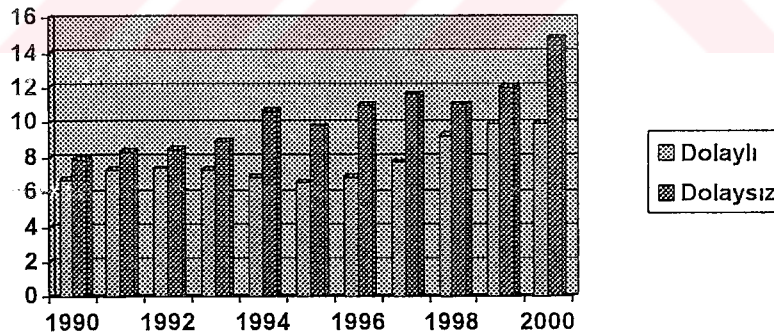
¹⁴⁹ Rıdvan KARLUK, a.g.e., s.111.

Tablo: 2.3 Bütçe Gelirlerinin Dağılımı

YILLAR	Dolaylı Ver.Gel.	Dolaysız Ver.Gel.	Vergi Dışı Normal	Hibe	Katma Bütçe
1980	51,64	30,59	16,67	0,00	1,10
1984	49,27	35,29	11,19	2,00	2,25
1988	40,18	40,75	14,44	0,23	4,40
1990	42,83	39,36	13,65	2,96	1,20
1992	40,98	40,30	16,96	0,98	0,79
1994	38,08	40,80	19,96	0,46	0,69
1996	32,70	50,35	15,92	0,07	0,96
1998	36,21	41,46	20,82	0,00	1,51
1999	35,38	42,66	20,44	0,04	1,48

Kaynak : TCMB, www.tcmb.gov.tr

Yine Grafik 2.1'den dolayı ve dolaysız vergilerin 1990-2000 yılları arasında GSMH içerisindeki payına ulaşılabilmekte. dolaylı vergilerin GSMH içerisindeki payı 1990 yılında %7,9 iken 2000 yılında %14,85'e, dolaysız vergilerin payı ise 1990 yılında %6,7 iken 2000 yılında %9,9'a ulaşmıştır

Grafik: 2.1 Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin GSMH İçindeki Payı

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, www.muhasabat.gov.tr

Vergi gelirleri içinde büyük paya sahip olan, gelirden alınan vergilerin GSMH içerisindeki payı 1980 yılında %8,75 iken 2000 yılında % 8,44 olarak gerçekleşmiştir. Gelirden alınan vergilerin payının yüksek olmasını etkileyen temel etmen ücretlilerden alınan gelir vergisidir. Vergi gelirleri içerisinde en

büyük paya sahip olan mal ve hizmetlerden alınan vergilerin GSMH içindeki payı 1980 sonrası dönemde artış göstermesinin nedeni ise dolaylı vergi olan KDV'nin 1985 yılında uygulamaya konulmuş olmasıdır.¹⁵⁰

Tablo 2.2'de görüldüğü üzere mal ve hizmetlerden alınan vergilerin GSMH içerisindeki payı 1980 yılında %3,88 iken 2000 yılında %9,14'e ulaşmıştır. Kamu açıklarının en büyük sebebi ise vergi gelirlerinin yeterince arttırılmamasının bir sonucudur.

1.2.2. Vergi Dışı Normal Gelirler

Başta özelleştirme olmak üzere daha çok kamu mallarının satışından ve kiralanmasından elde edilen gelir olarak adlandırılan vergi dışı normal gelirler¹⁵¹ 1980 yılında GSMH içinde %2,66'lık bir paya sahip iken 2000 yılında bu pay az bir artışla %2,80 olarak gerçekleşmiştir. Bütçe gelirleri içerisinde düşük bir paya sahip olmaktadır.

1.2.3. Özel Gelir ve Fonlar

Çoğunlukla konsolide bütçe dışında oluşturulan fakat son yıllarda bütçeye dahil edilen kamu özel fonlarından sağlanan gelirleri kapsayan bu kalem bütçe içerisindeki payına baktığımız zaman düşük olduğu Tablo 2.2'den açıkça anlaşılabilir. Kamu kuruluşlarına belli amaçları gerçekleştirmek amacıyla ayrılan gelir ve giderleri özel hükümlere bağlı olan özel gelir ve fonların 1980'de GSMH içindeki payı %0,20 iken 2000 yılında bu payı %2,64'e ulaşmıştır. Bütçenin şekil şartları ve kuralları dışında tutulan özel gelir ve fonların çoğunluğu 1980'li yıllarda kurulmuş, 1996 yılında ise sayıları 125'e çıkmıştır. 1995-1996 yıllarında 115 tanesi bütçe kapsamına alınmıştır. Bu fonlar 1992 yılından itibaren TCMB tarafından oluşturulan Müşterek Fon Hesabında izlenmeye başlanmıştır.¹⁵²

¹⁵⁰ Ümit EROL, "Türkiye'de Kamu Açıklarının Gelişimi, Finansmanı ve Etkileri". *Toplum ve Ekonomi*. Sayı 10, Temmuz 1997, s.97.

¹⁵¹ Aslan EREN, a.g.e., s.55.

¹⁵² Rıdvan KARLUK, a.g.e., s.114.

1.3. Konsolide Bütçe Dengesi

Konsolide bütçe gelir ve giderleri arasındaki fark olan konsolide bütçe dengesi, harcamaların yükselmesiyle 1980-2000 yılları arasında devamlı artmıştır ve GSMH içindeki payı devamlı olarak gelirlerin üzerinde seyretmiştir. Konsolide bütçe dengesizliklerinin en büyük sebebi vergi gelirlerinin yeterince artırılamaması ve açıkların borçlanma ile finanse edilme yoluna gidilmesi üzerine döngüsel olarak borç faiz ödemelerinin kamu açıklarını yine körüklemesi olduğu ülkemizde izlenebilmektedir.

Konsolide bütçe gelirleri ülkemizde harcamaları karşılamada yetersiz kaldığı için bütçe dengesi devamlı açık vermektedir. Bütçe dengesinin GSMH içindeki payına Tablo 2.4'den bakılacak olursa 1980 yılında %3,13 olan açık 2000 yılında %10,33'e ulaşmıştır. Bunun en büyük nedeni ise iç borç faiz ödemeleridir.

Faiz ödemeleri hariç, yani faiz dışı denge 1994 yılından itibaren fazlalık vermeye başlamış ve GSMH içindeki payı 2000 yılında %6,10 fazlalık şeklinde gerçekleşmiştir. Cari yıl bütçe gelirlerinin giderleri karşılamakta yetersiz kalması nedeniyle açığın iç borçlanma ile finanse edilmesi halinde faiz ödemelerinin açık üzerindeki etkileri gelecek dönemlere yayılmakta ve açık kronik bir hal kazanmaktadır.

Tablo: 2.4 Konsolide Bütçe Dengesinin GSMH İçindeki Payı

	1980	1984	1988	1990	1992	1994	1996	1998	1999	2000
Harcamalar	20,33	17,07	16,26	17,21	20,42	23,21	26,45	29,18	35,88	37,46
Gelirler	17,20	12,66	13,17	14,24	16,14	19,33	18,21	22,07	24,19	27,13
Bütçe Dengesi	-3,13	-4,42	-3,09	-2,97	-4,29	-3,88	-8,23	-7,11	-11,69	-10,33
Faiz Dışı Denge				0,55	-0,64	3,79	1,76	4,43	2,00	6,10
GSMH (Milyar TL)	5.303	22.168	129.175	397.177	1.103.605	3.887.903	14.978.067	53.518.332	78.282.967	124.405.569

Kaynak : Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, www.muhasebat.gov.tr

1.4. Konsolide Bütçe Açıkları ve Finansmanı

Türkiye ekonomisinin temel sorunlarından olan ve zaman içerisinde şiddetle artan kamu açıkları, borçlanma gereğini ortaya çıkartmıştır. Artan kamu harcamalarına paralel olarak siyasal iktidarlar finansman sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Kamu harcamalarının finansmanında temel kaynağı vergilerin teşkil etmesine rağmen bunun da sınırları bulunmaktadır ve bütçe giderlerinin finansmanında tek başına yeterli olmamakta; bunun sonucunda bütçe açığı sorunu ortaya çıkmaktadır.¹⁵³ Bütçe açıklarının tamamen vergi ile finansmanı olanaksızlaşınca, vergi dışı finansman araçları borçlanma ve emisyon yollarına başvurulmaktadır.

Vergi yolu ile finansmana gidilince vergileri artırmak dolayısıyla vergi yükünün¹⁵⁴ giderek artması ekonomi üzerinde ciddi sorunlara yol açacaktır. Vergi yükünün artması toplam tasarrufları, yatırımları ve emek talebini olumsuz yönde etkileyecek ve sonuç olarak işsizliğin artması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın yavaşlaması ile üretkenlikte düşmeye yol açacaktır.¹⁵⁵

Kamu maliyesinde gelirler ile giderler arasındaki dengesizliği ifade eden mali disiplinsizliğe ülkemiz açısından bakıldığı zaman, disiplinsizliğin yıllar itibariyle seyrettiği açıkça görülmektedir. Kamu harcamaları devamlı olarak gelirlerin üzerinde seyretmekte ve bütçe dengesi açık vermektedir. Ülkemizde mali disiplinsizlik ekonominin bütününe etkilemekte vergi dışı finansman kaynaklarına özellikle borçlanmaya başvurulmakta bunlarda rant ekonomisi ve parasal istikrarsızlığı beraberinde getirmektedir.¹⁵⁶

1.4.1. Bütçe Açıklarının Finansman Aracı Olarak Borçlanma

Türkiye’de günümüzde finansman aracı olarak vergi gelirlerinin alternatifi durumuna gelen borçlanma, normalde geçici bir kaynak olmak durumundadır. Çünkü gelecek zamanda faiz ve anapara olarak geri ödenmektedir. Kamu

¹⁵³ Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, a.g.e., s.25.

¹⁵⁴ Vergi Yüğü, ekonomide toplanan tüm vergilerin milli gelir içindeki payı olarak tanımlanmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Rıdvan KARLUK, a.g.e., s.126.

¹⁵⁵ Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, .g.e., s.25.

¹⁵⁶ Coşkun Can AKTAN, a.g.e., s.27.

oyundan gelen baskılara bağılı olarak vergi gelirlerini artırmak siyasi iktidarlar tarafından çoğu zaman çekici görülmemektedir. Borçlanma kararının kolaylıkla alınabilmesi ve etkisini gelecek kuşaklar üzerinde göstermesi nedeniyle bu yola başvurulmaktadır.¹⁵⁷ Ülkemizde şu an içinde bulunduğumuz ekonomik kriz ortamı, artan kamu harcamalarının borçlanma ile finansmanının bir sonucudur.

1.4.1.1. Türkiye’de İç Borçlanma ve Gelişimi

Hükümetin ülke sınırları içindeki kişi ve kurumlara milli para cinsinden borçlanmayı ifade eden iç borçlanmanın ekonomik niteliği, satın alma gücünün özel kesimden kamu kesimine aktarılmasıdır. Bütçe açıklarının finansmanında ülkeden ülkeye değişmekle birlikte en çok başvurulan yöntem iç borçlanmadır. Hükümetler iç borçlanmaya hem enflasyonla mücadele hem de dış borçlanmaya bir alternatif olarak başvurularına rağmen, aslında iç borçlanma enflasyon başta olmak üzere bazı tehlikeleri beraberinde getirmektedir.¹⁵⁸ Örneğin faiz oranlarının yükselmesi, bankaların kredilerinin azalması, reel ekonomiden kaçış vs. gibi. İç borçlar vadelerine göre kısa ve uzun (konsolide) vadeli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.¹⁵⁹ Hazinesinin gelirleri ve giderleri arasındaki zaman itibarıyla oluşan dengesizlikleri gidermek amacıyla başvurulan kısa vadeli borçlanma para piyasalarından sağlanmaktadır. Kaynağı ekonomideki tasarruflar olan uzun vadeli borçlanmalar ise sermaye piyasalarından yapılmaktadır. Borçlanma yapıldığı dönemde bir gelir yaratmasına rağmen, daha sonra ekonomi için bir yük oluşturabilir. Çünkü ödemesi gelecek dönemlere kaldığı için iç borçlanma ödemeleri GSMH’ da bir artma ve azalma meydana getirmemektedir.¹⁶⁰

Devletin üstlendiği görevleri yerine getirmesinde gelirlerin giderleri karşılayamaması nedeniyle devletin borçlanma ihtiyacı doğmuş ve iç borç stoku tahvil ve bonolardaki artış nedeniyle hızlı bir gelişme göstermiştir. Ayrıca açıkların iç borçlanma ile karşılanması yıldan yıla bütçeden faiz ödemelerine ayrılan payı artırmaktadır. Türkiye’de son dönemdeki ciddi sorunlardan birisi

¹⁵⁷ Rıdvan KARLUK, a.g.e., s.126.

¹⁵⁸ Sinan SÖNMEZ, “Bütçe Açığının Finansmanı ve Enflasyon”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 21, Sayı 4, 1994, s.586

¹⁵⁹ Sait AÇBA, *Devlet Borçlanması*, 3.Baskı, Kaya Matbaası, Afyon, 1995, s.12

¹⁶⁰ Aytaç EKER, *Malîye Politikası*, Takav Matbaası, Ankara, 1994, s.198.

budur. Tablo 2.5'te görüldüğü üzere 1984-2000 yılları arasında iç borç stokunun GSMH içindeki payı hızlı bir artış göstermiştir. 1984 yılında GSMH içindeki payı %20,9 iken 2000 yılında %23'e ulaşmıştır. Bu artışta en büyük pay tahvillere aittir. Konsolide borçların payı ise 1996 yılından itibaren yoktur. 1986 yılına kadar olan dönemde Kamu Kesimi Borçlanma Gereği büyük ölçüde para arzı ve özellikle Merkez Bankasının hazineye açtığı kısa vadeli kredilerle karşılanırken, 1986 Haziran ayında Merkez Bankası'nın açık piyasa işlemlerine konan sınırlar kaldırılmış ve Merkez Bankasına sınırsız açık piyasa işlemi yapabilme olanağı yaratılmıştır. Kamu kesimi borçlanma gereğinin iç borçlanma (tahvil, bono) ile karşılanması bu tarihten sonra büyük bir hızla artmıştır.¹⁶¹

Tahvilin iç borçlanma içerisindeki payı 2000 yılına gelindiğinde %90'lara ulaşmıştır. Türkiye' de iç borçlanma faizlerinin yüksek olduğu düşünüldüğü zaman iç borç stokunun artması ekonomide faiz ödemeleri nedeniyle açıkların kronikleşmesine neden olmuştur.

Tablo: 2.5 İç Borç Stoku ve GSMH İçerisindeki Payı

(Milyar TL)	1984	1986	1988	1990	1992	1994	1996	1998	1999	2000
İç Borç Stoku	4.634	10.514	28.458	57.180	194.236	799.309	3.148.984	11.612.886	22.920.145	29.840.279
Tahvil (2)	531	1.512	4.881	22.523	86.368	239.384	1.250.154	5.771.980	19.683.392	28.301.186
Bono	340	823	2.542	5.469	42.247	304.230	1.527.837	5.840.906	3.236.753	1.539.093
Avans	528	1.051	2.082	2.870	31.000	122.278	370.953	0	0	0
Konsolide Borçlar	3.235	7.129	18.954	26.318	34.602	133.417	40	0	0	0
GSMH'ye Oranlar										
İç Borç Stoku	2.1	2.1	2.2	1.4	1.8	2.1	2.1	2.2	2.9	2.3
Tahvil	0.2	0.3	0.4	0.6	0.8	0.6	0.8	1.1	2.5	2.2
Bono	0.2	0.2	0.2	0.1	0.4	0.8	1.0	1.1	0.4	0.1
Avans	0.2	0.2	0.2	0.1	0.3	0.3	0.3	0.0	0.0	0.0
Konsolide Borçlar	1.5	1.4	1.5	0.7	0.3	0.3	0.0	0.0	0.0	0.0
GSMH (Milyar TL)	22.168	51.185	129.175	397.178	1.103.605	3.887.903	14.978.067	53.012.781	78.242.496	124.405.569

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, www.hazine.gov.tr

1.4.1.2. Türkiye'de Dış Borçlanma ve Gelişimi

Ekonomideki mevcut kaynaklara ek bir kaynak sağlamak ve döviz cinsinden yeni ödeme imkanları yaratmak amacıyla ülkelerin başvurduğu dış

¹⁶¹ Ümit EROL. a.g.m., s.95.

borçlanma bütçe açıklarının finansmanında başvurulmaktadır. Borçlanılan yılda ülkenin toplam harcamalarını artıran dış borçlanma ile sağlanan kaynaklar, tüketim ve yatırım için kullanılmaktadır. İç borçlanma ile ülkenin kullanabileceği kaynakların toplam miktarını artırmak olanaksız iken, iç kaynaklara ek yeni kaynaklar getiren dış borçlanma ülkenin yatırım yapma kapasitesini artırmaktadır.¹⁶²

Ülke ekonomisinin tasarruf açığı ve ödemeler dengesi açığını kapatmak için alınan dış borçlar, ülke dışı kaynaklardan sağlanması dolayısıyla ekonomide GSMH'ya katkıda bulunmaktadır; ancak ödenmesi sırasında GSMH' da bir azalmaya neden olmaktadır. Borç alındığı dönemde o ülke ekonomisine ek kaynak sağlandığı için, ödemeler dengesinde ithalat imkanlarını artırır. Dış borçların etkin kullanımı, ekonomik kalkınma için yatırım harcamaları için kullanılması tüketim harcamaları için kullanılmaması ile mümkündür.¹⁶³

Tablo 2.6'da görüldüğü üzere dış borç stokunun 1990-2000 yılları arasındaki artışlarına ulaşılabilmektedir. 1990 yılında 49 milyar \$ olan dış borç stoku 2000 yılında 114 milyar \$'a ulaşmıştır. Orta ve uzun vadeli dış borçlanmanın payının dış borç stoku içerisindeki payı oldukça yüksektir.

Tablo: 2.6 Dış Borç Stoku ve GSMH İçindeki Payı

YILLAR	DIŞBORÇ STOKU (Milyon \$)	DIŞ BORÇ / GSMH
1983	19238	36,7
1984	20823	43,6
1986	32206	54,0
1988	40722	53,5
1990	49035	44,5
1992	55592	49,1
1994	65601	49,9
1995	73278	50,1
1996	79767	43,3
1997	84797	44,1
1998	96897	46,9
1999	103025	54,9
2000	114324	55,3

Kaynak : TCMB, www.tcmb.gov.tr

¹⁶² Rıdvan KARLUK, a.g.e., s.131.

¹⁶³ Sait AÇBA, a.g.e., s.18.

Dış borçlar döviz olarak gelip döviz olarak ödendiği için ödemeler dengesi güçlüğü çeken gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de önemli sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Tablo 2.6 açıkça görüldüğü üzere ülkemizde 1983-2000 yılları arasında dış borçlar GSMH içerisinde önemli bir paya sahiptir. Bu pay 1983 yılında %36,7 iken 2000 yılında %55,3'e ulaşmıştır. Faiz ve anapara ödemelerinin yapıldığı devrede, ihracat gelirinin bir kısmı ödemelerde kullanıldığı için ithalat imkanı azalmaktadır. İhracat ithalattan fazla olmadığı için, yurtiçi harcamalar milli gelirden az olacaktır, sonuçta üretimin bir kısmı borç ödemelerine gidecektir. Dış borç stokunun artması dış ticaret dengesizliklerini körükleyecektir.

Türkiye'de baraj, yol, konut, liman, ulaştırma, enerji gibi alt yapı yatırımları yanında belediye hizmetleri için yapılan yatırımların önemli pay tutması ile 1985-1990 yılları arasında dış borç stokunun 25 milyar \$' dan 50 milyar \$' a çıkmasına neden olmuştur. Ülkemizde dış borçların genel olarak artmasında rol oynayan bir faktörde TL'nin aşırı değerlenmesidir.

Dış borçlardaki artış ülkemizde olduğu gibi yatırımlar üzerinde olumsuz etki yaratacaktır. Ödenecek borç miktarı, ülkenin ekonomik performansına bağlı olduğu için, ülkenin ekonomik performansı düzeldikçe elde edilen kazançların büyük kısmı borç geri ödemelerine ayrılacaktır. Böylece yatırımların en azından belli bir bölümü, ülkenin gelişmesine katkıda bulunmaktan ziyade, borç veren ülkelere daha yüksek miktarlarda yapılacak geri ödemelerde kullanılacak ve bu nedenle borçlu ülkenin toplam tüketimini arttıramayacaktır. Artan dış borç yükü yatırımlara teşviki azaltarak ve mali kaynaklar yeterli olmamasına rağmen sermaye hareketlerini teşvik ederek, sürekli ve geleceğe ait üretim üzerinde vergi gibi bir etki oluşturacaktır. Buda yatırımların kaçmasına neden olacaktır.¹⁶⁴ Örneğin, OPEL A.Ş.' nin fabrikasını vergiler nedeniyle yurtdışına taşıması gibi.

¹⁶⁴ Metin MERİÇ, "Dış Borçlanmanın Yatırımlar Üzerindeki Etkisi", www.foreigntrade.gov.tr, (24.05.2001).

2. PARASAL DİSİPLİNSİZLİK

Parasal disiplinsizlik, para arzındaki genişleme sonucu parasal istikrarın bozulması ve sonuçta enflasyonun ortaya çıkmasıdır. Enflasyonun birincil ve temel nedeni parasal büyümedir.¹⁶⁵ Friedman'ın ifadesiyle enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur.¹⁶⁶ Vergi gelirleri kamu harcamalarını karşılayamadığında, aradaki farkın kapatılması için, hükümet borçlanmanın yanı sıra para basarak finansman ihtiyacını karşılar. Ancak bütçe açığının kapatılması nedeniyle, para basma yoluna gidilmesi, ekonomideki para arzını artıracığından, kamu ekonomisinin istikrarı sağlama fonksiyonu olumsuz yönde etkilenecektir. Diğer taraftan, para basımı sonucu kişilerin nominal gelirleri de artacak, ancak bu nominal gelir artışı kişilerin para aldatmacası etkisi altında kalmasına yol açacaktır. Para aldatmacası, para arzındaki artışın neden olduğu fiyat artışının yada enflasyon oranının, paranın reel satın alma gücünden daha yüksek olmasından kaynaklanır.

Devletin para basarak bütçe açığını kapatmaya çalışması, özellikle tam çalışma aşamasında, enflasyon oranını en hızlı biçimde artırmaktadır. Diğer taraftan, para basımının yol açtığı fiyat istikrarsızlığı, uzun dönemde kaynak ayırımında etkinsizliğe yol açarak, ülkemizdeki gibi gelir dağılımını da kötüleştirmektedir.¹⁶⁷

Türkiye' de son yıllarda emisyonu artırıcı faktörler, büyük ölçüde altın ve döviz mevcudu ile menkul değerler kalemlerindeki gelişmelerden kaynaklanmıştır. Emisyonu azaltıcı faktörler arasında ise, mevduat ilk sırada gelmektedir.

¹⁶⁵ Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, a.g.e., s.38.

¹⁶⁶ Nevzat GÜRAN, *Makro Ekonomik Analiz*, Karınca Matbaası, İzmir, 1996, s.237

¹⁶⁷ Orhan ŞENER, *Kamu Ekonomisi*, 5.Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1996, s.199.

2.1. Türkiye' de Para Arzı ve Gelişmeler

Bir ekonomide para arzı denilince, asıl paradan başlayarak banka parasını ve en son olarak döviz miktarını da içine alan çeşitli para arzı kavramlarından söz edilmektedir.¹⁶⁸ Bunları kısaca aşağıda açıklayacağız.

2.1.1. Emisyon

Bir ülkenin merkez bankası tarafından piyasaya sürülen ülke parası miktarı olarak adlandırılan emisyon hacmi, merkez bankasından çeşitli nedenlerle ülke parasının tedavüle çıkması işlemidir. Türkiye' de son yıllarda emisyonu artırıcı faktörler, büyük ölçüde altın ve döviz mevcudu ile menkul değerler kalemlerindeki gelişmelerden kaynaklanmıştır. Emisyonu azaltıcı faktörler arasında mevduat ilk sırada gelmektedir.¹⁶⁹

Tablo: 2.7 Türkiye'de Emisyon Hacmi ve Değişimi

YILLAR	EMİSYON	EMİSYON % DEĞ.
1985	1365	..
1986	1681	23
1987	2575	53
1988	3827	49
1989	6587	72
1990	11712	78
1991	18655	59
1992	29012	56
1993	51865	79
1994	95791	85
1995	182931	91
1996	309297	69
1997	587822	90
1998	1069979	82
1999	1713038	60
2000	2832416	65

Kaynak : TCMB, www.tcmb.gov.tr

¹⁶⁸ Aslan EREN, a.g.e., s.140.

¹⁶⁹ Rıdvan KARLUK, a.g.e., s.364.

Ülkede emisyon hacmi, altın ve döviz mevcudu¹⁷⁰, krediler¹⁷¹, açık piyasa işlemleri¹⁷² olmak üzere üç kalemden beslenmektedir. Tablo 2.7’de ülkemizdeki emisyon hacminin 1985-2000 yılları arasındaki seyri ve değişimler görülmektedir.

2.1.2. Dolaşımdaki Para

Emisyon edilen paranın tamamı dolaşımda bulunmaz. Özellikle dispoñibilite oranlarının getirdiği zorunluluk nedeniyle bankalar kasalarında veya merkez bankası nezdindeki serbest tevdiat hesaplarında nakit para veya devlet tahvili bulundururlar. Tablo 2.8’de açıkça görüldüğü üzere dolaşımdaki para miktarı ile emisyon hacmi aynı miktarda değildir. Tablo 2.8 1985-2000 yılları arasında dolaşımdaki para miktarını açıkça göstermektedir.

Tablo: 2.8 Türkiye’de Dolaşımdaki Para Miktarı

YILLAR	DOLAŞIMDAKİ PARA (Milyar TL)
1985	1154
1988	3424
1990	10691
1991	18737
1992	27098
1993	45438
1994	85280
1995	164867
1996	277022
1997	517026
1998	936601
1999	1492424
2000	2497547

Kaynak : TCMB, www.tcmb.gov.tr

¹⁷⁰ TCMB’ nın uluslar arası standartta olan ve olmayan altınlar ile konvertibil olan ve olmayan döviz satın alır ve piyasaya para çıkar. Altın ve döviz varlığı artarken piyasada da emisyon artışı gerçekleşmiş olur. Geniş bilgi için bkz., Aslan EREN, a.g.e., s.140.

¹⁷¹ Kamuya açılan ve mevduat bankalarına açılan krediler olarak ikiye ayrılmaktadır. Kamuya açılan kredilerin tamamı hazineye kullandırılan kısa vadeli avans hesabını oluşturmaktadır. Bu hesap bankanın devletin hazine işlemini yerine getirmesinin bir gereğidir. Kredilerin ikinci kısmı ise, KİT’ lere verilen kredilerden oluşmaktadır. Geniş bilgi için bkz., Aslan EREN, a.g.e., s.140.

¹⁷² Açık piyasa işlemleri, merkez bankasının para miktarını ayarlamak amacıyla devlet iç borçlanma senetlerini (DİBS) piyasadan alıp satma işlemi için kullanılmaktadır. Kısaca merkez bankasının açık piyasa işlemleri, doğrudan alım-satım, ters repo, ters repo dönüşümü ve repo dönüşümü işlemlerinden oluşmaktadır. Açık piyasa işlemleri sonucu net bakiye artıyorsa piyasaya sürülen para hacmi genişliyor demektir. Geniş bilgi için bkz. İlker PARASIZ, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, 5.Baskı, Ezgi yayıncıları, Bursa, 1994, s.297.

2.1.3. Merkez Bankası Parası

Banka parası, mevduat banklarındaki tasarruf ve ticaret mevduatı hesaplarında yaratılan satınalma gücüne verilen addır. Kaydi para olarak da adlandırılmaktadır. Klasik iktisatçılara göre sadece vadesiz ticari mevduat ve tasarruf mevduatları kaydi para yaratır. Friedman' a göre ise banka parası içinde, vadesiz mevduatların yanı sıra, ticari bankalarda oldukça farklı amaçlarla tutulan vadeli mevduatlarda yer alır.¹⁷³

Ayrıca klasiklere göre para arzı artınca fiyatlar yükselecek, yükselen fiyatlar tüketimi azaltacak ve zorunlu tasarrufa neden olacaktır. Böylece kaynakların bir kısmının yatırıma aktarılacağını savunurlar.¹⁷⁴

Tablo: 2.9 Türkiye'de Merkez Bankası Parası Miktarı ve Değişimi

YILLAR	MB PARASI (Milyar TL)	MB PARASI %
1985	3504	
1986	3815	9
1987	5387	41
1988	9220	71
1989	15637	70
1990	21481	37
1991	34001	58
1992	66882	97
1993	113661	70
1994	162797	43
1995	359350	121
1996	523468	46
1997	924867	77
1998	1571622	70
1999	2073625	32
2000	2696620	30

Kaynak : TCMB, www.tcmb.gov.tr

2.1.4. Dar ve Geniş Anlamda Para Arzı

Para arzı asıl para, merkez bankası serbest mevduatı ve banka parasından oluşur. Para arzının genişlemesinin temel nedeni para arzı ile genel fiyat düzeyi arasında genellikle güçlü bir bağ oluşudur. Tedavüldeki para hacmi ile merkez

¹⁷³ Aslan EREN, a.g.e., s.143.

¹⁷⁴ Vural SAVAŞ, *İktisatın Tarihi*, a.g.e., s.334.

bankasındaki ve diğer tüm bankalardaki karşılıklar toplamı parasal taban olarak adlandırılır. Tedavüldeki para ile bankalardaki vadesiz mevduata dar anlamda para arzı (M1), eğer buna vadeli mevduata eklenirse geniş anlamlı para arzı (M2) denilmektedir.¹⁷⁵ Piyasada yaratılan satın alma gücü şüphesiz bu kapsamda kalmamaktadır. Dövizin yarattığı satın alma gücünü de kapsayan para arzı kavramı M2Y olarak gösterilmektedir. $M2Y = M2 + DTH$ olarak bulunmaktadır. Ayrıca M2 veya M2Y değerlerine kamunun yarattığı satın alma gücünü belirleyen resmi mevduat eklenirse M3 veya M3Y ile gösterilen para arzı büyüklüğü bulunur. Genelde enflasyonla para arzı ilişkisi araştırılırken ve/veya merkez bankasının uyguladığı para politikasının ne yönde gelişme gösterdiğini izlemek için M2 para arzına bakılmaktadır. Tablo 2.10'da M1, M2, M2Y, M3 ile değişim oranları ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Para arzında 1985-2000 yılları arasında önemli artış kaydedilmiştir.

Tablo : 2.10 Türkiye'de Dar ve Geniş Anlamda Para Arzındaki Gelişmeler (Milyar TL)

YILLAR	M1	M2	M2Y	M3	M1 %	M2 %	M2Y %	M3Y %
1985	2778	7706	8421	8627
1986	3406	9237	10424	10517	23	20	24	22
1987	5422	12833	15422	14540	59	39	48	38
1988	7854	18313	23751	21543	45	43	54	48
1989	13761	35650	44387	38350	75	95	87	78
1990	23786	58854	72952	62787	73	65	64	64
1991	36246	90414	120139	95573	52	54	65	52
1992	55073	148958	229725	158920	52	65	91	66
1993	92941	229351	399168	247329	69	54	74	56
1994	162779	450336	860778	476725	75	96	116	93
1995	309045	957984	1691357	1009513	90	113	96	112
1996	536438	1894326	3484434	2018764	74	98	106	100
1997	1086169	3925731	7326165	4355188	102	107	110	116
1998	1890002	7874247	14723229	8518690	74	101	101	96
1999	3199510	15886455	28111099	16788340	69	102	91	97
2000	5833606	24953488	47612529	26491587	82	57	69	58

Kaynak: TCMB, www.tcmb.gov.tr

¹⁷⁵ Hurşit GÜNEŞ, *Türkiye'de Para Arzını Artıran Nedenler*, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul, 1990, s.5.

Parasal göstergelerin GSMH içindeki seyrini aşağıdaki Tablo 2.11’de açıkça izleyebiliriz. Toplam mevduattaki hızlı artışın ardındaki etkenlere baktığımız da burada en önemli unsurun DTH olduğu görülmektedir. DTH’ler 1992 yılından başlayarak önemli oranda artmış ve toplam mevduatın yaklaşık yarısını oluşturur hale gelmiştir. M1 ve M2 cinsinden para arzının düşüş içinde olduğunu, buna karşılık M2Y’nin oranının arttığını görmek mümkündür. M1 ve M2 cinsinden para stoku sadece ulusal para (TL) bazındaki parasal büyüklükleri ifade ederken; M2Y bu rakama DTH’nın ilave edilmiş haliydi. M2’nin 1985’de GSMH içindeki payı %24,2 iken bu rakam 1990’ların ilk yarısında %16’ya gerilemiş, buna karşın M2Y aynı dönemde %26,3’den %36,8’e çıkmıştır. Dolayısıyla bu bize ulusal ekonomide ulusal para biriminin kullanımının giderek gerilediğini göstermektedir. Mali dengesizlikler sonucu gittikçe artan bir dolarizasyon (para ikamesi)¹⁷⁶ tehlikesi öne çıkmaktadır.

Tablo : 2.11 Parasal Göstergelerin GSMH İçindeki Payı

YILLAR	1980	1985	1988	1990	1992	1994	1996	1998	1999
Dolaşımdaki Para	4,1	2,9	2,7	2,9	2,7	2,6	2,1	2,1	2,6
M1	13,9	9,7	8,8	7,9	7,1	5,9	5,6	4,3	6,3
M2	17,4	24,2	21,1	18,0	17,3	16,2	18,7	20,3	28,9
M2Y	-	26,3	28,4	23,5	26,6	30,7	36,8	36,3	51,3
DTH	-	2,1	4,2	3,6	7,3	16,2	18,0	16,0	22,4
Toplam Mevduat	10,0	19,9	15,7	15,7	18,3	24,6	29,3	27,7	39,5

Kaynak : Erinç YELDAN, Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.131

2.1.5. Para Arzını Artıran Faktörler

Para arzı tanımları incelendikten sonra genel olarak artış nedenleri ise şöyle sıralanabilir.¹⁷⁷ Para talebi gelirdeki artış veya faizlerdeki düşüş dolayısıyla artabilir. Para arzı krediler dolayısıyla para talebine bağlı olduğundan artabilir.

¹⁷⁶ Para ikamesi (Dolarizasyon), bir ülkede yabancı para egemenliğinin arttığını ve merkez bankasının para politikası etkinliğinin azaldığı anlamına gelen olay olarak tanımlanmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Erinç YELDAN, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss.130-131, Jülide YILDIRIM, “Türkiye’de Para İkamesi ve Para Yaratma Gelirleri”, *AKÜ İİBF Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Temmuz 2000, ss.93-107.

¹⁷⁷ Hurşit GÜNEŞ, a.g.e., s.7

Kamu harcamaları çeşitli nedenlerle artırılır eğer bunu karşılayacak kamu geliri sağlanamazsa açıklar doğar. Bu açıklar ya iç borçlanma veya MB avansları ile karşılanabilir. Hazineye olan avansların para arzı üzerinde yakın bir etkisi vardır. İç borçlanma kısa vadede para arzını azaltabileceği gibi hazine bonolarının vadeleri dolduğu zaman anapara ve faizlerle birlikte doğan yükümlülük ya yeni vergilerle yada yüksek dozda bir emisyon aracıyla karşılanacaktır.

Para arzının temel olarak artış nedeni sadece bütçe açıkları değildir. Özel sektörün kredi talebindeki artış bankaların kredi arzını artırır. Bu da doğal olarak para arzını artırır. Para arzının bu mekanizma ile artışı bankaların topladıkları mevduat hacmine bağlıdır. Mevduatlar yükseldikçe bankalar daha fazla kredi verebilecek ve böylece para arzı artacaktır.

Türkiye’de 24 Ocak kararlarını izleyen yıllardan itibaren sıkı para politikası gözlenmektedir. Ancak 1984 yılından sonra her yıl kötüleşen bir parasal gelişme vardır. Temel olarak bu gelişme bütçe açıklarından kaynaklanmaktadır. Bütçe gelirleri özellikle vergiler ciddi olarak artırılamayınca kamu harcamaları özellikle daha hızlı bir kalkınma hızı için kamu sabit sermaye yatırımları artırılınca kamu sektörü borçlanma gereksinimi artmakta ve bu da MB doğrudan kredileri yoluyla para arzını artırmaktadır.

Türkiye’de para arzını artıran faktörlerin ekonometrik olarak incelenmesi sonucu şu sonuçlar ortaya çıkmıştır.¹⁷⁸

- Türkiye’de para arzı daha ziyade parasal taban dolayısıyla yeni MB’ nın aktiflerindeki artışlar dolayısıyla artmaktadır. Bu parasal tabanın ve para çarpanı gibi kontrol araçlarının etkili bir biçimde kullanılmadığını göstermektedir. Türkiye’ de reel para arzı ile para çarpanı arasındaki güçlü bir korelasyon olmadığını göstermiştir.
- Türkiye’de para arzındaki artışın temel nedeni TCMB’nin özel sektöre verdiği reeskont kredileridir.

¹⁷⁸ Hurşit GÜNEŞ, a.g.e., ss.19-40.

- Net dış varlıklardaki artış ticari bankalar aracılığıyla mevduat çarpan etkisi ile para arzını artırmakta, gerekse dövizin TL' ye çevrilmesi ile para arzını artırmaktadır.

2.2. Türkiye Ekonomisinde Temel Sorun: Kronik Enflasyon

1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisinin temel sorunu ekonomide devamlı süregelen ve kronikleşmiş olan istikrarsızlık sorunudur. Bu sorun uzun dönemde ekonominin sağlıklı büyümesini engellemektedir. Fiyat istikrarı ise kısa dönemli sorunlardır. Yüksek düzeyli ve kronik enflasyon istikrarlı ve uzun soluklu bir kalkınma programı uygulanmasını olanaksız kılar. Böyle bir dönemde uzun vadeli bir yatırım ve üretim planlaması yapmaları son derece güç ve risklidir. Son yıllarda yatırımların azalmasında kronik enflasyonun iktisadi kararları bozucu etkileri önemli rol oynamıştır.

Enflasyonun yatırımları caydırıcı bir etkisi de faiz aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Yüksek enflasyon nedeniyle yüksek kredi faizleri yatırımları engelleyen önemli bir etkidir. Enflasyon spekülâtif yatırım ve kazançları özendirdiği için üretken yatırımları frenlemekte ve üretim hacmini olumsuz yönde etkilemektedir.

Yüksek enflasyon ücret, faiz, döviz kuru gibi temel fiyatlar üzerinde sürekli baskı yaratmakta bu da iktisat politikasının uygulama alanını daraltmakta ve etkinliğini azaltmaktadır. Temel fiyatların enflasyona paralel olarak yükselmesi, maliyetleri şişirerek enflasyonu besleyici bir etki yaratmaktadır. Yüksek ve kronik enflasyon gelir dağılımındaki bozulmanın en önemli nedenidir. Gelir dağılımının düzeltilebilmesinin ön koşulu enflasyonu düşürmektir.¹⁷⁹

Türkiye'de enflasyonun temel kaynakları şöyle sıralanabilir.¹⁸⁰

Parasal nedenler;

- Kamu açıkları (KKBG)
- Banka mevduat ve kredilerinde artışlar

¹⁷⁹ Taner BERKSOY, "Makro Ekonomik Politikalar", *Türkiye Ekonomisine Sosyal Demokrat Çözümler*, Cilt 1, TÜSES Yayınları, Ankara, 1991, ss.27-28

¹⁸⁰ Aslan EREN, ag.e., s.79

- Dış ödemeler dengesinde yaşanan fazlalıklar
- Hızlı nüfus artışı

Reel Nedenler;

- Maliyet enflasyonuna neden olan etmenler
- Verim düşüklüğü
- Ekonomik darboğaz
- Tekelci eğilimlerin varlığı ve rekabet yetersizliği

Yapılan araştırmalarda, Türkiye’de enflasyon üç kaynaktan beslenmektedir. Bunlar şöyledir.¹⁸¹

Enflasyon Beklentisi: Enflasyon beklentisi fiyat artışlarıyla iki yönlü etkileşiminde bulunan bir değişkendir. Enflasyon beklentisinin yüksek olması veya beklentinin bu yönde olması para ikamesinin yanı sıra para kaçıışı ve mal talebini de özendirerek enflasyonu besleyici etki yaratır. Enflasyon beklentisi sürdüğü müddetçe bunun fiyat artışını beslemesi kaçınılmazdır. Ülkemizde enflasyon beklentisine bağlı olarak çıkan ortam, parasal reel nedenlerle yaratılan ortamın daha da güçlenmesine ve enflasyon-faiz maliyet artışı sarmalını pekiştirecek enflasyonun kronikleşmesine yol açılmaktadır.¹⁸²

Maliyetleri Şişiren Etkiler: Enflasyonun maliyetler yönünden beslenmesi bir bakıma enflasyon spiralinin doğal sonucudur. Girdi niteliğindeki mal ve hizmetlerin fiyatlarının enflasyon oranında yükseliyor olması, maliyetlerin büyümesine ve sonuçta fiyatların yeniden yükselmesine neden olur. Bu açıdan bakıldığında enflasyon kendini besleyen bir sürece dönüşmektedir. Bu sürecin kesilmesi ya enflasyonu uyaran ana etkenlerin ortadan kaldırılması ya da girdi fiyatlarına doğrudan müdahale ile olur. Türkiye’de enflasyonu en iyi açıklayan değişkenler nominal para arzındaki (M1) değişim, döviz kurlarındaki devalüasyon oranı ve bir dönem gecikmeli olarak reel kamu açığıdır.¹⁸³

¹⁸¹ Taner BERKSOY, a.g.m., s.28

¹⁸² Aslan EREN, a.g.e., s.87

¹⁸³ Ümit Eroi, a.g.m, s.104

Kamu Kesimi Finansman Açığı: Türkiye’de kamu kesimi finansman açıkları enflasyonu uyaran ve belirleyen ana kaynaktır. Bu koşullarda kısa sürede başarılı olmayı amaçlayan anti-enflasyonist program hedefi dağılmaksızın kamu açıklarını küçültmeyi ana amaç olarak tanımlaması ve politikalarını ona göre düzenlemesi gerekmektedir. Reel kamu açığındaki artışlar 1980 sonrasında ağırlıklı olarak tahvil ve bono finansmanı ile karşılandığı için genel olarak reel faizlerin yükselmesine yol açmakta bu ise maliyet enflasyonu şeklinde enflasyonist sürece katkıda bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi, Türkiye’de enflasyonla ilgili çeşitli nedenler ileri sürülmektedir. Bazı kesimler Türkiye’deki enflasyonun önemli ölçüde beklentilerden kaynaklandığını öne sürerken diğer bazıları ise, enflasyon artışında beklentilerin önemi olduğunu ancak Türkiye’deki enflasyonun temel nedeninin beklentilerden kaynaklandığını öne sürmektedir. Bu son görüşte, enflasyon kamu kesimi açıkları ile açıklanmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre, kamu maliyesinin enflasyonu etkilemesi iki şekilde ortaya çıkabilir. Bunlar, kamu açıklarının merkez bankası kaynakları ile finanse edilmesi diğer bir deyişle kamu açıklarının monetizasyonu veya kamu kesiminde üretilen ürünlerin fiyatlarının artırılmasıdır. Bunların ikisi de Türkiye’de enflasyon beklentilere bağlı olmakla birlikte, önemli ölçüde kamu kesimi açıklarına ve bu açıkların para basımı ve kamu fiyatlarını artırarak kapatılmasına bağlıdır.

Tablo : 2.12 TEFE-TÜFE Artış Oranları

YILLAR	TEFE	TÜFE
1983	30.7	
1984	50.3	
1986	30.7	
1988	70.4	77.6
1990	52.2	60.3
1992	62.1	70.1
1994	120.8	106.3
1995	88.0	93.2
1996	74.6	79.4
1997	81.3	85.3
1998	70.2	83.6
1999	53.9	63.6
2000	52.3	53.9

Kaynak : TCMB, www.tcmb.gov.tr

Enflasyon oranında meydana gelen bir artış kamu açıklarının artmasına neden olmaktadır. Bu açıklamalara göre enflasyon ile kamu açıkları arasında iki yönlü bir ilişki mevcuttur. Yani kamu açıkları enflasyonun bir nedeni olmakla birlikte enflasyonda kamu açıklarını etkilemektedir.¹⁸⁴

2.3. Dış Ödemeler Dengesinin Gelişimi

Bir ülkede yerleşik kişilerin belirli bir dönem boyunca yabancı ülkede yerleşik kişilerle yaptıkları tüm ekonomik işlerin sonucunu gösteren tablo olan ödemeler bilançosu yerliler ve yabancılar arasındaki ödemelerin yer aldığı belgedir.¹⁸⁵

Tablo: 2.13 Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Ödemeler Dengesi (Milyon \$)

YILLAR	DIŞ TİC.DEN.	CARİ İŞL.DEN.	ÖDEMELER DEN.
1980	-4603	-3408	90
1984	-2942	-1439	-66
1986	-3081	-1465	790
1988	-1777	1596	890
1990	-9555	-2625	1308
1991	-7340	250	-1029
1992	-8190	-974	1484
1993	-14160	-6433	308
1994	-4216	2631	206
1995	-13212	-2339	4658
1996	-10582	-2437	4545
1997	-15358	-2638	3344
1998	-14220	1984	447
1999	-10447	-1364	5206
2000	-22337	-9767	-2997

Kaynak : TCMB, www.tcmb.gov.tr

İşlemlerin otonom ve denkleştirici olarak grublandırıldığı ödemeler dengesi dış açık ve fazlanın belirlenmesi bakımından büyük önem taşır. Dengesizlik doğuranlar otonom işlemlerdir. Denkleştirici olanlar ise dengesizliklere bağlı olarak MB'nin gerçekleştirdiği dış rezervleri doğrudan etkiler.

¹⁸⁴ İhsan GÜNAYDIN, "Türkiye' de Kamu Kesimi Açıkları ve Enflasyon", *İktisat İşletme ve Finans*, Nisan 2001, s.69.

¹⁸⁵ Halil SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat*, Geliştirilmiş 11.Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 1996, s.304

2.3.1. Türkiye’de Ödemeler Bilançosu Hesapları ve Gelişmeler

2.3.1.1. Cari İşlemler Hesabındaki Gelişmeler

Ülkelerin ihraç ve ithal ettiği mal hizmetlerin kaydedildiği cari işlemler hesabı mal ve hizmet ticaretini kapsadığı için ülkenin milli gelir hesaplarını doğrudan etkilemektedir. Hesabın olumlu gelişimi milli geliri artırır. Mal ticareti ve hizmetler hesabını içermektedir. Mal ticaretine ilişkin açıklamalar geniş olarak bir sonraki bölümde açıklanmıştır. Ülkemizde dış ticaret dengesinin zaman içerisinde ve özellikle 1988 yılından sonra hızla aleyhte bir gelişim göstermesi cari işlemler hesabını olumsuz yönde etkilemiş ve dış açığın büyümesine neden olmuştur. Cari işlemler dengesine 1987 yılından sonra, turizm gelirlerindeki büyüme önemli katkılarda bulunmuştur. Turizm sektörünün teşviki ile ülkemize gelen turist sayısı artmış, 1985 yılında 770 milyon dolar olan net turizm geliri 1995’te 3,9 milyar dolara ulaşmıştır. Bundan sonra turizmde yaşanan kötü gidişat ile 1999’da 3,5 milyar dolara düşmüştür. Turizm özellikle 1985 yılından sonra cari işlemler dengesine önemli ölçüde net katkıda bulunmaya başlamıştır.

Cari işlemler hesabını olumsuz yönde etkileyen önemli bir kalem dış borç faiz ödemeleridir. Dış kredilerin önemli boyutlara ulaşması ve 1980 yılında 1 milyar dolar sınırını aşması cari denge üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. 1999 yılında ise önemli bir artış göstermiş ve 4,8 milyar dolara ulaşmıştır. Ülkemiz buna karşın 1982 yılından sonra faiz geliri elde etmeye başlamış ve kredili mal ve hizmet satışı sonucunda elde edilen bu gelirler 1999 yılında 2,1 milyar dolara ulaşmıştır.

Cari işlemler hesabının bir diğer önemli kalemi gelir kalemi ise, işçi gelirleridir. 1980 yılında 2 milyar dolar olan bu gelir, 1999 yılında 4,1 milyar dolara ulaşmıştır. İşçi döviz girişleri bilançonun önemli bir finansman kalemi olmakla birlikte döviz kurlarındaki gelişmelerden, iç ve dış piyasalarda uygulanan faiz oranlarından aşırı derecede etkilendiği için zaman içerisinde dalgalanma göstermektedir. 1989 yılında bu kalemin 3 milyar dolar sınırını aşmasında TCMB’nin altın piyasasını faaliyete geçirmesinin ve altın satışlarına

başlamasının çok önemli bir rolü vardır. İşçi döviz gelirleri ayrıca bedelsiz ithalatın finansmanında da kullanılmaktadır.

İşçi dövizleri 1980'li yıllarda ihracatın ortalama % 20'si kadarken bu oran ithalattaki hızlı gelişme nedeniyle gerilemeye başlamıştır.¹⁸⁶

Cari işlemler dengesi 1980–1986 yılları arasında devamlı açıkla kapanmıştır.1988 yılında ilk defa denge pozitif bakiye vermiş, bu durum istisnai olarak 1989,1991,1994 ve 1998 yıllarında da görülmüştür. (Bkz. Tablo:2.14)

2.3.1.2. Sermaye Hesabındaki Gelişmeler

Bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların, yabancı bir ülkede yaptıkları fiziki yatırımlarla, sınır ötesine aktarılan mali fonlardan oluşan sermaye hesabı, 1980-2000 döneminde Türkiye'de 1988,1991 ve 1994 yılları dışında olumlu bakiye vermiştir. Bunun sebebi özel yabancı sermaye ve portföy yatırımlarında son yıllarda görülen artış ile dış borçlardaki yükseliştir. Alınan borçlara karşılık, bu borçların ana para geri ödemeleri sermaye hesabını olumsuz yönde etkilemiştir. 1994 yılında 4,1 milyar dolarlık net çıkış olmasına karşılık 1995 yılında 4,6 milyar dolarlık giriş gerçekleşmiştir. Bu da 1995 yılındaki portföy yatırımlarındaki artış ile kısa dönemli borçlanmadaki yükselişlerin etkisiyle olmuştur.

Almanya'da çalışan Türk işçilerin bu ülke bankalarındaki tasarruflarının yani Döviz Tevdiat Hesabının TCMB'nin kullanıma sunulması ile oluşan Dresdner Bank hesabı, 1990 yılında çok önemli bir düşüş yaşamıştır. Bu durum, Türkiye'nin resmi kuruluşlar yanında özel ticari bankalardan da borçlandığını göstermektedir.1983 yılında 0,3 milyar dolar olan Dresdnerler 1998 yılında 0,6 milyar dolara ulaşmıştır.

İstatistiksel fark olup, bilançonun borç ve alacağını dengeleyen Net Hata ve Noksan Hesabı, 1980-2000 arasında dalgalı bir seyir izlemiştir. 1997 yılında

¹⁸⁶ Rıdvan KARLUK, a.g.e., ss.430-433

2,7 milyar dolar gibi oldukça yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. Tablo 2.14'te Ödemeler dengesinin başlıca kalemleri verilmiştir. Genel denge, 1980 yılında 90 milyon dolar fazlalık verirken 2000 yılında 2997 dolar açık vermiştir.

2.3.1.3. Resmi Rezervler Dengesindeki Gelişmeler

Ülkemizde resmi rezervler dengesi, 1984 ve 1991 yılları hariç 1980 ve 2000 döneminde cari işlemler ve sermaye hesaplarının net bakiyesini kapatmak için aynı miktar borçlu bakiye vermiştir. Yani bu yıllar dışında cari işlemler ve sermaye hesapları açıkları, rezerv hareketleriyle finanse edilmiştir. Bu açıkların kapatılmasına rağmen Türkiye'nin uluslararası rezervleri 1980 yılından bu yana devamlı artmıştır.

Tablo: 2.14 Ödemeler Dengesi (Milyon \$)

YILLAR	1980	1984	1986	1988	1990	1992	1994	1996	1998	1999	2000
Cari İşlemler Dengesi	-3408	-1439	-1465	1596	-2625	-974	2631	-2437	1984	-1364	-9767
İhracat(FOB)	2910	7389	7583	11929	13026	14891	18390	32446	31220	29326	31375
İthalat(FOB)	-7513	-10331	-10664	-13706	-22581	-23081	-22606	-43028	-45440	-39773	-53712
Dış ticaret dengesi	-4603	-2942	-3081	-1777	-9555	-8190	-4216	-10582	-14220	-10447	-22337
Diğer Mal ve hizmetler gelirleri	762	2366	3338	6026	8933	10419	11691	14628	25862	18748	22320
Diğer Mal ve hizmetler giderleri	-1738	-2945	-3646	-4812	-6496	-7262	-7936	-10930	-15325	-14840	-14975
Toplam Mal ve Hizmetler	-5579	-3521	-3389	-563	-7118	-5033	-461	-6884	-3743	-6539	-14992
Sermaye Hareketleri	672	73	2124	-958	4037	3648	-4194	8763	448	4671	9445
Doğrudan Yatırımlar	18	113	125	354	700	779	559	612	573	138	112
Portföy Yatırımları	0	0	146	1178	547	2411	1158	570	-6711	3429	1022
Diğer uzun vadeli sermaye hareketleri	656	612	1041	-209	-210	-938	-784	1636	3985	345	4276
Kısa vadeli sermaye hareketleri	-2	-652	812	-2281	3000	1396	-5127	5945	2601	759	4035
Net Hata ve noksan	1434	469	-118	515	-468	-1190	1769	-1781	-1985	1899	-2675
Genel denge	90	-66	790	890	1308	1484	206	4545	447	5206	-2997
Rezerv Hareketleri	-90	66	-790	-890	-1308	-1484	-206	-4545	-447	-5206	2997

Kaynak : TCMB, www.tcmb.gov.tr

DPT, www.dpt.gov.tr

2.3.2. Türkiye’de Dış Ticaretteki Gelişmeler

Türkiye’de 24 Ocak 1980 tarihinden itibaren yeni bir ekonomi politikası uygulamaya konulmuştur. Bu uygulama ile birlikte Türkiye, ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini terk ederek, dışa açık sanayileşme stratejisini benimsemiştir. Bu yeni politika temelde piyasa mekanizmasının etkin işleyişini sağlamak ve Türkiye ekonomisini dünya ekonomisi ile bütünleştirmek amacına yönelik olmuştur.¹⁸⁷

Tablo: 2.15 Dış Ticaret Gerçekleşmeleri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	Karşılama Oranı
	Değer	Değişim	Değer	Değişim			
1980	2.910	-	7.909	-	-4.999	10.819	%36,90
1981	4.703	%61,60	8.933	%12,90	-4.230	13.636	%52,65
1982	5.745	%22,20	8.842	-%1,00	-3.096	14.588	%64,98
1984	7.133	%24,54	10.756	%16,48	-3.623	17.890	%66,32
1986	7.456	-%6,30	11.104	-%2,10	-3.648	18.561	%67,15
1988	11.662	%14,45	14.335	%1,25	-2.673	25.997	%81,35
1990	12.959	%11,48	22.302	%41,22	9.342	35.261	%58,11
1992	14.714	%8,25	22.878	%8,67	-8.166	37.585	%61,34
1993	15.345	%4,28	29.428	%28,67	-14.083	44.773	%52,14
1994	18.105	%17,99	23.770	-%20,93	-5.164	41.375	%77,81
1995	21.637	%19,50	35.709	%53,46	-14.071	57.346	%60,59
1996	23.224	%7,34	43.626	%22,17	-20.402	66.851	%53,23
1997	26.261	%13,08	48.558	%11,31	-22.297	74.819	%54,08
1998	26.973	%2,71	45.934	-%5,40	-18.960	72.908	%58,72
1999	26.587	-%1,43	40.686	-%11,43	-14.099	67.273	%63,35
2000	27.324	%5,00	53.983	%35,30	-26.659	81.307	%52,99

Kaynak: www.nurolonline.com/makroveri/odemeler.htm (05.05.2001)

Ekonomik istikrar tedbirleri ve dış ticaret politikası değişikliği ile birlikte 1980 yılında 2,9 milyar \$ olan ihracat, 1981 yılında 4,7 milyar \$’a, ithalat ise 7,9 milyar \$’dan 8,9 milyar \$’a çıkmıştır. 1980 yılında ihracatta sanayi mamullerinin payının artırılması amacıyla uygulamaya konan teşvikler etkili olmuş ve 1980-1990 döneminde sanayi ürünleri ihracatının payı artmıştır. Bu gelişme tarımsal mallar ihracatının nispi payının azalmasına paralel olarak gerçekleştirilmiştir.

¹⁸⁷ Aslan EREN, a.g.e., s.108.

Tablo 2.15'te görüleceği üzere 1980 yılından sonra dış ticarete önemli gelişmeler olmuş, gerek ithalat gerekse ihracat hızla artmıştır. Türkiye'de dış ticaret dengesindeki açık, 1980'deki 5 milyar dolar seviyesinden 1988 yılında 2,6 milyar dolara gerilemiş, fakat bu yıldan sonra ithalatta görülen patlama sonucunda açık hızla artarak, 1993 yılında 14 milyar dolarlık rekor seviyeye ulaşmıştır. Dış ticaret açığı, 5 Nisan kararlarının sonucunda ithalatın azalmasına bağlı olarak önemli ölçüde küçülmüş, fakat 1995 yılında ithalatta görülen patlama dış ticaret açığını yine rekor seviyeye yükseltmiştir. Dış ticaret açıkları, Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesi ile birlikte daha da yükselmiştir. 1995 yılından sonra artış devam ederek 14 milyar \$ olan dış ticaret açığı 1997 yılında 22 milyar dolar, 1998 yılında 18 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1997 yılında hızlı gelişme gösteren ülkemiz ihracatı %13 oranında artarak %26,2 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Gümrük Birliği'nin dış ticaret üzerinde yarattığı etkiler sonucunda beklenildiği gibi, 1996 yılında ithalat artışı, ihracat artışının üzerinde olmuştur.¹⁸⁸

1998 yılının ikinci yarısından itibaren ertelenen tüketim talebi 2000 yılında canlanmaya başlamıştır. Programın ilk aylarında faiz oranlarının hızlı düşüş göstermesi, tüketici kredilerini artırmış ve ekonomide canlanmanın başlamasıyla tüketim hızla artmıştır. İç talepteki canlanmanın önemli ölçüde ithalat ile karşılanması, uluslar arası piyasalarda ham petrol ve demir çelik fiyatlarının hızla artması, 1999 yılında gerileyen ithalatın 2000 yılında hızla artmasına neden olmuştur. 2000 yılı başında hızlı artış gösteren ara malı ve sermaye malı ithalatı artış hızında yıl sonuna doğru yavaşlama gösterirken tüketim malı ithalatındaki artışın etkisiyle toplam ithalat 54 milyar dolara dış ticaret açığı da 26 milyar dolara yükselmiştir.

İthalattaki hızlı artışa karşın, ihracat zayıf bir performans göstermiş ve ancak 800 milyon dolarlık bir artış meydana gelmiştir. Bunun önemli nedenleri tarım sektöründe gözlenen düşük performanstan dolayı tarım ürünleri ihracatın gerilemesi, euro/dolar paritesinin euro aleyhine gelişmesi ve kurlarda görülen reel değerlenmedir. İhracat pazarlarındaki genişlemeye rağmen, ihracat artışının kısıtlı

¹⁸⁸ Rıdvan KARLUK, a.g.e., ss.497-498.

kalmasına neden olan etkenlerden başlıcası euronun dolar karşısında değer kaybetmesidir. Bu durum Avrupa pazarında rekabet gücünü olumsuz etkilerken, dolar cinsinden ihracat fiyatlarında da gerilemeye neden olmuştur. Dış ticaret hadlerindeki bozulma ihracat gelirindeki düşüşün önemli bir nedenidir. 2000 yılında cari işlemler dengesi açığının yükselmesinde en önemli etken dış ticaret açığındaki artıştır.¹⁸⁹

3. TÜRKİYE’ DE KAYIT DIŞI EKONOMİ SORUNU

Türkiye’de son yıllarda yaşanan ekonomik kriz kamu kesimi finansman dengesinin bozulduğunun açık bir göstergesidir. Bu noktada kayıt dışı ekonomi olgusu ortaya çıkmaktadır. Türkiye’ de özellikle 1980’li yıllardan sonra görülen kamu kesimi gelir-gider dengesizlikleri 1990’lı yıllarda da seyrini devam ettirmiştir. Vergilendirilemeyen alanların akılcı ve etkin vergilendirilememesi, yeni vergi yasalarının çıkartılmasında güçlüklerle karşılaşılması ve mevcut vergilerin etkin şekilde tahsil edilememesi, kamu açıklarının daha da artmasına neden olmuştur. Kamu açıklarının ekonomik istikrarsızlığın en önemli nedenlerinden biri olduğu düşünülürse, bu açıkların kapatılmasında borçlanma yerine vergi potansiyelinden yararlanılarak vergi gelirinin artırılmasının gerekliliği açıktır. Borçlanma yoluyla finansman kaynağı elde etme, Türkiye’de olduğu gibi, uzun dönemde ülke ekonomisini bir açmaza sürüklemektedir. Ancak vergi gelirlerini artıramayan devlet, borçlanma ile transfer yoluna gitmiştir. Bu durum faiz oranlarını yükseltmiş borçlanmayı katlayarak artırmış ve ekonomi kaçınılmaz bir şekilde borç tuzağına doğru sürüklenmiştir. Vergi gelirlerinin artırılmasında, faaliyet ve geliri kayıtlı olan mükellefler yerine, kayıt dışı kalan ve gerçek gelirini beyan etmeyen kesimlere başvurulması gerekli hale gelmiştir. Bu noktada kayıt dışı ekonomi olgusu ağırlığını hissettirmektedir.¹⁹⁰

Genel anlamda kayıt dışı ekonomi, gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistik yöntemlere göre tahmin edilemeyen ve gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür.¹⁹¹ Çeşitli ülkelerde yer altı ekonomisi,

¹⁸⁹ TCMB, Yıllık Rapor 2000, Ankara, 2001, ss.45-49.

¹⁹⁰ Emine KOBAN, “Türkiye’ de Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu ve Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü”, www.iktisat.uludag.edu.tr/dergi, (01.06.2001)

¹⁹¹ Osman ALTUĞ, *Kayıt Dışı Ekonomi*, Cem Ofset, İstanbul, 1994. s.113.

illegal ekonomi, kara ekonomi, gizli ekonomi gibi adlandırılan ve 1990'lardan itibaren ekonomistlerin ilgisini çeken kayıt dışı ekonominin¹⁹² en belirgin özelliği kayıtlı ekonomiye paralel ikinci bir sektör oluşmasına neden olması ve oluşan faaliyetlerinde devletin resmi düzenlemelerine uyulmamasıdır.¹⁹³

Kayıt dışı ekonominin boyutları, sebepleri ve sonuçları ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, ülke yöneticilerinin artan kayıt dışı ekonomi dolayısıyla kaygılanmalarını gerektirecek bir çok sebep bulunmaktadır. Bunların başlıcaları şöyledir;¹⁹⁴

- Genişleyen bir kayıt dışı ekonomi bireylerin yüksek vergi ve sosyal güvenlik yükü altında bulduklarını ve bu soruna siyasal çözüm bulmak yerine kayıtlı ekonomiden çekilmeyi tercih ettiklerini vurgulamaktadır. Şayet kayıt dışı ekonominin artışı yüksek vergi ve sosyal güvenlik yükümlülüğünden kaynaklanıyorsa bu durum bütçe açıklarına yol açacaktır.
- Kayıt dışı ekonomi boyutunun büyüklüğü politika yapıcıları içinde sorunlara sebep olacaktır. İktisat politikasının oluşturulmasında istatistikî verilerin güvenilir olması büyük önem taşımaktadır.

Buna göre kayıt dışı ekonomi milli gelirin oluşmasına katkıda bulunan¹⁹⁵, gelir yaratıcı, mevcut tekniklerle ölçülemeyen, beyan edilmemiş resmi istatistiklere girmeyen veya eksik yaratılmış kayıtlı olmayan yasal ve yasa dışı faaliyetler olarak tanımlanmaktadır.¹⁹⁶ Kayıt dışı ekonominin özellikleri ise şöyledir.¹⁹⁷

- Yasalara aykırılık
- Ahlaki normlara aykırılık

¹⁹² Ülker TOPTAŞ, *Türkiye' de Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri*, TES-AR Yayınları, No 26, Ankara, 1998, s.3.

¹⁹³ Adem KALÇA, "Türkiye' de Kayıt Dışı Ekonominin Durumu", *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Yıl 32, Sayı 4, Nisan 1995, s.45.

¹⁹⁴ "Kayıt Dışı Ekonomi Hacmi Artıyor Mu?", www.activefinans.com, (15.05.2001).

¹⁹⁵ a.g.m., www.activefinans.com, (15.05.2001).

¹⁹⁶ Sedat YETİM, *Türkiye' de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonomi*, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, No 215, İstanbul, 1999, s.3.

¹⁹⁷ Geniş bilgi için bkz., Sedat YETİM, a.g.e., ss.9-10.

- İstatistiksel olarak ölçülemezlik
- Gelir yada fayda elde etme
- Ekonomik sisteme uygunluk

Kayıt dışı ekonominin yükselişinin en önemli sebebi olarak vergi yükü ve sosyal güvenlik yükümlülüğü gösterilmektedir. Ekonomideki net ücret ile brüt ücret ve vergi öncesi net gelir arasında fark büyüdükçe kayıt dışı ekonomi büyümektedir.

Türkiye’de kayıt dışı ekonomi sorununa ülkenin içinde bulunduğu iktisadi ve mali yapı çerçevesinde yaklaşılacak olursa, 1990’lı yıllarda yaşanan ekonomik ve mali krizin ekonomide istikrarsızlığa neden olduğu görülmektedir. Bütçe açıklarındaki artış, kamu kesimi borçlanma gereğinin yıldan yıla artmasına neden olmuştur. Bütçe açıklarını kontrol altına almada başarılı olan ülkelerde uygulanan politikalara bakıldığında öncelikle vergi sisteminin etkinliğini ve verimini artırmak amacıyla yapılan düzenlemeler göze çarpmaktadır.¹⁹⁸ Bugün dünya ölçeğinde küreselleşme sonucu rekabet koşullarının sertleşmesiyle kayıt dışı ekonomi haksız rekabete neden olan bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de vergi dışı alanın genişliği, yasal faaliyetlerdeki kayıt dışılığın yer altı ekonomisinden daha fazla dikkati çekmesine neden olmaktadır. Türkiye’ye özgü yapısal nedenlerin yasal faaliyetlerde kayıt dışılığı bir yaşam biçimi haline getirmiş olmasının da bunda payı bulunmaktadır.¹⁹⁹

Aşağıdaki tabloda kayıt-dışı ekonominin büyüklüğü konusunda yapılan çalışmaların dökümü görülmektedir. Tablodanda görüleceği gibi, farklı yazarlar tarafından farklı yıllara ilişkin olarak yapılmış çalışmalar, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü konusunda birbirinden çok farklı sonuçlar vermektedir. Bu kayıt dışı ekonominin ölçülmesindeki zorluklardan kaynaklanmakla birlikte, ülkemizde kayıt dışı ekonominin ulaştığı boyut hakkında bir fikir vermektedir.

¹⁹⁸ Emine KOBAN, a.g.m.

¹⁹⁹ Ülker TOPTAŞ, a.g.e., s.19.

Tablo: 2.16 Kayıt Dışı Ekonomi

Yazarlar	Yıllar	Kayıtdışı Ekonomi / GSMH	Yazarlar	Yıllar	Kayıtdışı Ekonomi / GSMH
Altuğ	1992	35,00	Kasnakoğlu	1990	7,75
Derdiyok	1984	27,30		1990	9,34
	1991	40,40		1990	7,24
	1991	7,78		1990	9,07
	1991	26,20	Temel,	1991	1,50
Hakioğlu	1984	137,8	Şimşek ve	1991	16,40
Özsoylu	1990	7,50	Yazıcı	1991	29,90
	1990	11,50		1991	1,91
	1990	11,50		1991	1,91
Koçoğlu	1987	19,6-26-5		1991	7,88

Kaynak : Osman ALTUĞ, *Kayıt Dışı Ekonomi*, Cem Ofset, İstanbul, 1994, s.113.

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin büyüklüğü bütçe açığına, vergilemede adaletsizliğe neden olmakta, ekonomik göstergelerin güvenilirliğini azaltarak ekonomi yönetimini zorlaştırmakta, haksız rekabete ve sosyal güvenlik sisteminde bozulmaya yol açmakta, hukuk devletine ve dolayısıyla rejime olan inancı zayıflatarak ahlaki değerleri yozlaştırmaktadır. Kayıt dışı ekonominin boyutlarının büyümesi, kayıtlı ekonominin boyutlarının küçülmesi anlamına gelmektedir. Böylece esas gelir kaynağı kayıtlı ekonomiden aldığı vergi geliri olan devlet, gelir kaybına uğramakta ve bütçe açıklarıyla karşılaşmaktadır. Devletin ihtiyaç duyduğu geliri borçlanma yada emisyon yoluyla sağlaması zorunluluk haline gelmektedir.²⁰⁰

4. TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI

Belirli bir dönemdeki toplam gelirin elde edilmesine katkıda bulunanların bu gelirden almış oldukları paylara gelir dağılımı denilmektedir ve ekonomide gelir farklılıklarının ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal sonuçları ortaya koyma amacındadır. Gelir dağılımı kişisel veya fonksiyonel açıdan incelenmektedir. Fonksiyonel dağılımı, gelirin yaratılmasına katkıda bulunan üretim faktörlerinin gelirden aldıkları payları analiz ederken, kişisel gelir dağılımında ise, yaratılan

²⁰⁰ Ülker İOPTAŞ, a.g.e., s.78.

gelirin ekonomik faaliyetler göz önünde bulundurulmaksızın kişi veya aile gruplarına göre dağılımı önem taşır. Gelir dağılımı ekonomik yönden önemli olup, ekonomideki tasarruf, tüketim eğilimleri, üretilen ve tüketilen mal ve hizmetlerin niteliği ile kalitesini ortaya koymaktadır²⁰¹

Bir toplumda gelir dağılımını doğrudan belirleyen faktörler şöyle sıralanabilir:²⁰²

- Üretim araçları mülkiyetine kimin sahip olduğu
- Kamu hizmetlerinin dağılımı
- İşgücünün hareketliliği
- Toplumdaki politik tercihler
- Sendikal hakların yaygınlaşması

Bir ekonomide, hızlı fiyat artışları ve yüksek enflasyon özellikle sabit gelirliler maaş ve ücretlilerin aleyhine bir gelişme doğurur. Çünkü bu dönemlerde ücret ve maaş artışları, enflasyonla aynı oranda olmadığı için, bu kesim aleyhine gelir dağılımı değişir. Yüksek enflasyon, iç ve dış talebi bozarak enflasyonu besler, kamu açıklarını genişletir, iç ve dış borçları artırır. Kamu açıklarının kapatılması için iç borçlanma ile faizler yükselir ve artan enflasyonun beslenmesine yol açar. Enflasyon nedeniyle, gelir dağılımı daha da bozulacaktır. Ayrıca gelir dağılımındaki adaletsizlik, ekonominin istikrarlı büyümesini önleyecektir.

Gelir dağılımı konusunda önemli olan nokta, dağılımın eşitsizliğinin ölçülmesidir. Ölçümle ilgili olarak iktisat teorisinde en çok kullanılan iki araç Lorenz Eğrisi²⁰³ ve Gini Katsayısıdır²⁰⁴. Bu iki araç ülkede gelir dağılımının değişimi konusunda bilgi vermektedir.

²⁰¹ Rıdvan KARLUK, a.g.e., s.59

²⁰² Rıdvan KARLUK, a.g.e., s.60

²⁰³ Lorenz Eğrisi, belli bir dönemde ekonomide yaratılan reel gelirin yüzde olarak kişisel bölüşümünü göstermektedir.

²⁰⁴ Gini Katsayısı, eğer toplumda gelir dağılımı yüzde yüz eşit ise sıfır olur. Katsayı mutlak anlamda 1'e yaklaştıkça, gelir dağılımında eşitsizlik artıyor demektir. Eşitsizlik azaldıkça 0'a yaklaşmaktadır.

Türkiye’de 1963,1968,1973,1987 ve 1994 yıllarında gelir dağılımı araştırması yapılmıştır. Toplumun fertleri tarafından yaratılan toplam gelir, o ülkenin faktör geliri olarak dağıtılmaktadır. Böylece yapılan hane halkı gelir ve tüketim harcamaları anketleri sonucunda, en düşük gelire sahip %20 nüfusun ve ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci %20 nüfusun milli gelirden aldıkları paylar sırasıyla hesaplanmaktadır.

Aşağıda Tablo 2.17’de 1987 ve 1994 yılları gelir dağılımı anket sonuçları yer almaktadır. 1987 yılında yapılan hane halkı gelir ve tüketim harcamaları anketleri sonucuna göre en düşük gelire sahip %20 nüfus milli gelirin %5,24’ünü, ikinci %20 nüfus %9,1’ini, üçüncü %20 nüfus %14,06’sını, dördüncü %20 nüfus %21,15’ini ve en yüksek gelire sahip %20 nüfus ise %49,94’ünü almaktadır. Aynı şekilde 1994 yılı verilerini inceleyecek olursak, Türkiye genelinde 1994 yılında en düşük gelire sahip %20 nüfus toplam gelirin %54,88’ini alırken, diğer yandan en düşük gelire sahip %80 nüfusu oluşturan ve %20’lik dilimlerin tamamında 1987’den 1994’e doğru bir düşüş görülmüş ve bu düşüş en yüksek gelirli %20 nüfusa geçmiştir. %20’lik paylar dışında Gini katsayıları incelendiği zaman 1987 yılında 0,437 iken 1994 yılında 0,492 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlardan da anlaşılacağı gibi gelir dağılımının adil olmadığı ve eşitsizliğin arttığına göstergesidir.

Tablo: 2.17 Türkiye’de Gelir Dağılımı

Hane Halkı	1987	1994
1.%20	5,24	4,86
2.%20	9,61	8,63
3.%20	14,06	12,61
4.%20	21,15	19,03
5.%20	49,94	54,88
Gini Katsayısı	0,437	0,492

Kaynak: 1987 Hane Halkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, DİE, Ankara,1990

1994 Hane Halkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, DİE, Ankara,1997

Yapılan gelir dağılımı araştırmalarında adil olmayan bir dağılım görölmektedir. Halen ölkelerin yarısı nüfusun %20'si tarafından kullanılmaktadır.

Ölkemizde nitelikli işgücü dağılımındaki dengesizliğin giderilmesi nitelikli işgücünün artırılmasını gerektirir. Bu da eğitim olanaklarının olabildiğince eşit ölçüde dağıtılması ve verilen eğitimin nitelikli olması ile mümkün olacaktır. Özellikle 24 Ocak Kararlarından sonra ölkemizde faiz, kar, rant paylarının milli gelir içindeki oranında artış eğiliminin olması, uygulanan yüksek faiz politikaları sonucunda yatırımlar azalmış ve bu politikalar rant ekonomisini güçlendirerek istisna, muafiyet, teşvik ve korumacı politikalarla tam rekabet şartlarını bozan tekelleri piyasaları oluşturmuş ve haksız kazançlar artarak gelir dağılımındaki dengesizlikler daha da bozulmuştur.²⁰⁵

5. TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİKRAR

Bir ölkede büyüme hızı, ölkenin GSMH'sı kadar önemlidir. Bu hız gelirin sabit fiyatlarla artışı olarak ifade edilebileceği gibi, sabit fiyatlarla artış oranı olarak da belirlenebilir. Genelde ekonomi teorisinde büyüme hızı sabit fiyatlarla GSMH'daki yıllık artıştır. Diğere bir anlatımla reel milli gelirden bir önceki yıla oranla gerçekleşen artış hızıdır.

Dördüncü beş yıllık kalkınma planında 1980 yılında 24 Ocak istikrar kararlarının etkisiyle büyüme hızı -%2,8 olmuştur. 1984 geçiş dönemi sonunda uygulamaya konulan Beşinci Beş yıllık Kalkınma Planında hedeflenen %6,5' tur. Gerçekleşen ise %5'ler düzeyindedir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında ise hedeflere ulaşamamıştır. Şüphesiz bu olumsuz gelişmede 1994 yılında üç temel sektördeki küçülmenin önemli rolü olmuştur.

²⁰⁵ Erkan İŞİĞİÇOK, "Türkiye'de Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırılması Bir Analizi", www.iktisat.ubudag.edu.tr/dergi, (30.05.2001)

Tablo: 2.18 GSMH ve KBDGSMH'daki Gelişmeler

YILLAR	GSMH %*	KBDGSMH(\$)**
1980	-2,8	1539
1981	4,8	1570
1982	3,1	1375
1983	4,2	1264
1984	7,1	1204
1985	4,3	1330
1986	6,8	1462
1987	9,8	1636
1988	1,5	1684
1989	1,6	1959
1990	9,4	2682
1991	0,3	2621
1992	6,4	2708
1993	8,1	3004
1994	-6,1	2184
1995	8,0	2759
1996	7,1	2928
1997	8,3	3079
1998	3,9	3255
1999	-6,1	2879
2000	6,1	2986

Kaynak: TCMB, www.tcmb.gov.tr

*Sabit (1987) Fiyatlarla (DİE)

**Cari Fiyatlarla (DİE)

1994 yılında diğer plan dahilindeki yıllarda hedeflenen büyüme hızlarına ulaşılmıştır. Fakat 1994 yılında - %6,1 bir büyüme sağlanmasına 5 Nisan İstikrar Programı yol açmıştır. Ayrıca bu dönemde yani 1990-1993 yılları arasında büyüme hızı istikrarsız bir yapıda gerçekleşmiştir. Bu dönemde yüksek kamu açıkları ve kısa vadeli sermaye girişi ile desteklenen iç talep genişlemesi, büyümenin itici gücü olmuştur. Böylece 1994 yılında - %6,1 ile Cumhuriyet tarihinin rekor eksi büyümesine ulaşılmıştır. 1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde GSMH artışı % 5,5 - % 7,1 arası olarak görülmüştür. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının yürürlüğe girmediği 1995 yılında Türkiye' de büyüme hızı % 8 olarak gerçekleşmiştir. Kalkınma planı içerisinde 1999 yılında yine 1994 yılındaki gibi rekor eksi -% 6,1 bir büyüme hızı sağlanmıştır. GSMH'nın yıl ortası nüfusa bölünmesiyle bulunan KBDGSMH, yalın olarak ekonominin zaman içindeki gelişimini ortaya koyar.²⁰⁶ KBDGSMH'nın nüfus artış oranından daha fazla artması, o toplumda refahın

²⁰⁶ Rıdvan KARLUK, a.g.e., s.43.

arttığının bir göstergesidir. 1980 yılında DİE KBDGSMH'yı 1.539 \$ olarak belirlemiştir. Bu rakam 2000 yılında 2.986 \$' a ulaşmıştır. Bu ortalama rakam değerlendirilirken, bölgesel gelişmişlik ve gelir farklılıklarını göz ardı etmemek gerekir.

1980-2000 yılları arasındaki KBDGSMH dolar olarak Tablo 2.18'de görülmektedir. 1980 yılında 1539 dolar iken 1990 yılında 2682 dolar ve 2000 yılında 2896 dolar olarak gerçekleşmiştir. 1993 yılında 3004 dolar ile en yüksek seviyeye ulaşmış, 5 Nisan Kararları nedeniyle 1994 yılında 2184 dolar olarak gerçekleşmiştir.



BÖLÜM III

TÜRKİYE'DE PARASAL VE MALİ DİSİPLİNSİZLİĞİ ÖLÇMEYE YÖNELİK EKONOMETRİK ANALİZ

1. TÜRKİYE'DE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Yirminci yüzyılda gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının GSMH içindeki payı belirgin bir yükselme göstermiştir. Kamu harcamalarındaki bu artışın nedenleri konusunda öne sürülen hipotezlerden birisi de Buchanan-Wagner'e aittir. Buchanan-Wagner'e göre, 1950'lerden sonra başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerdeki kamu harcamalarındaki yükselme, büyük ölçüde hükümetlerin denk bütçe politikasından vazgeçerek açık bütçe politikası izlemelerinden kaynaklanmıştır. Açık bütçe politikası hem kamu hizmetlerinin daha düşük vergilerle finanse edilmesi nedeniyle vatandaşlarca, hem de seçilme ve yeniden seçilme amacıyla politikacılarca desteklenmiştir. Bu hipoteze göre, gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarındaki artış, açık bütçe politikasından kaynaklanmıştır.

Türkiye'de Buchanan-Wagner hipotezinin geçerliliğini test etmek için T.YAY tarafından 1993 yılında yapılan çalışmada²⁰⁷ Granger nedensellik testine dayanan bir model kullanılmıştır. Modelde bütçe açıklarının kamu harcamaları üzerindeki etkisi araştırılmış, Türkiye ile ilgili şu bulgulara ulaşılmıştır: 1950-1980 döneminde bütçe açıklarındaki artış, kamu harcamalarının GSMH içindeki payını artırmıştır. Bu dönemde, kamu harcamalarından bütçe açıklarına doğru istatistikî nedensellik bulunamamıştır. 1980-1990 dönemi üç aylık verilerin bulgularına göre ise, kamu harcamaları ile borçlanma arasındaki ilişki, kamu harcamalarının GSMH içindeki payından borçlanmanın kamu harcamalarını karşılama oranına doğrudur. Söz konusu tespit, son yıllarda bütçe açıklarındaki artışın kamu harcamalarını artırdığı şeklindeki yaygın kanının aksini ifade eder. Kamu harcamalarının bu dönemde borçlanma ile finanse edildiği görüşünü

²⁰⁷ Tırhan YAY, "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Kamu Harcamaları İlişkisi Üzerine Bir Test", *Toplum ve Ekonomi*, Sayı 4, Nisan 1993, ss.105-107

destekler. Hipotez 1950-1980 dönemi için reddedilmezken, 1980-1990 dönemi için reddedilmiştir.

Wagner Yasasının Türkiye’de geçerliliği üzerine bir dizi çalışmalar yapan S.ULUTÜRK, çalışmalarının sonucunda Türkiye’de Wagner yasasının geçerliliğinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.²⁰⁸ Yaptığı çalışmaları ise şöyle sıralayabiliriz. İlk çalışmasında Peacock-Wiseman modelini test etmiştir. Peacock-Wiseman Wagner’in, kamu harcamalarındaki artışın, toplam üründeki artıştan daha fazla olacağını savunduğunu ileri sürmektedirler. Bu varsayıma göre, kamu harcamalarındaki artış öncelikle sosyal gelişmeye bağlı olarak devlet faaliyetlerinin artmasının bir sonucudur. Bu yaklaşıma göre kamu harcamaları, GSYİH’nın artan bir fonksiyonudur. Kamu harcamalarının GSYİH’ya göre esneklik katsayısı birden büyüktür. Geleneksel Peacock-Wiseman modelinin Türkiye için testi sonucunda esneklik katsayısı 0,99478 çıkmıştır. Buna göre geçersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır.

İkinci olarak Goffman ve Mohar modelini test etmiştir. Goffman ve Mohar; gelişme ve/veya büyüme sürecinde olan ekonomilerde kamu sektörü faaliyetlerinde artış olacağını, bunun kamu harcamalarına dönüştürülmesi halinde ise, harcamaların artacağını kabul etmektedirler. Ancak bunun harcamalardaki artışın açıklanmasında tek başına yeterli olmayacağını ileri sürmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerde harcamaların artışını açıklamak için fiyatların ve nüfus artışının dikkate alınması gerektiğini açıklamaktadırlar. Modelde GSYİH’yi kişi başına GSYİH’ya dönüştürerek kullanmışlardır.²⁰⁹ Bu modelin geçerli olabilmesi için harcamaların, kişi başına GSYİH’ya göre esneklik katsayısının 1’den büyük olması gerekmektedir. Türkiye için modelin tahmin edilmesi sonucunda esneklik katsayısı 1,0636 olduğu için geçerlidir.²¹⁰

Üçüncü olarak Musgrave modelinin testini yapmıştır. Musgrave göre, düşük gelir düzeyinden daha yüksek gelir düzeyine geçen ekonomilerde kamu harcamalarının GSYİH içindeki payının bağımlı değişken olarak kabul edilmesi

²⁰⁸ Süleyman ULUTÜRK, a.g.e., s.213

²⁰⁹ Süleyman ULUTÜRK, a.g.e., s.83

²¹⁰ Süleyman ULUTÜRK, a.g.e., 213

gerekmektedir. Bu modelin geçerli olabilmesi için kamu harcamalarının GSYİH'ya oranının kişi başına GSYİH'ya göre esneklik katsayısı 1'den büyük olması gerektiği ileri sürülmektedir. Türkiye için modelin tahmin edilmesi sonucunda $-0,00608$ bir esneklik katsayısı elde edilmiştir ve geçersizdir.²¹¹

ULUTÜRK, Türkiye'de kamu harcamalarında büyüme yönlü ilişkileri Ram'ın iki sektörlü üretim fonksiyonu modelini kullanarak test etmiştir. GSMH büyüme oranı ile kamu sektörü büyüme oranı yani kamu harcamalarının büyüme oranı arasındaki ilişki Ram tarafından, iki sektörlü üretim fonksiyonu modeli ile açıklanmaktadır.²¹² Ram, bu çalışmada, kamu sektörü üretiminin özel sektör üretimi üzerinde pozitif dışsallık etkisinin olduğunu kabul etmektedir. Türkiye için sınınanan modelin tahmin sonuçları şöyle açıklanabilir: Elde edilen verilere göre, Türkiye'de kamu sektörünün özel sektör üzerinde dışsallık etkisi vardır. Ayrıca kamu sektöründeki büyüme, GSMH'da da büyüme etkisi yaratmaktadır. Rakamsal olarak kamu sektörü büyüme oranında 1 birimlik artış, toplam ürün büyüme oranında 0,6306 birimlik artışa yol açmaktadır. Konsolide bütçe harcamaları doğrudan GSMH'yı artırmaktadır. Ayrıca kamu harcamalarının özel sektör üzerindeki dışsallık etkisi pozitif olmaktadır.

Ayrıca, Türkiye'de Kamu Harcamaları ile GSMH'nın Granger nedensellik testi ile bu iki büyüklük arasında nedensel ilişkiyi sınınanmıştır. Türkiye için 1963-1993 dönemini kapsayan kamu harcamaları ile GSMH arasında Granger nedensellik ilişkisini araştırmaya yönelik geliştirilen model sınınanmış ve modelin tahmin sonuçları şöyledir: Türkiye'de incelenen dönemde kamu harcamalarından GSMH'ya doğru Granger tipi nedensellik ilişkisi ortaya çıkmıştır. GSMH'daki değişiklikler kamu harcamaları ile açıklanabilmektedir. Diğer bir deyişle, Türkiye'de GSMH'yı etkileyen faktörlerden biri kamu harcamalarıdır. Bu nedenselliğin anlamlı olup olmadığına ilişkin yapılan testte ise, kamu harcamaları GSMH'nın anlamlı nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani kamu harcamaları şimdiki değerleri GSMH'yı etkilemektedir.²¹³

²¹¹ Süleyman ULUTÜRK, a.g.e., s.84

²¹² Süleyman ULUTÜRK, a.g.e., ss.213-215

²¹³ Süleyman ULUTÜRK, a.g.e., ss.225-229

Kamu kesimi açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik bir çalışma ise, İ.GÜNAYDIN tarafından Granger nedensellik testinin Hsiao versiyonunu kullanarak yapılmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'deki 1975-1998 dönemine ilişkin yıllık veriler kullanılmıştır. Çalışmada, kamu kesimi borçlanma gereği ve TEFE kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar ise şöyledir: 1975-1998 dönemine ilişkin veriler sonucu kamu kesimi açıkları ile enflasyon arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Çalışmada varılan sonuç, Türkiye'deki enflasyonun önemli ölçüde kamu açıklarından kaynaklandığı görüşü ile tutarlıdır. Elde edilen sonuçlar, Türkiye'de kamu açıkları enflasyon konusunda Batavia-Lash (1993), Önder-Kirmanoglu (1996) ve Gökçe (2000) ile tutarlıdır.²¹⁴ Bu sonuca göre, kamu kesimi açıklarının parasallaşması enflasyonu artırmakta, artan enflasyonun nominal kamu harcamalarını artırıcı etkisi vergi gelirlerini artırıcı etkisinden daha hızlı ortaya çıktığı için de kamu açıkları artmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, Türkiye'de enflasyonun düşürülmesi için beklentilerin değişmesi önemli olmakla birlikte kamu açıklarının azaltılması daha büyük önem taşımaktadır.

Ümit EROL ise, 1997 yılında yaptığı çalışma ile vergi gelirlerinin ulusal gelire olan duyarlılığını araştırmış ve son yıllarda önemli ölçüde azalmalar olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada, 1963-1978 ve 1980-1994 dönemleri ele alınmış ve karşılaştırılmıştır. Her iki dönem için reel vergi geliri reel ulusal gelire regres edilmiştir. Yani vergi gelirlerindeki değişimin ulusal gelirden ortaya çıkardığı değişimi bulmak için. Regresyon tahmininde Cochrane-Orcutt yöntemi kullanılmıştır. Şu sonuçlara ulaşılmıştır: 1963-1978 döneminde reel ulusal gelirdeki 1 birim artış reel vergi gelirini 0,266 birim (%2,66) artırmaktadır. Aynı oran 1980-1994 döneminde 0,114'e düşmüştür. Bu veriler 1980'den sonra Türkiye'de kamu gelirin reel ulusal gelir karşısındaki duyarlılığını önemli ölçüde yitirdiğini göstermektedir.²¹⁵

Yine aynı çalışmasında EROL, enflasyon modeli kurarak şu verileri kullanmıştır. Türkiye'de enflasyonu açıklayan en iyi değişkenlerin, nominal

²¹⁴ İhsan GÜNAYDIN, a.g.m., s.69-76

²¹⁵ Ümit EROL, a.g.m., s.100

para arzındaki (M1) değişmeler, döviz kurlarındaki değişmeler (devalüasyon) oranı ve bir dönem gecikmeli olarak reel kamu açığı olduğunu ele alarak modelde bu veriler arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Regresyon tahminine göre Hildreth-Lu yöntemi kullanılmış ve şu sonuçlar elde edilmiştir. 1980 öncesinde, enflasyonu açıklayan en önemli değişken nominal para arzındaki büyümedir. Nitekim 1963-1978 döneminde nominal para arzında 1 birim artış, fiyatlarda 0,799 birim artışa yol açmaktadır. 1980 sonrasında ise nominal para arzı enflasyonist süreçte etkili olmakla birlikte söz konusu etki 1980 öncesi kadar güçlü değildir. Nominal para arzındaki 1 birimlik büyüme fiyatlarda 0,610 birim artışa yol açmaktadır. Zayıflayan parasal etkinin yerini büyük ölçüde yeni bir nominal değişken olan döviz kurlarındaki değişim almaktadır.²¹⁶

AKTAN, UTKULU ve TOGAY ise, bütçe açığı ile para arzı arasındaki nedensellik ilişkisi için Türkiye’de 1950-1995 arasındaki dönemi ele alan bir çalışma yapmışlar ve gerek para arzı ile enflasyon ve gerekse bütçe açığı ile para arzı arasında nedensellik ilişkisini tespit etmişlerdir. İlişki her ikisinde de tek yönlüdür.²¹⁷ Para arzındaki artışlar fiyat artışlarının ve bütçe açığındaki artışlarda para arzındaki artışların Granger nedenleridir. Elde edilen sonuçlara göre, Türkiye’de para arzının artışı enflasyonu doğrudan etkilemektedir. Ayrıca, ülkemizde bütçe açığındaki artışlar para arzını doğrudan etkilemektedir. Aynı zamanda dolaylı bir ilişkide çıkmaktadır. Bütçe açıklarının artışı para arzını artırmakta ve bu da enflasyonu etkilemektedir.²¹⁸

2. YÖNTEM

Çalışmamızda Türkiye üzerine yapılmış uygulamalı çalışmalar da dikkate alınarak, parasal disiplinsizliğin belirlenmesine yönelik olarak para arzı ile enflasyon ve para arzı ile büyüme arasındaki nedensel ilişki, Granger nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir.

²¹⁶ Ümit EROL, a.g.m., s.104

²¹⁷ Selahattin TOGAY, Türkiye’de para arzı ve fiyatlar genel seviyesi arasındaki nedensellik ilişkisini 1990 sonrası dönem için ve üçer aylık veri kullanarak Granger yöntemi ile test etmiştir. Togay’ın üçer aylık veriler kullanarak, 1980 sonrası dönem için ulaştığı bulgular, değişkenler arasında çift yönlü nedenselliğe işaret etmektedir. Geniş bilgi için bkz. Selahattin TOGAY, *Para Arzının İçselliği Dışsallığı Tartışması: Türkiye Örneği*, Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997

²¹⁸ Coşkun Can AKTAN, Utku UTKULU ve Selahattin TOGAY, a.g.e., ss.39-90

Yapılan uygulamada dönem olarak 1980-2000 yılları ele alınmıştır. Dönemin 1980 sonrası olarak belirlenmesinin iki temel nedeni vardır. İlki parasal ve mali disiplinsizliğin söz konusu dönemde artmış olduğuna ilişkin iddiaların yaygınlaşması, ikincisi ise aynı dönemde piyasa mekanizmasının işlerliğinin artmış olmasının, parasal ve mali disiplinsizliğin makro ekonomik göstergelerde (enflasyon, faiz oranı, ödemeler dengesi açıkları v.s.) daha net izlenmesine olanak vermesi dolayısıyladır.

Çalışmamızda, nedensel ilişkinin aranmasında zaman serileri kullanılmıştır. Granger nedensellik testinin yapılabilmesi için öncelikle modelde kullanılacak serilerin durağan olması gerekir. Ekonomik veriler artma eğiliminde olduğu için durağan değildir. Granger nedensellik testi yapılırken öncelikle veriler durağan hale getirilmiştir. Granger nedensellik testi için verilerin durağanlığı önem taşımaktadır. Durağan olmayan serilerle yapılacak regresyon analizleri yapay olarak yüksek test istatistiklerine ve sahte regresyon sonuçlarına yol açabilecektir.²¹⁹ Bu nedenle bu testte kullanılan verilerin durağan olmasına özellikle özen gösterilmiştir. Stokastik bir sürecin ortalaması ve varyansı zaman dönemi boyunca bir değişme göstermiyorsa, seri durağan zaman serisi olarak adlandırılır. Durağan olmayan seriler, logaritma alma, fark alma, filitreleme ve trend arındırma yöntemleriyle durağan hale getirilir. Ekonomik değişkenler genellikle gerçek değerleri üzerinde değil, logaritmik değerleri üzerinde doğrusaldır. Ayrıca Box ve Jenkis, logaritma alma yanında genellikle birinci ve ikinci dereceden farkların alınması ile durağanlığın sağlanacağını belirtmektedir.²²⁰ Logaritma ve fark almak için aşağıdaki işlemler sırasıyla yapılır:

Örneğin; $LSGSMH_t = L(SGSMH_t)$

$$\Delta LSGSMH_t = LSGSMH_t - LSGSMH_{t-1}$$

$$\Delta^2 LSGSMH_t = \Delta LSGSMH_t - \Delta LSGSMH_{t-1}$$

²¹⁹ Coşkun Can AKTAN, Utku UTKULU ve Selahattin TOGAY, *Nasıl Bir Para Sistemi*, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayını, İstanbul, 1998, s.86

²²⁰ Süleyman ULUTÜRK, a.g.e., s.217

Değişkenlerin katsayılarının yorumlanmasının kolaylaştırılması (elastikiyet olarak yorumlanabilmesi) ve durağanlığının sağlanabilmesi için logaritmaları alınmıştır. Logaritmaları alınan değişkenlerin durağanlığının ölçülebilmesi için de Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi yapılmıştır. Durağan olmayan serilerin farkları alınarak durağanlığı sağlanmıştır. Bunun sonucunda modelde kullanılan M2, TEFE, Toplam Kamu Harcamaları (TKHRC)'nin logaritmaları alınmış, Sabit Fiyatlarla GSMH (SGSMH) ve Transfer Harcamalarının (TRFHRC)'nin ise logaritmalarının alınmasının yanı sıra birinci dereceden farkları alınarak durağanlığı sağlanmıştır. Bu çalışmada para arzı (LM2) ile enflasyon (LTEFE), para arzı ile büyüme (Δ SGSMH), toplam kamu harcamaları ile enflasyon ve transfer harcamaları ile büyüme arasında nedensellik ilişkileri test edilmiştir.

3. VERİLERİN ANALİZİ

Bu analizde kullanılan veriler, şu şekilde elde edilmiştir.

- Enflasyon rakamları olarak, 1982-2000 yılları için TEFE verileri, DİE 1987=100 bazlı endeksten alınmıştır. 1980-1981 yılları verileri ise, DİE 1963=100 bazlı endeksten yararlanılarak seriye ilave edilmiştir.
- Para arzı olarak M2 kullanılmıştır. Gerek M2 gerekse Sabit Fiyatlarla (1987) GSMH rakamları, TCMB veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir.²²¹
- Kamu harcamalarına ilişkin veriler ise Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü internet sayfasından elde edilmiştir.²²²

4. GRANGER NEDENSELLİK TESTİ

İktisatta ve genel olarak deneysel olmayan verilere dayanılarak istatistiksel araştırma yapılan disiplinlerde, nedensellik ilişkisinin saptanıp saptanamayacağı tartışılan bir konu olup, bu saptama ancak istatistiksel

²²¹ TCMB, www.tcmb.gov.tr

²²² Muhasebat Genel Müdürlüğü, www.muhasabat.gov.tr

yöntemlerle yapılabilmektedir. Nedenselliğin sınanabilir bir hipotez olarak ifade edilebilmesi gerektiği konusunda ilk model çalışmasını Granger 1969 yılında yapmıştır. Granger testinde, iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı ve hangisinin diğerini etkilediği (yönü) test edilmektedir. Bunun için önce, iki değişken arasındaki etkileşim yönü test edilmektedir.

Nedensel ilişki yada neden-sonuç ilişkisi, “ X_t , Y_t ’ nin nedenidir yada aynı anlama gelmek üzere Y_t , X_t ’ nin sonucudur” biçiminde bir önermedir.

Bu önerme istatistiksel olarak;

- X_t , Y_t ’yi açıklar,
- X_t varsa Y_t ’de vardır,
- X_t , Y_t ’yi tam olarak açıklar,

gibi birbirleriyle ilişkili üç farklı anlamda kullanılabilir. Bu üç ifadeden ilkinde, X_t ’nin Y_t için gerekli bir koşul olduğu, ikincisinde X_t ’nin Y_t için yeterli bir koşul olduğu ve üçüncüsünde de X_t ’nin Y_t ’nin hem yeterli hem de gerekli bir koşul olduğudur. X_t ’nin Y_t için gerekli bir koşul olması Y_t ’yi X_t dışında açıklayan başka değişkenlerinde olduğu anlamına gelmektedir. Bu değişkenlerin her biri gerekli koşul, hepsi birlikte yeterli koşulu ifade eder.²²³

Nedenselliğin yönü, iki değişken arasındaki ilişkinin tek yönlü mü ya da karşılıklı mı olduğunu ortaya koyar. Nedenselliğin yönünü belirlemek, iktisadi model kurma aşamasında modele hangi değişkenlerin içsel, hangilerinde dışsal olarak konulacağına belirlenmesinde önemli olmaktadır.

Üç tür nedensel ilişkiden söz edilebilir. Nedensellik iki değişkenden sadece birinden diğerine doğru ise bu durumda tek yönlü nedensellik vardır. Yani t döneminde X_t ’nin tahmininin Y_t ’nin sağladığı bütün bilgiler kullanılarak yapılmasında elde edilen sonuç, bu bilgiler kullanılmadan yapılan tahminden daha iyi ise, Y_t ’nin X_t ’ye neden olduğu söylenir ve tek taraflı bir nedensellik söz konusudur. Bu ifade $Y_t \rightarrow X_t$ biçiminde gösterilir. Karşılıklı nedensellik

²²³ Süleyman ULUTÜRK, a.g.e., s.102

yukarıdakinden farklı olarak, sadece değişkenlerden birinden diğerine doğru olmaz, aynı anda her iki değişkene doğru da olabilir. Buna iki yönlü nedensellik yada geri bildirim de denilmektedir. Bu tür nedensel ilişki $Y_t \leftrightarrow X_t$ biçiminde gösterilir. İki yönlü nedenselliğin bulunması her iki değişkenin de modelde içsel değişken olarak yer alması anlamına gelmektedir. Üçüncü olarak değişkenler arasında bir nedensel ilişki bulunmayabilir. Bu durum $X_t \nleftrightarrow Y_t$ şeklinde gösterilir. Bu modelde test edilen değişkenlerin farkları kullanılmaktadır. Değişkenlerin logaritmaları ele alındığından, farkları da değişme oranlarını göstermektedir. Farkların kullanılmasının diğer bir nedeni de, fark almak suretiyle değişkenlerin durağan hale getirilmesinin mümkün olmasıdır. Yani ortalaması ve varyansı sabit olmalıdır. Durağan olmayan serilerle yapılacak regresyon analizleri yapay olarak yüksek test istatistiklerine ve sahte regresyon sonuçlarına yol açabilecektir.²²⁴

Y_t 'nin gerçek değerini öngörmeye, X_t 'nin şimdiki değerinin modelde yer alması, yer almamasından daha iyi sonuç verirse bu durumda da X_t 'den Y_t 'ye veya Y_t 'nin X_t 'ye neden olup olmadığı hipotezi test edilmiştir.

5. UYGULAMA SONUÇLARI

5.1. ADF Test Sonuçları

Analizimizde kullandığımız verilerin durağanlığı ile ilgili yapmış olduğumuz ADF test sonuçları aşağıdaki Tablo: 3.1' de verilmiştir. Yapılan ADF birim kök testi sonuçlarına göre, sabit fiyatlarla GSMH (Δ LSGSMH) ve transfer harcamaları (Δ LTRNSFRHRC) birinci dereceden durağan çıkarken, para arzı (LM2), enflasyon (LTEFE) ve toplam kamu harcamaları rakamları (LTPKAMUHRC) ise düzeyden durağan çıkmıştır. Logaritmaları alınan SGMH ve TRNSFRHRC'nın birinci dereceden farkları alınmıştır. Bunun sonucunda durağanlığı sağlanmış olan verilerle test yapılmıştır. Ayrıca Tablo: 3.1'de kritik değerler de verilmiştir.

²²⁴ Coşkun Can AKTAN, Utku UTKULU ve Selahattin TOGAY, a.g.e., s.86

Tablo 3.1 ADF Test Sonuçları

DEĞİŞKEN	ADF	KRİTİK DEĞERLER
LM2 ⁽¹⁾	2.882333	1% -3.8067 5% -3.0199 10% -2.6502
Δ LSGSMH ⁽²⁾	-5.401927	1% -3.8304 5% -3.0294 10% -2.6552
LTEFE ⁽³⁾	3.169806	1% -3.8067 5% -3.0199 10% -2.6502
LTPKAMUHRC ⁽⁴⁾	3.871860	1% -3.8067 5% -3.0199 10% -2.6502
Δ LTRNSFRHRC ⁽⁵⁾	-3.999700	1% -3.8304 5% -3.0294 10% -2.6552

⁽¹⁾ %10 kritik değerine göre düzeyden durağandır.

⁽²⁾ 1.farkı alınarak %1 kritik değerinden durağanlığı sağlanmıştır.

⁽³⁾ %5 kritik değerine göre düzeyden durağandır.

⁽⁴⁾ %1 kritik değerine göre düzeyden durağandır.

⁽⁵⁾ 1.dereceden farkı alınarak %1 kritik değerinden durağanlığı sağlanmıştır.

5.2. Para Arzı (M2) ile Enflasyon (TEFE) Arasındaki Granger Nedenselliği

Türkiye’de 1980-2000 yılları arasındaki verileri kapsayan Granger nedensellik testi sonuçları Tablo 3.2.’de verilmiştir.

Tablo: 3.2. Para Arzı (M2) ile Enflasyon (TEFE) Arasındaki Granger Nedenselliği

HİPOTEZ	GÖZLEM	F İSTATİSTİĞİ	OLASILIK	DURUM
M2 → TEFE	20	40.2617	7.3E-06	Hipotez Kabul
TEFE → M2	20	6.15034	0.02391	Hipotez Kabul

Tablo 3.2.’de görüldüğü gibi enflasyon (LTEFE) ile para arzı (LM2) arasında Granger anlamda bir nedensel ilişkinin varlığı ortaya çıkmıştır. Yani M2’deki artışlar enflasyonu etkilemekte, bu ise para arzında artışa neden

olmaktadır. İki yönlü (karşılıklı) bir Granger nedenselliği ortaya çıkmıştır (LM2 \leftrightarrow LTEFE).

1980'den sonra Türkiye'de artan kamu kesimi açıkları finansman sağlanmasında ciddi sorunlar meydana getirmiştir. Artan kamu kesimi açıklarının merkez bankası kaynaklarından karşılanması sonucunda para arzında artma meydana gelmektedir. Artan para arzı ise enflasyonu artırmakta ve neticede enflasyon kamu açığı ve para arzı arasında bir döngü ortaya çıkmaktadır. Derdiyok (1992) ve Ülengin (1995)'in yaptıkları nedensellik analizleri sonucu çalışmalarından çıkan ortak sonuç²²⁵ bizimki ile aynı olup, Türkiye'deki enflasyonist sürecin açıklanmasında para arzı istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Para arzındaki artış enflasyona neden olmakta ve yükseltmektedir. Enflasyonist süreçte TCMB kaynaklarının bütçe açıklarının kapatılması için kullanıldığının tespiti, Türkiye'de parasal disiplin ve parasal istikrara olan gereksinimi açıkça ortaya koymaktadır.

Kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılamada yetersiz kalması nedeniyle, gelişmekte olan ülkeler, dış borçlanma olanaklarının da sınırlı olması ve menkul kıymetler piyasasının gelişmemişliği yüzünden, finansman gereksinimini daha çok merkez bankası kaynaklarına başvurarak karşılamaktadırlar. Açığın bu şekilde kapatılmaya çalışılması, para arzının ve enflasyon artmasına böylece para biriminin değerinin düşmesine neden olmaktadır. Bunun yanında yüksek enflasyonun da reel vergi gelirlerini eritip bütçe açıklarının artmasına neden olabilecektir. Türkiye'de enflasyon ile ilgili olarak ileri sürülen görüşlere göre, enflasyon önemli ölçüde beklentilerden kaynaklanmaktadır. Fakat beklentilerin önemli olması yanında, enflasyonun temel nedeninin kamu maliyesinden kaynaklandığı ileri sürülebilmektedir. Yukarıda açıkladığımız gibi kamu maliyesinden kaynaklanan sorunlar yani kamu açıkları ve bunların para arzı yoluyla kapatılmaya çalışılması enflasyonun artmasına ve kronikleşmesine yol açmaktadır. Bu Türkiye'de enflasyonun parasal kökenlerine ilişkin önemli bir bulgudur. Bu nedenle açıkların finansmanında monetizasyon ve/veya borçlanma yoluna gitmenin bir sınırı

²²⁵ Coşkun Can AKTAN, Utku UTKULU ve Selahattin TOGAY, a.g.e. s.80

olmalı ve vergi gelirini artırıcı çareler düşünülmelidir. Kayıt dışı ekonomi hacminin büyük olması nedeniyle, 1996 yılı rakamları ile devletin yıllık vergi kaybı 1,5 katrilyon liradır. ALTUĞ'a göre²²⁶, 1996 yılı hesaplarında kayıt dışı ekonomi hacmi 8 katrilyon lira ile o yıl bütçesini ikiye katlamıştır. Vergileri artırmanın yanı sıra kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması ile vergi kabının önlenmesi bütçe açıklarının finansmanında kaynak sıkıntısının sona ermesini sağlayacaktır. Açıkların para arzı ile karşılanmasından vazgeçilmesi ile enflasyon kısır döngüsü yani para arzı enflasyon kısır döngüsü kırılabilir.

Para arzındaki artış hızı ile enflasyon arasında aynı yönde ve çok kuvvetli bir ilişki olduğu iktisatçıların üzerinde anlaştıkları bir olgudur. Özellikle uzun dönemde, parasal genişlemenin sadece enflasyon yaratacağı düşünülmektedir. Çoğu ülkede uzun zaman dilimini kapsayan enflasyon ve para arzı verileri incelendiği zaman, bu olgunun geçerli olduğu saptanmaktadır. Mevcut faiz, kur, enflasyon ve ekonomik büyüme düzeyinde ortaya çıkan para talebinin çok üzerinde ekonomiye para arz edilmek zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Para arzı fazlasının ortaya çıkması yani kamu oyundaki tabiriyle karşılıksız para basılmış olması, nasıl talebin çok üzerine çıkan her malın değerinde düşme oluyorsa ülke parasının da değerini düşürmektedir. Diğer bir ifadeyle, para arz fazlası yaratılarak, mevcut enflasyon daha yüksek bir düzeye çıkartılacaktır. Enflasyonda yükselmenin toplum tarafından arzu edilen bir gelişme olmadığından hareketle, enflasyonla güçlü bir ilişkiye sahip olan para arzının, merkez bankası tarafından her hangi bir siyasi baskıya uğramadan kontrol edilmesi gerektiği açıktır. Enflasyonun yüksek ve dalgalı olması sonucu ekonomide ortaya çıkan belirsizlikler, reel yatırımları olumsuz yönde etkileyeceği muhakkaktır. Yüksek enflasyon nedeniyle yaşanan bu belirsizlikler bireylerin ve firmaların yatırım harcamalarının azalmasına yol açacaktır. 1980-2000 yılları arasında yatırım harcamalarına baktığımız zaman GSMH içindeki payı 1980 yılında %3,5 iken 2000 yılında %1,99'a düştüğünü daha önceki bölümlerimizde açıklamıştık. Yatırımlar yanında etkin kaynak dağılımını da etkileyen enflasyon oranının yüksek olması, ekonomik etkinliği azaltmakta ve

²²⁶ Nedim ŞENER, "Kayıt Dışı Ekonomi Bütçeyi Katladı", Milliyet Gazetesi, 23.12.1996

bu durumun sonucunda büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye’de 1980 sonrası dönemde enflasyon yükselmeye başlamış, artan kamu açıkları nedeni ile para arzındaki hızlı genişleme ve ücret dışındaki maliyet öğelerindeki artışlar enflasyondaki yükselmenin kaynağı olmuştur. Enflasyondaki yükselmeler ile bu tarihten itibaren yüksek faizler ve kur ayarlamaları Türkiye ekonomisinde kronik bir hal almıştır.

5.3. Para Arzı (M2) ile Büyüme (SGSMH) Arasındaki Granger Nedenselliği

Ülkemizde 1980-2000 yılları arasını kapsayan döneme ait veriler kullanılarak yaptığımız granger nedensellik testi sonuçları Tablo:3.3’te verilmiştir.

Tablo: 3.3 Para Arzı (M2) İle Büyüme (SGSMH) Arasındaki Granger Nedenselliği

HİPOTEZ	GÖZLEM	F İSTATİSTİĞİ	OLASILIK	DURUM
$\Delta LSGSMH \rightarrow LM2$	19	1.02636	0.32609	Hipotez Ret
$LM2 \rightarrow \Delta LSGSMH$		0.03220	0.85983	Hipotez Ret

Yapılan uygulamada LM2 düzeyden durağan, $\Delta LSGSMH$ ’nin ise 1.derece farkı alınarak durağanlığı sağlanmıştır. Sonuç olarak Türkiye’de 1980-2000 yılları arasında büyüme ile para arzı arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi çıkmamıştır. Yani, $\Delta LSGSMH$, LM2’nin nedeni değilken, LM2’de $\Delta LSGSMH$ ’nin nedeni olmamaktadır. Para arzındaki bir değişme büyümeyi etkilememekte, büyüme sonucu para arzında bir değişme olmamaktadır. Buda bize gösteriyor ki Türkiye’de üretim artışına bağlı olarak ihtiyaç dahilinde para arzı artırılmamakta, karşılıksız para basılmaktadır. Büyüme oranı dahilinde para arzı olmaması, para arzının daha çok bütçe açıklarının finansman aracı olarak kullanılması nedeniyle monetizasyonun söz konusu olduğunu göstermektedir. Türkiye’de SGSMH’da yani büyümede 1980 yılından sonra istikrarsız bir seyir izlendiği daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Türkiye’de üretim artışına paralel bir para arzı söz konusu değildir. İki değişken arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Para arzındaki artışlar ise enflasyonun bir nedeni olarak Türkiye’de baş göstermekte ve enflasyonda meydana gelen yükselme faiz oranlarında artmaya neden olmaktadır. Yüksek faizler nedeniyle

incelenen dönemde sermaye yatırımlarının maliyetinde meydana gelen artış sermayenin yatırım eğilimini azaltmış ve bu nedenle yatırımlardaki gerilemeler nedeniyle ekonomik büyümede istikrarsızlıklar ortaya çıkmıştır. Para arzı ile doğrudan büyüme arasında bir ilişki den bahsedemsek bile, para arzının artmasının sonucu olan enflasyon nedeniyle büyüme olumsuz etkilenmektedir. Bir ülkede mali verimsizliğin görülmesi, yani kamu gelirlerinin verimli yatırım harcamaları yerine, transfer harcamaları gibi GSMH'ya doğrudan katkısı bulunmayan alanlara yönelmesi ekonomik açıdan mali disiplinsizliğin bir göstergesidir. Ülkemizde 1980 sonrası dönemde ikinci bölümde açıklandığı üzere bir mali disiplinsizlik olduğu görülmektedir.

5.4. Toplam Kamu Harcamaları (TPKAMUHRC) ile Enflasyon (TEFE) Arasındaki Granger Nedenselliği

Türkiye'de toplam kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki Granger anlamda nedensellik ilişkisi analiz edildiğinde, Tablo:3.4'te de görüldüğü gibi, TPKAMUHRC'nin enflasyonun nedeni olduğu hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo: 3.4 Toplam Kamu Harcamaları (TPKAMUHRC) ile Enflasyon (TEFE) Arasındaki Granger Nedenselliği

HİPOTEZ	GÖZLEM	F İSTATİSTİĞİ	OLASILIK	DURUM
TEFE → TPKHRC	19	2.38192	0.12872	Hipotez Ret
TPKAMUHRC → TEFE		6.01244	0.01304	Hipotez Kabul

Granger anlamda nedensellik ilişkisi tek yönlü olarak bulunmuştur, yani Granger anlamda Türkiye'de TEFE, kamu harcamalarının bir nedeni değildir. İlişkinin yönünün belirlenebilmesi için yapılan regresyon sonuçları ise Tablo:5.4'te verilmiştir. Buna göre toplam kamu harcamalarındaki % 1'lik artış, enflasyonda (TEFE) % 0,829949'luk bir artışa neden olmaktadır. 1980 sonrası dönemde kamu harcamalarındaki artış, faiz ödemelerinin etkisi ile artmış ve gelirlerin devamlı olarak üzerinde seyretmeye başlamıştır. Kısa vadeli bono ve tahvil borçlanması ile hazinenin kamu harcamalarındaki artış nedeniyle ortaya çıkan kamu kesimi

borçlanma gereğini karşılamaya çalışmış ve bunun sonucunda kısa vadeli olarak para piyasalarından borçlanılmıştır. Ülkemizde bu mali disiplinsizlik 1980-2000 yılları arasında kapsama 20 yıllık dönemde özellikle artmış; bunun sonucu olarak da enflasyon ve parasal istikrarsızlık ortaya çıkmıştır. Ülkemizde özellikle seçim dönemlerinde siyasi iktidarların seçim propagandası kamu harcamalarındaki artış üzerinde rol oynamaktadır. Anayasal İktisat teorisyenlerinin siyasi iktidarların oy maksimizasyonu peşinde olduklarını doğrular bir durum ortaya çıkmaktadır. Vatandaşlar vergilerde bir artış olmasındansa borçlanma yoluna gidilmesi sonucu fayda maksimizasyonuna ulaştıklarını sanmaktadırlar. Vatandaşların vergi artışlarından etkileneyeceği ve bunun da siyasi tercihlerinde etkiler yapacağı düşüncesi ile siyasi iktidarlar borçlanma yolunu tercih etmişlerdir. Türkiye’de asıl gelir kaynağı olan vergi düzenlemelerin kısa sürede yapılması zorunlu bir hal almıştır. Kamu gelirlerinin yeterince artırılmaması sonucu kamu kesimi borçlanma gereği hızla artmış bugünlerde ülkemizde görülen krizlerin en büyük nedeni haline gelmiştir.

Tablo: 3.5 Toplam Kamu Harcamaları ile TEFEE Regresyon Sonucu

Bağımlı Değişken : LTEFE				
DEĞİŞKEN	KATSAYI	ST.SAPMA	T İSTATİSTİĞİ	OLASILIK
C	-3.207455	0.070607	-45.42672	0.0000
LTPKAMUHRC	0.829949	0.005824	142.4992	0.0000
R ²	0.999065			
Düzeltilmiş R ²	0.999016			
Akaike Kriteri	-4.700858			
Schwarz Kriteri	-4.601380			
F İstatistiği	20306.02			
Durbin-Watson	1.658253			
Olasılık	0.000000			

5.5. Transfer Harcamaları (TRNFHRC) ile Büyüme (SGSMH) Arasındaki Nedensel İlişkinin Analizi

Devletin her hangi bir mal ve hizmet satın almadan, toplumun bazı kesimlerine satın alma gücü aktarmasını ifade eden transfer harcamaları içerisinde 1980-2000 yılları arasında Türkiye ekonomisi açısından kronik sorun haline gelen kalem iç ve dış borç faiz ödemeleridir. 1980 sonrası dönemde Türkiye’de artan kamu açıkları nedeniyle finansman ihtiyacı çeken devlet,

temel gelir kaynağı olan vergileri yeterince tahsil edememesi sonucu iç borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştır. Yüksek ve kronik enflasyon nedeniyle yüksek seyreden faizler sonucu devlet kaynak ihtiyacını karşılayabilmek için yüksek faiz oranlarından borçlanmıştır. 1980 yılında GSMH içerisindeki %7,5 olan transfer harcamalarının payı, 2000 yılında gelindiğinde %24,55'e yükselmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere devletin karşılıksız harcaması olan transfer harcamaları GSMH içinde yüksek bir paya sahiptir. Artışa sebep olan kalem ise, faiz ödemeleridir. Ülkemizde bu olay mali verimsizliğin varlığını, yani kamu harcamalarının milli gelire katkı sağlayacak olan yatırım harcamalarından ziyade cari harcamalara ve transfer harcamalarına dönüşmesi göstermektedir. Faiz ödemeleri, transfer harcamalarının 2000 yılında %66'sını oluşturmaktadır. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere 1980 sonrası dönemde kamu kesimi açıklarının borçlanma ile karşılanması sonucu mali verimsizlik yaşanmaya başlamıştır. Yatırım harcamalarının payındaki azalmaya karşılık verimsiz transfer harcamalarının artması ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyecektir. Milli gelire katkı sağlayıp ülkenin ekonomik büyümesinde rol oynayan yatırım harcamalarının payının bu derece düşük olması ekonomik istikrarsızlığa yol açmaktadır. Yatırımdan yoksun ekonomi, üretimden yoksun olacak sonuçta, işsizlik ve istihdam sorunu ile karşı karşıya kalacaktır. Üretmeyen bir toplum, istihdam sorunu, gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluk ile karşı karşıya kalacaktır. Bütçe açıklarının finansmanında en çok başvurulan yöntem iç borçlanmadır. Hükümetler iç borçlanmaya hem enflasyonla mücadele hem de dış borçlanmaya alternatif olarak başvurmalarına rağmen, aslında iç borçlanma enflasyon başta olmak üzere bazı tehlikeleri beraberinde getirmektedir ve ülkemizde, bütçedeki kaynakların faiz ödemelerine ayrılmasına neden olmaktadır. Böylece ülke kaynakları verimsiz alanlara yönelmekte, ekonomik büyüme, refah artışı, işsizlik, istihdam, gelir dağılımı adaletsizliği v.b. sorunlar kronik hal almaktadır.

1980-2000 yıllarını kapsayan yapmış olduğumuz analizden elde edilen sonuçlar aynı yöndedir. (Bkz.Tablo: 3.6)

Tablo: 3.6 Transfer Harcamaları (TRNFSHRC) ile Büyüme (SGSMH) Arasındaki Granger Nedenselliği

HİPOTEZ	GÖZLEM	F İSTATİSTİĞİ	OLASILIK	DURUM
Δ LSGSMH \rightarrow LTRSHRC	19	1.29766	0.27141	Hipotez Ret
LTRSHRC \rightarrow Δ LSGSMH		4.48188	0.05027	Hipotez Kabul

Analizden önce transfer harcamalarının (Δ LTRNSFRHRC) ve sabit fiyatlarla GSMH'nin (Δ LSGSMH) birinci dereceden farkları alınarak durağanlığı sağlanmıştır. Nedensellik testi sonucu Δ LTRNSFRHRC'dan Δ LSGSMH'ya doğru bir ilişki bulunmuştur. Transfer harcamalarının ekonomik büyümeyi ne yönde etkilediğini bulmak için ise regresyon analizi yapılmıştır ve Tablo:3.7'de görülen sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo: 3.7 Transfer Harcamaları ile Büyüme Regresyon Sonucu

Bağımlı Değişken : Δ LSGSMH				
DEĞİŞKEN	KATSAYI	ST.SAPMA	T İSTATİSTİĞİ	OLASILIK
C	0.053161	0.024340	2.184089	0.0424
Δ LTRNSFRHRC	-0.018554	0.038454	-0.482499	0.6353
R ²	0.127680			
Düzeltilmiş R ²	-0.042078			
Durbin-Watson	2.564286			
Akaike Kriteri	-6.116875			
Schwarz Kriteri	-6.017302			
F İstatistiği	2.532805			
Olasılık	0.043526			

Tablo 3.7'den de görüleceği gibi, transfer harcamaları büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Transfer harcamalarındaki %1'lik artış, sabit fiyatlarla GSMH'da -%0,018554'lük negatif bir değişmeye neden olmaktadır. Yaptığımız uygulama sonucunda Türkiye'de gerek parasal gerek mali disiplinsizlik olduğuna ilişkin sonuçlar elde edilmiştir. Bu çerçevede Türkiye'de Anayasal iktisat

teorisi çerçevesinde, parasal ve mali disiplinsizliği önlemeye yönelik tedbirler alınması gereği ortaya çıkmaktadır.

6. TÜRKİYE İÇİN EKONOMİK ANAYASA ÖNERİSİ

Siyasi iktidarların ekonomik alandaki yetkilerini sınırlandırmayı amaçlayan bir reformun gerçekleştirilmesi kolay değildir. Ekonomik anayasa önerilerine başta siyasal iktidarların karşı olabilecekleri muhakkaktır. Çünkü ekonomik anayasa, siyasi iktidarın ekonomiye yapacağı takdiri müdahaleleri en aza indirmek suretiyle bir taraftan geleceğin belirsizlik ve risk unsurlarını azaltırken diğer taraftan da bireyin ekonomik özgürlüğü güvence altına alınmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik anayasa önerisinde bulunmak biraz güçtür. Devletin, siyasi iktidarın anayasa ile sınırlandırılması gereği bağlamında Türkiye’de alternatif parasal ve mali anayasalara aşağıda ayrıntılı olarak değinilecektir.

6.1. Türkiye İçin Alternatif Mali Anayasa Önerisi

Mali Anayasa, anayasal iktisat literatüründe devletin, harcama, vergileme ve borçlanma konusundaki yetkilerini ve bu yetkilerin anayasal sınırlarını ifade eder. Kısaca devletin harcama ve vergileme yetkilerine ilişkin anayasal kuralları içermektedir. Borçlanma da vergi dışı finansman kaynağı olduğu için mali anayasa içerisinde yer almaktadır. Kamu harcamalarının para basılması yoluyla karşılanması ise parasal anayasanın konusunu oluşturmaktadır.

Türkiye’de kamu maliyesi göstergeleri analiz edilmiş olup, siyasi iktidarların harcama, vergileme ve borçlanma yetkilerini keyfice kullandıkları görülmektedir. Kamu maliyesi araçları üzerinde bir takım kontroller ve denetimler söz konusu olmasına rağmen anayasal bir sınırlama bulunmamaktadır. Türkiye’de harcamaların denetimi ve vergiler konusunda anayasadaki genel hükümler yanı sıra Bütçe Kanunu’nda gelirlerin toplanma şekli ve vergi hukuku düzenlemeleri gibi usul kuralları mevcuttur. Bunlar Anayasal İktisatçılar tarafından öne sürülen mali anayasa önerisinin dar kapsamlı halidir denilebilir. Mali anayasa reformu için öncelikle kamu

harcamalarının sınırlandırılması önem taşımaktadır. Aşağıda Tablo 3.8'de Mali Anayasa reformu için alternatif öneriler, harcamalar, gelirler ve borçlanma olmak üzere gruplandırılarak açıklanmıştır.

Tablo: 3.8 Mali Anayasa Reformu İçin Alternatif Öneriler

<p>I. Bütçe ve Kamu Harcamalarına İlişkin Alternatif Kurallar</p> <ul style="list-style-type: none"> • Denk bütçe kuralı (toplam kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin birbirine denkleğinin sağlanması), • Toplam kamu harcamaları yükünün (Toplam Kamu Harcamaları/GSMH) anayasada belirlenmesi, • Bütçe açığının ve/veya kamu kesimi borçlanma gereğinin oransal olarak sınırının anayasada yer alması, • Kamusal mal ve hizmetlerin, devletin görev ve fonksiyonlarının anayasada açık olarak yer alması (devletin iktisadi faaliyetlerinin), • Kamu harcamalarındaki ilave artış talebinin vergilerle karşılanması ve yasama organının onayına tabi olması, • Merkezi devletin görev ve fonksiyonlarının kısmen yerel yönetimlere devredilmesi. • Transfer harcamalarının sınırının anayasada yer alması. <p>II. Kamu Gelirleri ve Vergilere İlişkin Alternatif Kurallar</p> <ul style="list-style-type: none"> • Toplam kamu gelirleri yükünün (Toplam Kamu Gelirleri/GSMH) anayasada belirlenmesi. • Vergi türleri itibarıyla vergi oranlarının anayasada düz oranlı olarak belirlenmesi, • Merkezi devletin vergileme yetkilerinin kısmen yerel yönetimlere devredilmesi ve bu vergilerin oranları ile tahsil ve tarh usullerinin anayasada yer alması. <p>III. Borçlanmaya İlişkin Alternatif Kurallar</p> <ul style="list-style-type: none"> • Toplam borç yükünün anayasada belirlenmesi, • Merkezi ve yerel yönetimlerin belirli bir borç yükü üzerinde borçlanma ihtiyaçlarının çoğunluk kuralı ile kabul edilmesi, • Hazinesinin merkez bankasından kısa vadeli avans alımının tamamen kaldırılması veya anayasal sınırlarının belirlenmesi
--

Kaynak: Coşkun Can Aktan, *Ekonomik Anayasa*, TİSK İnceleme Yayınları, Sayı 19, s.59

6.2. Türkiye İçin Alternatif Parasal Anayasa Önerisi

J.M. Buchanan'a göre, "enflasyon, ancak parasal otoriteler tarafından uyulması zorunlu hale getirilmiş anayasal kuralların bulunması halinde önlenemez. Bunun için, değiştirilmesi gereken para politikası değil, parasal rejimdir."²²⁷

Parasal anayasa, devletin para basma hakkı ve yetkisini anayasada düzenleyen ve hangi kurallar içerisinde para arzını artırabileceğini belirleyen kuralları ifade etmektedir. Hükümetler, anayasada para arzı ile ilgili kurallar olmadığı için, para otoritesi üzerinde para arzının artırılmasında etkili olmaktadır. Hükümetler sadece parasal genişlemeye neden olmakla kalmamakta, para politikası araçlarını keyfice ve takdiri olarak kullanmakta ve ekonomik birimlerin karar ve faaliyetleri üzerinde önemli etkilerde bulunmaktadır. Açık bütçelerin etkisini hissettirdiği bir başka alan, siyasi iktidara bir monopol olarak tanınan para basma yetkisidir. Günümüz demokrasilerine enflasyonun tek sorumlusu, para basma yetkisini sorumsuzca ve karşılıksız olarak kullanan siyasi iktidarlardır. Getirilen çeşitli alternatif öneriler para arzının yılda %3-5 oranında artırılması, altın standardına yeniden dönülmesi v.s. olarak sayılabilir. Bunları ayrıntılı olarak aşağıda Tablo: 3.9'da açıklanmaktadır:

Tablo: 3.9 Parasal Anayasa Reformu İçin Alternatif Öneriler

<ul style="list-style-type: none"> • Para arzının her yıl sabit bir oranda artırılması • Para arzının ekonomik büyüme hızı ile ilişki kurularak artırılması • Para arzının belirli bir mal demetinin fiyat indeksi ile ilişki kurularak artırılması • Konvertibilite yöntemi • Para arzının yasama organının kararı ve kaliteli çoğunluk oylaması
--

Kaynak: Coşkun Can Aktan, *Ekonomik Anayasa*, TİSK İnceleme Yayınları, Sayı 19, s.62

²²⁷ Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, a.g.e., s.61

Tablo 3.9’da parasal anayasa reformu dahilindeki öneriler maddeler halinde kısaca sıralanmıştır. Para arzının her yıl anayasada sabit bir oranda artırılacağı önerisini ilk ortaya atan Milton Friedman’dır. Friedman 1980 yılında yayınladığı “Free to Choose” adlı eserinde para arzındaki genişlemenin %3-5 arasında olarak düzenlenebileceğini savunmuştur. Irving Fisher ise, para arzının artırılabilmesi belli bir mal demetinin fiyatındaki artışlara bağlanabilir. Buchanan, parasal anayasanın ekonomik birimlerin gelecekle ilgili beklentilerinin ve gelecek konusundaki öngörülerinin olumsuz olarak etkilenmemesi için gerekli olduğunu savunmaktadır. Buchanan, para arzının ne şekilde artırılacağına ilişkin kuralların önceden belirlenmesinin bireylerin kararları üzerinde etkili olacağını belirtir.²²⁸

Parasal disiplin ve parasal istikrar için parasal anayasa oluşturulması ile disiplinsizliğin önleneceği Anayasal İktisatçılarca kabul görmektedir. Parasal anayasa önerisi kısaca, parasal sisteme ilişkin anayasal normlar ile para arzının ne şekilde artırılacağına ilişkin anayasal normların varlığını kabul etmektedir. Son yıllarda parasal disiplin ve istikrarın sağlanabilmesi için para kurulu sisteminin uygulanmasını savunan iktisatçılar bulunmaktadır. Para kurulu sisteminde para miktarındaki artış döviz rezervlerindeki artışa bağlandığından hükümetlerin iradi ve keyfi kararlar alarak para arzını artırmaları imkanı ortadan kalmaktadır. Yani temel görevi, otomatik mekanizmaya bağlı olarak emisyonun düzenlenmesidir.

²²⁸ Coşkun Can AKTAN, *Ekonomik Anayasa*, a.g.e., s.63.

SONUÇ

Devletin ekonomi içerisindeki yeri konusu, iktisat biliminde değişik teorik yaklaşımlar tarafından farklı biçimlerde ele alınmaktadır. Geleneksel iktisat teorisini oluşturan Klasik ve Neoklasik Okul, liberal düşünceye sahiptir. Bireysel çıkarıya dayalı liberal yaklaşımda, devlet tarafsız ve sınırlıdır. Devletin görevleri, ulusal savunma, adalet-yönetim ve karlı olmayan, özel girişimciler tarafından gerçekleştirilemeyen işlerin yapılmasıdır. Klasikler, devletin ekonomiye herhangi bir müdahalesini gereksiz bulurken, Neoklasikler, müdahalenin piyasa başarısızlıklarına yol açtığını savunmaktadırlar. Bu iki teorinin aksine, Keynesyen Teoride devlet müdahalecidir. Özellikle talep yetersizliğinden kaynaklanan kriz dönemlerinde, ekonominin krizden çıkabilmesi, yeniden canlanma ve üretimin artması ve dolayısıyla istihdam artışı için devletin, talebi artıracak önlemleri alması ve uygulaması gerektiğini savunur. Devletin ekonomiye müdahalesi, para ve özellikle maliye politikaları ile tüketim yatırım harcamalarını etkileyerek gerçekleşir.

Klasik politik iktisatır, yeniden ve genel düzeyde canlanması olarak kabul edilen Kamu Tercih Teorisi, yeni bir disiplin olmakla birlikte teorik temelleri 18.yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Dönemin matematikçilerinden Concorde, Borda, Laplace, Lewis Carroll oylama mekanizmasının matematiksel analiziyle ilgilenmişler ve siyasi karar alma sürecini açıklamaya çalışmışlardır. Bu çalışmaların ardından Kenneth Arrow'un (1951) "Sosyal Seçim ve Bireysel Değerler" ve Duncan Black'in (1958) "Komiteler ve Seçimler Teorisi" adıyla yayınladıkları iki önemli eser, Kamu Tercih Teorisini daha farklı bir bakış açısı ile yeniden gündeme getirmiştir. Bu alandaki en önemli çalışmalar ise, Virginia Politik İktisat Okulunun kurucuları olan Buchanan ve Tullock tarafından yapılmış ve kısaca "Politika Biliminin Ekonomik Analizi" olarak tanımlanmaktadır. Buchanan, esas olarak ekonomi teorisinde oldukça ayrıntılı analizler için geliştirilmiş araç ve metotları almakta ve bunları politik sürece ve kamu sektörüne uygulamaktadır. Virginia Politik İktisat Okulu teorisyenleri 1930'lu ve 1940'lı yılların piyasanın başarısızlığına dayanan ve kamunun, ekonomiye müdahalesini öngören Refah İktisadına karşılık, kamunun

başarısızlığını vurgulamışlardır. Virginia Politik İktisat Okulu, metodolojik bireycilik ilkesine dayanmakta, kamu ekonomisindeki bireylerin özel çıkar ve fayda maksimizasyonu peşinde koştuklarını öngörmektedir. Buna göre kamu kesiminde seçmenler fayda, bürokratlar bütçe, siyasi iktidarlar oy, çıkar ve baskı grupları ise rant maksimizasyonunu gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Böylece, Kamu Tercih Teorisi, politikayı güç açısından değil taraflar arasında bir gönüllü değişim olarak görmektedir.

Kamu Tercih Teorisi'ne göre, özel çıkar doğrultusunda karar ve tercihlerde bulunan aktörler, sonuçta kamu ekonomisinde sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Amacı, iktidarı ele geçirmek olan siyasetçiler seçim öncesi aşırı vaatleri sonrası, mevcut iktisat politikası araçlarını (kamu harcamaları, vergi, borçlanma, emisyon v.s.) yeniden seçilebilme mücadelesinde kullanabilmektedirler. İktisat politikasının bu şekilde kullanımı, ekonomik istikrarı bozmakta, ekonomik sorunları ağırlaştırmaktadır. Anayasal İktisat, Kamu Tercih Teorisi'nin ampirik çalışmalar ışığında ulaştığı sonuçlardan hareket edilerek geliştirilmiştir. Devletin gücü ve yetkilerinin nasıl sınırlandırılabilir ve nasıl sınırlandırılması gerektiğini inceleyen bir disiplin olan Anayasal İktisadın temel amacı, ekonomik alanda insan davranışlarını sınırlayan ve insana kendi dışından empoze edilen sınırları incelemektir.

Kamu Tercih Teorisyenlerine göre, devletin faaliyetlerinin genişlemesinde Keynesyen iktisadın önemli etkilerinin olduğunu ve aşırı müdahalenin ekonomik ve politik yozlaşmaya neden olduğunu savunmuşlardır. Siyasi iktidarın yetkilerini, iktisat politikası araçlarını, sınırsızca-keyfice kullanması sonucu, mali ve parasal disiplinsizlik ortaya çıkmaktadır. Kamu harcamalarındaki artışlar ve bütçe dengesinin sağlanmaması, kamu kesimi borçlanma gereğini artırmakta ve mali disiplinsizliği ortaya çıkarmaktadır. Mali disiplinsizliğe bağlı olarak bozulan kamu dengesi, merkez bankası kaynakları ile finansman yoluna gidildiğinde, para arzındaki artışları, sonuçta enflasyon ve parasal disiplinsizliği beraberinde getirmektedir. Siyasi iktidarların, seçmenlerin tepkisini düşünerek, kendi çıkarları açısından vergi gelirlerini artırmaktan çok borçlanma yoluyla bütçe açıklarını finanse etmesi, kısa dönemde faizlerin

yükselmeye ve kamu açıklarının, özellikle transfer harcamalarındaki artışlar nedeniyle, daha da kötüye gitmesine yani mali disiplinsizliğe yol açmaktadır.

Türkiye’de, 1980 sonrası dönemde, borçlanma yoluyla finansman sağlanmasıyla faizlerin yükselmesi, kamu gelirlerinin verimli olan yatırım harcamalarına yönelmesi yerine verimsiz transfer harcamalarına yönelmesi sonucu, büyüme oranlarında dengesizlikler ortaya çıkmıştır. Yatırım harcamalarındaki kısıtlamanın, kısa dönemde ekonomik etkilerinin ortaya çıkmaması nedeniyle, siyasi iktidarlar öncelikle bu harcama kaleminde kesintilere yönelmiş, bunun sonucunda incelediğimiz 1980-2000 arası dönemde yatırım harcamalarının GSMH içerisindeki payı %3,5’tan %1,99’a düşmüştür. Yatırım harcamalarındaki azalma sonucu ekonomik büyüme ve istikrarsızlık sorunlarının yaşanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Üretimde daralma ve işsizlik sorunu ortaya çıkmıştır.

1980-2000 arası dönemde Türkiye ekonomisinin temel sorunları kısaca, mali disiplinsizlik, parasal disiplinsizlik, ile bu iki yapısal sorundan kaynaklanan ekonomik büyümede istikrarsızlık ve gelir dağılımı adaletsizlikleri olarak sıralanabilir. Mali disiplinsizlik, kamu gelirlerinin yeterince artırılamaması sonucu, borçlanma ile finansmanı ve faiz oranlarının yükselmesini, diğer taraftan para arzıyla finansman ile de enflasyonu kaçınılmaz bir sorun olarak ortaya çıkarmıştır. Mali ve parasal disiplinsizlik olarak ortaya çıkan yapısal sorunlar çözülmedikçe, Türkiye ekonomisinde kronikleşen ve birbirleriyle bağlantılı ekonomik krizlerin devam edeceği söylenebilir.

Anayasal İktisat yaklaşımı tüm bu mali ve parasal disiplinsizliklerin ortadan kaldırılabilmesi için ekonomik anayasa önerisini geliştirmiştir. Devletin borçlanma, vergileme, para basma vs. ekonomik yetkilerinin anayasada sınırlanması ile mali ve parasal disiplinsizliğin ortadan kalkacağını savunmaktadır.

1980-2000 arasını kapsayan dönemdeki verilerle para arzı-enflasyon ilişkisi, para arzı-büyüme ilişkisi, toplam kamu harcamaları-enflasyon ve

transfer harcamaları-büyüme ilişkileri Granger Nedensellik Analizi ile test edilmiştir. Bu dönemde, para arzı ile enflasyon arasında karşılıklı bir nedensel ilişki bulunmuştur. Yani, para arzındaki artış enflasyonun bir nedeni iken enflasyon da para arzındaki artışın bir nedenidir. Ayrıca para arzı ile büyüme arasındaki nedensel ilişki araştırıldığında iki değişken arasında nedensel ilişki bulunamamıştır. Türkiye’de, daha önce de belirttiğimiz gibi, para arzının üretim artışlarına bağlı olarak arttırılmadığı testten elde edilen sonuçla doğrulanmaktadır. Para arzındaki(M2) bir değişimin SGSMH’yı etkilemediği de analizimizde elde edilen bir diğer sonuçtur. Buna göre söz konusu dönemde Türkiye de uygulanan para politikasının etkisiz olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede devletin para politikası izleme yetkilerinin anayasada sınırlandırılmasının ekonomik büyümeyi olumsuz olarak etkileyeceğini ileri sürmek de anlamsız olacaktır.

Toplam kamu harcamaları ile enflasyon arasında bir nedensellik ilişkisi olup, kamu harcamalarındaki %1’lik artış, enflasyonda %0,829949’luk bir artışa neden olmaktadır. Transfer harcamaları ile büyüme arasında bir ilişki olduğu bulunmuş, yapılan regresyon sonucu transfer harcamalarının büyümeyi olumsuz yönde etkilediği test edilmiştir. Transfer harcamalarındaki %1’lik artış, SGSMH’da -%0,018554’lük negatif bir değişmeye neden olmaktadır.

Yaptığımız uygulamalı çalışma sonucundan da anlaşılacağı gibi özellikle 1980’den bu yana hükümetler kamu kaynaklarını oy maksimizasyonu doğrultusunda yoğun olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Ülkemizde ortaya çıkan çok sayıda politik yozlaşma türü de bu durumun bir göstergesi olarak alınabilir. Bu yüzden Türkiye’de Anayasal İktisat yaklaşımı çerçevesinde bir Ekonomik Anayasa yapılmasının kaçınılmaz olduğunu söylemek mümkündür. Ancak gelişmiş ülkeler için geliştirilen devletin küçültülmesi reçetesinin, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere uygulandığı zaman, devletin rolü ihmal edilmiş olabilecektir. Bugün Türkiye’de sermaye birikimi yeterli olmadığı için, uzun dönemli sosyo-ekonomik alt yapı yatırımlarının devlet eliyle yapılması zorunlu görülebilir. Bu nedenle anayasal düzeyde de olsa bir toplumun ekonomik ve politik yapısını analiz etmeden anayasal sınırlamaları getirmenin ve anayasal kurallar önermenin gerçekçi olmayacağı

söylenir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde Anayasal reform önerisinin uygulanabilirliği ülkenin kalkınma gereksinimi ile sınırlı olduğu düşünülebilir.

Ancak, Türkiye’de 1980 sonrası dönemde iktisat politikası araçları keyfice kullanılarak mali ve beraberinde parasal disiplinsizliği getirmiştir. Kalkınma ve büyümenin önündeki bu engellerin kaldırılması ve ekonomide canlanmaya geçilmesi için, iktisat politikası araçlarının kullanılmasında keyfiliği önlemenin kaçınılmazlığı yaptığımız çalışma ile de desteklenmektedir. Günümüzde yaşanan krizlerin en büyük etkeni olarak mali disiplinsizlik gösterilebilir. Mali disiplinsizlik Türkiye’de 1980 sonrası dönemde büyüme, kalkınma ve gelir dağılımı adaletsizliklerine yol açmıştır. Yaptığımız uygulamanın da açıkça gösterdiği gibi, devletin iktisat politikası uygulama yetki ve gücünde yapılacak sınırlamalar Türkiye’nin ekonomik yapı sorunlarına çözüm olarak önerilebilir.



KAYNAKÇA

- ACAR Aykut, “Siyasi Tercihlerin Kamu Yönetimine Yansıması”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 3, Kasım 1999.
- AÇBA Sait, *Devlet Borçlanması*, 3.Baskı, Kaya Matbaası, Afyon, 1995.
- AKALIN Güneri, “Ekonomik Demokratikleşme: Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Anayasal İktisat”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Bahar 1997.
- AKALIN Güneri, “Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş, Anayasamız ve Anayasal İktisat”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 13, Ocak-Şubat 1997.
- AKÇAY Selçuk, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Yolsuzluğun Ekonomik Nedenleri ve Etkileri”, *AKÜ SBE Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Temmuz 2000.
- AKÇAY Selçuk, “Yolsuzluk, Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi”, *MĞÜ SBE Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2000.
- AKDOĞAN A., *Kamu Maliyesi*, 7.Baskı, Öncü Basımevi, Ankara, 1991.
- AKTAN Coşkun Can, “James M. Buchanan’ ın Politik İktisada Katkıları”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı 26, Ocak-Şubat 1994.

- AKTAN Coşkun Can, “Siyasal Patoloji ve Siyasal Yozlaşma” *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 3, Sayı 14, 1997.
- AKTAN Coşkun Can, *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*, Takav Matbaası, Ankara, 1994.
- AKTAN Coşkun Can, *Ekonomik Anayasa Sempozyumu*, Ankara, 28-29 Mayıs 1992.
- AKTAN Coşkun Can, *Ekonomik Anayasa*, TİSK İnceleme Yayınları, Sayı19.
- AKTAN Coşkun Can, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*, (1980-1990 Türkiye Deneyimi), Afa Yayınları, İstanbul, 1992.
- AKTAN Coşkun Can, “21.Yüzyıl Türkiye ve Sivil Toplum”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt 1, Sayı2, www.liberal-dt.org.tr/dergiler.htm.
- AKTAN Coşkun Can, “Anayasal İktisadın Felsefi ve Teorik Temelleri”, *Ekonomik Anayasa Sempozyumu*, Ankara, 28-29 Mayıs 1992.
- AKTAN Coşkun Can, “Anayasal İktisat ve Ekonomik Anayasa Önerilerine Yönelik Eleştiriler ve Karşı Cevaplar”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Sayı 12, Aralık 1996.
- AKTAN, TOGAY, vd. *Nasıl Bir Para Sistemi*, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayını, İstanbul, 1998.

- ALP Ömer, *Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat, İktisat Politikası*, Der: Vildan SERİN, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1998.
- ALTUĞ Osman, *Kayıt Dışı Ekonomi*, Cem Ofset, İstanbul, 1994.
- ARSLAN Zühtü, “Anayasal Devletin Normatif Temelleri: Siyasal Tarafsızlık”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Güz 1999.
- AYDOĞAN İsmail, “Siyaset ve Etik. ”, www.eyad.hypermart.net.
- BERKMAN A. Ümit, “Yolsuzluk ve Rüşvete Karşı Önlemler”, *Ekonomi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Kış 1998.
- BERKSOY Taner, “Makro Ekonomik Politikalar”, *Türkiye Ekonomisine Sosyal Demokrat Çözümler*, TÜSES Yayınları, Cilt 1, Makro Ekonomik Politikalar ve Kamu Dengesi, İstanbul, Aralık 1991.
- BİLGİN Hüseyin M., “Politik Yozlaşma ve Anayasal İktisat”, *İktisat Dergisi*, Sayı 376, Şubat 1998.
- BUCHANAN James M., “Anayasal İktisat”, (Çev:İsmail Aktürk), *Maliye Yazıları*, İstanbul, 19-21 Temmuz-Aralık, 1989.
- BUCHANAN James M., *Kamu Tercih ve Anayasal İktisat*, Yayına Haz: Aytaç EKER ve Coşkun Can AKTAN, Takav Matbaası, İzmir, 1991.

- BULUTOĞLU Kenan, *Kamu Ekonomisine Giriş*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1981.
- ÇAĞAN Nami, “Yeni Sağın Ekonomik Anayasa Yaklaşımı”, *Ekonomide Durum Dergisi*, Bahar-Yaz 1997.
- ÇOBAN Orhan, “Bir Siyasal Yozlaşma Türü Olarak Rüşvet ve Ekonomik Etkileri”, *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, Haziran 1999.
- DANSUK Ercan, “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi”, Uzmanlık Tezi, Ankara, Kasım 1996.
- DEMİR Ömer, *Kurumcu İktisat*, Vadi Yayınları, Ankara, 1996
- DEMİREL Tanel, “Hayek’ in Düşüncesinde Hukuk Devleti Kavramı”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Kış 1997.
- DERVİŞ Kemal, “Türkiye Ekonomisinin Yapısal Sorunları Kemal Derviş’ in İktisadi Görüşleri”, *İşletme ve Finans*, Sayı 181, Yıl 16, Ankara, Nisan 2001.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, 1987 Hane Halkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Ankara, 1990.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, 1990 Hane Halkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Ankara, 1997.

- EGELİ Haluk, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları", *SDÜ İİBF Dergisi*, Sayı 4, Güz 1999.
- EKEN M., ŞEN M.L., "Yönetimde Yozlaşmaya Karşı Yönetimsel ve Açıklık", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 3, Sayı 14, 1997.
- EKER A., AKTAN C.C., *Politik Yozlaşma ve Rant Kollama*, Ankara, Takav Matbaası, 1994.
- EKER A., AKTAN C.C., *Kamu Ekonomisinin Genişlemesi ve Özelleştirme*, İzmir, Takav Matbaası, 1993.
- EKER Aytaç, *Maliye Politikası*, Takav Matbaası, Ankara, 1994.
- EKER Aytaç, "Anayasal İktisat Açısından 1982 T.C. Anayasası", *Ekonomik Anayasa Sempozyumu*, 28-29 Mayıs 1992, Ankara.
- EKİNCİ Nazım Kadri, "Türkiye'de 1980 Sonrası Kriz Dinamikleri ve İntibak Mekanizmaları" *Toplum ve Bilim*, İstanbul, Yaz 1998.
- ERÇEL Gazi, "Türkiye'de Enflasyon ve Büyüme İlişkisi: Genel Bir Değerlendirme Aralık 1999".
- ERDOĞAN Mustafa, "Siyasal Yozlaşma ve Türkiye Örneği", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 3, Sayı 13, 1997.
- EREN Aslan, *Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunlar*, Muğla Üniversitesi Yayını, Muğla, 1999.

- ERKAN Hüsni, *Ekonomi Politikasının Temelleri*, Aydın Yayınevi, 4.Baskı, İzmir, 2000.
- ERKAN Hüsni, *Türkiye İçin Sosyal Piyasa Ekonomisi*, Fotomat Ofset, Ankara, 2001.
- EROL Ümit, "Türkiye' de Kamu Açıklarının Gelişimi, Finansmanı ve Etkileri", *Toplum ve Ekonomi*, Sayı 10, Temmuz 1997.
- ESER Uğur, "İktisat Politikası Anayasası ve Bir Anayasal Reform Önerisi Üzerine Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, Güz 1990-Kış 1991.
- GÜNAYDIN İhsan, "Türkiye' de Kamu Kesimi Açıkları ve Enflasyon", *İktisat İşlet ve Finans*, Nisan 2001.
- GÜNEŞ Hurşit, *Türkiye' de Para Arzını Artıran Nedenler*, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul, 1990.
- GÜNGÖR Kamil, "Kamu Harcamaları-Bütçe Açıkları İlişkisi", *AKÜ İİBF Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Aralık 1999.
- GÜRAN Nevzat, *Makro Ekonomik Analiz*, Karınca Matbaası, İzmir, 1996.
- GÜVEL Enver Alper, "Demokrasi, Piyasa Ekonomisi ve Liberal Düşünce Geleneği", Cilt 3, Sayı 12, www.liberal-dt.org.tr/dergiler.htm.

- GÜVEL Enver Alper, *Politik İktisat ve Akıl*, 1.Baskı, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 1998.
- GWARTNEY J.D.,R. L.S., *Temel Ekonomi*, 2.Baskı, İmaj Yayınevi, 1999.
- İŞİĞİÇOK Erkan, “Türkiye’de Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, www.iktisat.uludag.edu.tr/dergi.
- İŞİK Hüseyin, “Yolsuzluk Olgusunun Kamu Çalışanları ve Bireyler Açısından İncelenmesi”, *Maliye Yazıları Dergisi*, Sayı 67, www.saydamlik.org.tr/makaleler.
- KALÇA Adem, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Durumu”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Yıl 32, Sayı 4, Nisan 1995.
- KARLUK Rıdvan, *Türkiye Ekonomisi*, Beta Basım Yayım, Genişletilmiş 4.Baskı, İstanbul, 1996.
- KEY V.O., Jr., “Politikada Yolsuzluk Teknikleri”, Çev:Zeynep ARIKAN, *Politik Yozlaşma ve Rant Kollama*, Yay.Haz. Aytaç EKER ve Coşkun Can AKTAN, Takav Matbaası, Ankara, 1994.
- KOBAN Emine, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu ve Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü”, www.iktisat.uludag.edu.tr/dergi.

- KONGAR Emre, “Kamuda Rüşvetin Toplumsal Nedenleri”, Yolsuzluk ile Savaşım Stratejileri Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, www.emre.kongar.org.
- MARANGOS John, “Piyasa ve Siyasal Özgürlük”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Güz 1999.
- MERİÇ Metin, “Dış Borçlanmanın Yatırımlar Üzerindeki Etkisi”, www.foreigntrade.gov.tr.
- NADAROĞLU Halil, *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Basım Yayım, 9.Baskı, İstanbul, 1996.
- OSTERFELD David, “Yolsuzluk ve Ekonomik Kalkınma”, Çev: Coşkun Can AKTAN, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 30, Eylül-Ekim 1994.
- OYAN Oğuz, “Kamu Gelirleri Sistemi Reformu Üzerine”, *Türkiye Ekonomisine Sosyal Demokrat Çözümler*, TÜSES Yayını, Cilt 1, Makro Ekonomik Politikalar ve Kamu Dengesi, İstanbul, Aralık 1991.
- ÖNDER İzzetin, “Konsolide Bütçe Kamu Harcamaları”, *Türkiye Ekonomisine Sosyal Demokrat Çözümler*, TÜSES Yayını, Cilt 1, Makro Ekonomik Politikalar ve Kamu Dengesi, İstanbul, Aralık 1991.

- ÖNDER İzzettin, “Türkiye’de Kamu Kesimi Ekonomisi ve Genel Öneriler”, *Türkiye Ekonomisine Sosyal Demokrat Çözümler*, TÜSES Yayını, Cilt 1, Makro Ekonomik Politikalar ve Kamu Dengesi, İstanbul, Aralık 1991.
- ÖZBUDUN Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, 5. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1998.
- PARASIZ İlker, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, 5.Baskı, Ezgi Yayınları, Bursa, 1994.
- PASOUR E.C. Jr, “Rent Seeking: Some Conceptual Problems and Implication”, *The Review of Austrian Economics*. Vol:1, www.mises.org/journals/rae/pdf/R1_8.pdf.
- PASSOUR E.C. Jr., “Conservation, X-Inefficiency and Efficient Use of Natural Resources”, *The Journal of Libertarian Studies*, Vol: 2, No: 4, Winter1978.
- RIJCKEGHEM C., W.B., “Corruption and the Rate of Temptation: Do Low Wages in the Civil Service Cause Corruption”, *IMF Working Paper*, 97/73, Washington, 1997.
- SAVAŞ Vural Fuat, “Görünmez El, Rasyonellik ve Yozlaşma: Liberal Yaklaşım”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Güz 1997.

- SAVAŞ Vural Fuat, “Politik Yozlaşma Ortamında Refah Devleti’nden Minimal Devlete”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı 30, Eylül-Ekim 1994.
- SAVAŞ Vural Fuat, “Yeni Anayasa Hazırlanırken Ekonomik Anayasa”, *Ekonomik Anayasa Sempozyumu*, Ankara, 28-29 Mayıs 1992.
- SAVAŞ Vural Fuat, *İktisadın Tarihi*, Avcıol Basım Yayım, Gözden Geçirilmiş 2.Baskı, İstanbul, 1998.
- SAVAŞ Vural, *Politik İktisat*, Beta Basım Yayın, Ankara, 1994.
- SAVAŞ Vural, *Anayasal İktisat*, 1. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1989.
- SAVAŞ Vural, *Anayasal İktisat*, 3.Baskı, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 1997.
- SAVAŞ Vural, *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1978.
- SAYBAŞLI Kemali, *Devletin Ekonomiye Müdahalesi*, 1.Baskı, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1986.
- SCHNEIDER Friedrich, Political Constitution, Economic Constitution, and Constitutional Integrity, Invited lecture at the Constitution Symposium, DEU, İzmir, May 1992.

- SEYİDOĞLU Halil, *Uluslararası İktisat*, Geliştirilmiş 11.Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 1996.
- SÖNMEZ Sinan, “Bütçe Açığının Finansmanı ve Enflasyon”, *ODTÜ Gelişim Dergisi*, Cilt 21, Sayı 4, 1994.
- STIGLITZ Joseph E., *Kamu Kesimi Ekonomisi*, Çev:Ö.Faruk BATIREL, Marmara Üniversitesi Yayını, No: 549, İstanbul, 1994.
- ŞENER Nedim, “Kayıt Dışı Ekonomi Bütçeyi Katladı”, *Milliyet Gazetesi*, 23.12.1996.
- ŞENER Orhan, “Kamu Ekonomisinde Kişisel Tercihlerin Açıklanması”, *Bursa İTİA Dergisi*, Cilt 6, No:1-2, Temmuz-Kasım 1977.
- ŞENER Orhan, *Kamu Ekonomisi*, 5.Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1996.
- TANZİ V., DAVOODİ H., “Corruption, Public Investment and Growth”, IMF Working Paper, Washington, 1997.
- TANZİ Vito, “Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope and Cures”, IMF Working Paper, Vol 45, No 4, Washington: International Monetary Fund, 1998.
- TCMB, Yıllık Rapor 2000, Ankara, 2001.

- TİSK, *Ekonomik Anayasa Paneli*, Ankara, 16 Aralık 1999.
- TOGAY Selahattin, *Para Arzının İçsellığı Dışsallığı Tartışması: Türkiye Örneği*, Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997.
- TOPTAŞ Ülker, *Türkiye 'de Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri*, TES-AR Yayınları, No:26, Ankara, 1998.
- TULLOCK Gordon, "Tarifelerin, Tekellerin ve Hırsızlığın Refah Maliyetleri", Çev: Fevzi Devrim, *Politik Yozlaşma ve Rant Kollama*, Yay.Haz. Aytaç EKER ve Coşkun Can AKTAN, Takav Matbaası, Ankara, 1994.
- TUNCAY Suavi, *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996.
- TÜSİAD, *Optimal Devlet*, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği Yayını, Şubat 1995.
- ULUTÜRK Süleyman, *Türkiye 'de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- ULUTÜRK Zeliha Göker, "Türkiye 'de Kamu Kesiminin Büyüklüğü", *İşletme ve Finans*, Ankara, Nisan 1998.

YILMAZCAN Dilek, "Kamu Kesiminde Yolsuzlukla Mücadele", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 127, Nisan 1999.

<http://www.dpt.gov.tr>, Devlet Planlama Teşkilatı

<http://www.hazine.gov.tr>, Hazine Müsteşarlığı

<http://www.ntvmsnbc.com>, "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Metni"

<http://www.nurolonline.com/makroveri/odemeler.htm>

<http://www.muhasibat.gov.tr> Muhasebat Genel Müdürlüğü

<http://www.tcmb.gov.tr>, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

<http://www.activefinans.com>, "Kayıt Dışı Ekonomi Hacmi Artıyor Mu?"

TC. YÜKSEK ÖRNETİM KURULU
DOKÜMANASYON MERKEZİ

ÖZGEÇMİŞ
KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı : Mehmet AVCI

Doğum Yeri : Fethiye

Doğum Tarihi : 1976

Medeni Hali : Bekar

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise : 1990-1993 Fethiye Lisesi

Lisans : 1993-1997 Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Maliye Bölümü

Yabancı Dil : İngilizce, Almanca

MESLEKİ BİLGİLER

1997-1999 Serbest Muhasebecilik Mali Müşavirlik Stajı

1999-2000 Bakırcılar Toyota Plaza, Muhasebe Müdürlüğü

2000- Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Araştırma Görevlisi